

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 10 лістапада 1989 г. № 45 (3507) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Пад знакам рэвалюцыі і абнаўлення

Краіна ўрачыста адзначыла 72-ю гадавіну Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Пад знакам рэвалюцыйнага пераўтварэння і абнаўлення грамадства гэтае свята прайшло і на Беларусі.

Вечарам 4 лістапада ў Дзяржаўным акадэмічным Вялікім тэатры оперы і балета БССР прагучаў «Інтернацыянал» у гонар знамянальнай даты. У прэзідыуме ўрачыстага сходу знаходзіліся таварышы Я. Я. Сакалоў, М. І. Дземянцей, М. В. Кавалёў, іншыя члены і кандыдаты ў члены Бюро ЦК КПБ, народныя дэпутаты СССР, партыйныя і савецкія кіраўнікі, ветэраны ленінскай партыі і военачальнікі, перадавікі вытворчасці, дзеячы навукі і культуры.

З дакладам аб 72-й гадавіне Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі перад прадстаўнікамі працоўных ка-

лектываў, партыйных і савецкіх органаў, грамадскіх арганізацый горада і воінскіх часцей Мінскага гарнізона выступіў сакратар ЦК Кампартыі Беларусі У. А. Ляпёшкін.

Урачыстыя сходы, прысвечаныя свята Кастрычніка, прайшлі ва ўсіх абласных і раённых цэнтрах, працоўных калектывах рэспублікі.

7 лістапада ў Мінску адбыліся ваенны парад і дэманстрацыя працоўных. Святочнае шэсце працоўных горада завяршыў зводны аркестр Чырванасцяжнай Беларускай ваеннай акругі. Свята працягвалася масавым народным гулянням ва ўсіх парках, на плошчах Мінска.

Святочныя дэманстрацыі і мітынгі прайшлі ва ўсіх гарадах і раённых цэнтрах рэспублікі.

Адзначылі літаратары

Кастрычніцкі вечар адбыўся ў Доме літаратара. Вядучы вечара сакратар парткома СП БССР Віктар Супрунчук, С. Законнікаў, В. Аколава, В. Шніп гаварылі аб незваротнасці працэсаў перабудовы ў краіне, пер-

спектывах нацыянальнага адраджэння ў рэспубліцы, чыталі свае творы.

Вечар завяршыўся святочным канцэртам.

Наш кар.

З'езд завяршыўся

5 лістапада ў Доме літаратара працягваў работу X з'езд Саюза кампазітараў Беларусі. Удзельнікі творчай дыскусіі абмяркоўвалі арганізацыйныя праблемы жыцця саюза, гаварылі пра стан беларускай музыкі, дзяліліся ўражаннямі аб праслуханых канцэртных праграмах.

Увечары адбыліся выбары новага складу кіруючых орга-

наў. Старшынёй праўлення СК Беларусі абраны І. Лучанок (альтэрнатыўнай кандыдатурай на гэтую пасаду быў Д. Смольскі).

У рабоце з'езда ўдзельнічалі таварышы Я. Сакалоў, А. Камай, А. Малафееў, іншыя прадстаўнікі кіраўніцтва рэспублікі.

Наш кар.

Марыя Стэфанавы пасля заканчэння Брэсцкага педінстытута працавала настаўніцай мовы і літаратуры. Цяпер узначальвае ў горадзе Бяроза пастаянную камісію па справах непаўналетніх, з'яўляецца членам літаратурнага аб'яднання пры Бярозаўскай раённай газеце. Сёння, у Дзень савецкай міліцыі, віншуюем Марыю і яе калег з прафесійным святам, жадаем поспехаў у нялёгкай працы. Фота А. КЛЕПЧУКА.

НА ТЭМУ ДНЯ

МЫ ЖЫЛІ АДНОЙ СЯМ'ЕЙ

Свежы вецер рэвалюцыйнага абнаўлення пранікае ва ўсе сферы нашага жыцця. Але радасці пакуль мала. Перабудова даецца надзвычай цяжка. А ў дадатак да эканамічных цяжкасцей у розных рэгіёнах краіны ўспыхнулі канфлікты на нацыянальнай глебе. Чаго не падзялілі паміж сабой людзі розных нацыянальнасцей, якія спрадвек жылі ў ладзе і згодзе?

У кожнай здаровай нацыі заўсёды вельмі моцныя ідэі інтэрнацыяналізму. Прыкладаў далёка шукаць не трэба. У маім родным Капылі з даўніх часоў у добрым суседстве жы-

лі беларусы, татары, яўрэі, палкі, рускія. Людзі побач працавалі ў майстэрнях, кузнях, гарбарнях, ганчарных, кравецкіх, шавецкіх арцелях. Ніхто нікога не крыўдзіў, не абражаў, не было ніколі нейкіх канфліктаў, тым больш канфрантацый на нацыянальнай глебе.

Па ўспамінах вядомага рускага крытыка і літаратуразнаўцы Л. М. Клейнбарта (яго бацька — выхаванец Лейпцыгскага ўніверсітэта — моцна сябраваў з мясцовым свяшчэннікам прэаслаўнай царквы Савічам, памешчыкам іёдкамі і іншымі прагрэсіўнымі людзь-

мі), у перыяд разгулу царскай рэакцыі, калі па краіне пракацілася хваля яўрэйскіх пагромаў, капыляне выступілі супраць чарнасоценцаў, не далі праліцца яўрэйскай крыві.

У савецкі час да інтэрнацыянальнай сям'і Капыля далучыліся ўкраінцы, прадстаўнікі іншых народнасцей. Быў у нас майстар каўбасных вырабаў кітэец Лі Янгу, які пра сябе гаварыў: «Я — беларуса». Гэты добры і памяркоўны чалавек пабраўся з мясцовай беларускай дзяўчынай, выгадаваў сына, які загінуў на фронце Вялікай Айчыннай вайны. Дачка яго скончыла Пінскі фінанса-

ва-кредытны тэхнікум і жыве цяпер у Мінску за разумным чалавекам «нашанскай» капыльскай пароды.

Сябравалі між сабой не толькі сталыя, дарослыя людзі, а і вучні беларускай, яўрэйскай і рускай школ. Хатняй бібліятэкай беларускіх татараў Александровічаў карысталіся мо сотні юнакоў і дзяўчат. З прыватнай кніжнай скарбніцы Александровічаў і аўтар гэтых радкоў упершыню пазнаёміўся з творамі Янкі Маўра, класікаў сусветнай, рускай і беларускай літаратур. А з якой пашанай капыляне разам з групай беларускіх пісьменнікаў на чале з Міхасём Лыньковым адзначалі 100-годдзе з дня нараджэння знакамітага нашага земляка, класіка яўрэйскай лі-

таратуры Мендэле Мойхер-Сфорыма! Гэта было сапраўднае інтэрнацыянальнае свята.

Сіламі ўдзельнікаў драматычнай студыі ў Капылі ставіліся «Любоў Яравая», «Хто смяецца апошнім», іншыя спектаклі слаўтых рускіх, беларускіх, украінскіх драматургаў. Захаваўся здымак удзельнікаў студыі, зроблены напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны.

Трагічны лёс выпай на долю тых маладых людзей. Вясёлы хлопец з добрымі акцёрскімі задаткамі Ізя Шулман стаў камандзірам падводнай лодкі і загінуў у халодным бяздонні Балтыі. У паўночных шыротах краіны паў смерцю героя марскі пехацінец, таленавіты (Працяг на стар. 2).

Усё пра гісторыю Беларусі

Выданы «БелСЭ» імя П. Броўкі добра вядомым нашым чытачам. Сярод іх — універсальныя, рэгіянальныя і галіновыя энцыклапедычныя даведнікі. Згадаем, што зусім нядаўна з'явіліся на прылаўках кнігарань даведнік «Француск Скарына» і «Статут Вялікага княства Літоўскага». Зрэшты, няма сэнсу пералічваць усё зробленае. На сёння важней пагаварыць пра планы на будучыню. А сярод іх адно з найбольш важных месц займае энцыклапедыя «Гісторыя Беларусі», абмеркаванне праекта якой адбылося дзямі.

Паводле задумы, у энцыклапедыю ўвойдзе каля 10 тысяч тэрмінаў. Мяркуюцца, што будзе яна складацца з пяці тамоў. Аднак, як сказаў намеснік галоўнага рэдактара І. Хаўратовіч, калі матэрыял не змесціцца ў 5-ці тамах, будуць выданы 6 ці 7. Несумненна, што некаторыя пытанні ў згаданай энцыклапедыі асвятляцца не будуць, бо гэтае выданне будзе падмацоўвацца сумеснымі. Так, да канца гэтага года выйдзе даведнік «Этнаграфія Беларусі», крыху скажыце — «Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне», потым — «Археалогія Беларусі». Таму асноўны акцэнт у энцыклапедыі робіцца на палітычную гісторыю.

Загачы рэдакцыі выдавецтва, вядомы гісторык М. Ткачоў адзначыў, што, нягледзячы на недахопы, якія ўжо зараз заўважаюцца ў абмярку-

ваемым праекце, гэтае выданне павінна стаць на сёння ў нейкай ступені авангардам гістарычнай навукі.

У энцыклапедыі мяркуецца на багатым ілюстрацыйным матэрыяле шырока паказаць эпоху Адраджэння. Вялікі аб'ём адводзіцца на адлюстраванне падзей 1917 года і паслярэвалюцыйных дзесяцігоддзяў. Задумана даць шырокую карціну тагачасных палітычных падзей, павольнаму ацаніць ролю і дзейнасць многіх нашых адраджэнцаў, імёны якіх у застойныя часы нават не згадваліся ў друку. Улічваючы наяўнасць спецыяльнага выдання, аб'ём старонак, адведзеных на асвятленне подзвігу беларускага народа ў Айчыннай вайне, будзе крыху зменшаны. Затое ў энцыклапедыі знойдзецца месца для адлюстравання часоў сталінскіх рэпрэсій, не будуць апушчаны Курапаты, іншыя месцы масавага знішчэння людзей у таямныя гады, будуць названы імёны катаў беларускага народа. Што да сучаснасці, то плануецца асвятліць не толькі гісторыю Камуністычнай партыі Беларусі, але і гісторыю ўсіх грамадскіх рухаў і арганізацый, якія ўзніклі ў апошнія гады.

Амаль чатыры гадзіны цягнулася абмеркаванне згаданага праекта энцыклапедыі. У гаворцы прынялі ўдзел гісторык А. Грышкевіч, Я. Юхо, М. Ермаловіч, С. Падокшын, М. Бацвіннік, Л. Казлоў, А. Сарокін, П. Башко, М. Іофе,

М. Спірыдонаў, археолагі Г. Штыхаў, Л. Побаль, А. Трусаў, пісьменнікі А. Мальдзіс, Г. Кахановіч, Б. Сачанка, А. Сідарэвіч, этнограф М. Піліпенка, супрацоўнік Ленінградскай бібліятэкі імя М. Салтыкова-Шчадрына, М. Нікалаеў, а таксама інструктар Мінскага абкома партыі У. Гуса-раў.

«У выступленнях адзначалася, што энцыклапедычныя распрацоўкі створаць базу для напісання новых падручнікаў па гісторыі БССР як для школы, так і для ВУН. Аднак выданне энцыклапедыі не здымае надзвычай актуальнага пытання аб заснаванні гістарычнага часопіса ў рэспубліцы. Надаючы вялікае значэнне з'яўленню энцыклапедыі «Гісторыя Беларусі» менавіта ў часы перабудовы і галоснасці, прамоўцы адзначылі і шэраг недапрацовак, якія здолелі заўважыць у праекце. Па-ранейшаму кідаецца ў вочы дыспарацыя паміж колькасцю аб'ёмаў артыкулаў па савецкім і дасавецкім перыядах. Энцыклапедыя перагружана матэрыяламі па гісторыі Камуністычнай партыі, таму ўзнікла нават прапанова выдаць асобную энцыклапедыю па гэтай тэме. Былі выказаны пажаданні, каб энцыклапедыя адлюстравала гісторыю беларускага народа, а не гісторыю рэспублікі. Бо, як вядома, за межамі сучаснай Беларусі жыве 3 мільёны беларусаў. Несправядліва і неразум-

на абыходзіць маўчаннем існуючую дзейнасць у галіне навукі і культуры, гісторыка-культурныя цэнтры, бібліятэкі, перыядычныя выданні, якія створаюць беларусамі ў эміграцыі. Да прыкладу, тыя ж газеты «Башкаўшчына», «Беларусь», «Зважай» і іншыя, беларускі архіў у Нью-Йорку, бібліятэка імя Ф. Скарыны ў Лондане і іншыя цэнтры беларусазнаўства.

Паколькі мяркуецца ў асноўным прадставіць у энцыклапедыі гісторыю палітычную, то неабходна звярнуць увагу на пытанне дзяржаўнасці Беларусі ў розныя перыяды яе існавання. Былі заўвагі, што тычыліся недастатковай прадуманасці бюграфічнай часткі, бо адсутнічаюць многія імёны, якія непасрэдна звязаны з гісторыяй нашага народа, і інш.

Супрацоўнікі «БелСЭ» падзякавалі прысутным за ўсе выказаныя заўвагі, якія абяцалі па мажлівасці ўлічыць. На заканчэнне намеснік галоўнага рэдактара А. Петрашкевіч пазнаёміў з планами выдавецтва на будучыню. Ён сказаў, што пачынаецца выданне серыі «Мысліцелі Беларусі», якая будзе завершана персанальнай энцыклапедыяй «Кастусь Каліноўскі». Есць задума выдаць беларускія летапісы ў перакладзе на сучасную літаратурную мову. Увогуле энцыклапедыстаў чакае многа працы: пасля скарынінскай «Бібліі» трэба выдаць творы У. Ігнатюскага, В. Ластоўскага.

Удзельнікі абмеркавання падпісалі зварот да прэзідэнта АН БССР У. Платонава з прапановай стварыць пад эгідай АН навукова-масавае ілюстраванае часопіс «Гісторыя Беларусі».

НАШ КАР.

ВІНШАВАННЕ ЮБІЛЯРА

2 лістапада споўнілася 80 год з дня нараджэння Максіма Лужаніна (Аляксандра Амвросьева-віча Каратая) — аднаго са старэйшых беларускіх паэтаў, лаўрэата Літаратурнай прэміі імя Янкі Каласы, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі.

У той дзень на пашыраным пасяджэнні прэзідыума праўлення СП БССР адбылося віншаванне юбіляра. Паэты і празаікі, прадстаўнікі партыйных органаў, грамадскіх арганізацый, літаратурных выданняў і выдавецтваў цёпла віншавалі Аляксандра Амвросьева, прыгадваўшы галоўныя вехі яго жыццёвага і творчага шляху, жадалі здароўя і поспеху ў працы.

У ДОБРЫ ШЛЯХ

Абласны семінар творчай моладзі Віцебшчыны стаў традыцыйным. Нагадваюць яго ўпраўленне культуры аблвыканкома, абласны камітэт камсамола і творчыя арганізацыі вобласці.

На гэты раз ён праходзіў у Новадубаві. На семінары з'ехалі лепшыя прадстаўнікі творчай моладзі інтэлігенцыі: мастакі, кампазітары, выканаўцы аўтарскіх песні, кінаамаатары і літаратары. Як і заўсёды, пераважалі апошнія.

Удзельнікі семінара пазнаёміліся з праграмным беларускім энергетыкам — Лукомльскай ДРЭС, выступілі з творчай справаздачай у калгасе «Новая зора» Чашнінскага раёна, у Новадубаві камсамола Віцебшчыны.

Вырасла паэтычнае майстэрства настаўніцы з Лепельшчыны Веры Буланды. Яна таксама друкавалася ў абласной і рэспубліканскіх газетах. Тое ж можна сказаць і пра студэнта

паэтаў і празаікаў, пра тых, хто ўжо прымаў удзел у такіх семінарах, і пра тых, хто яшчэ невядомы чытачу.

І першыя, і другія не расчаравалі. Некаторыя «дараслі» ўжо да публікацыі ў абласной газеце, часопісе «Маладосць», у штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва». А ўрач з Бешанковіч Аляксандр Бабаед, напрыклад, паспеў надрукаваць вялікую нізку вершаў у калектыўным зборніку «Лагодны промень раніцы», стаў лаўрэатам прэміі камсамола Віцебшчыны.

Вырасла паэтычнае майстэрства настаўніцы з Лепельшчыны Веры Буланды. Яна таксама друкавалася ў абласной і рэспубліканскіх газетах. Тое ж можна сказаць і пра студэнта

Віцебскага педагогічнага інстытута Юрыя Іваноўскага.

Прыемнае ўражанне пакінулі навічкі: настаўнік Ігар Пракаповіч з Пастаў, журналістка з Ушач Галіна Варатынская, інструктар абкома камсамола Алена Масла, рабочыя-палачане Сяргей Агееў і Аляксандр Суднік.

Наперадзе ў іх — нялёгкае літаратурнае дарога. І добра, што на семінары яны пазнаёміліся, пасябравалі, падзяліліся сваімі думкамі, клопатамі і трывогамі.

У рабоце семінара бралі ўдзел загадчык сэнтура культуры Ідэалагічнага аддзела абкома КПБ М. Пашынскі, паэты з Мінска Аляксандр Емяльняў і Вячаслаў Дашкевіч.

У абласной газеце «Віцебскі рабочы» змешчана літаратурная старонка «Зарніцы» з творами ўдзельнікаў семінара.

Алег САЛТУК, сакратар абласнога аддзялення СП БССР.

МЫ ЖЫЛІ АДНОЙ СЯМ'ЕЙ

(Пачатак на стар. 1).
выканаўца ролі Герлахвацкага з камедыі К. Крапівы Міхаіл Рубіс. Навечна праславіў сябе ў Лаўскім баі Аляксандр Ждановіч. Бязногім вярнуўся з вайны Хаім Абштэйн. Мужнай партызанкай і вернай спадарожніцай жыцця адважнага камандзіра народных мсціўцаў праявіла сябе Валянціна Александровіч.

А мы, малодшыя, жылі тады сваімі, не надта турботнымі клопатамі і заняткамі. Услаўлялі «вялікага» Сталіна за радаснае дзяцінства, вельмі спачувалі пакутнікам-неграм у капіталістычных краінах, і амаль штодня зацята вырвалі з ладручнікаў старонкі з партрэтамі «ворагаў народа». Не ведалі, не думалі тады, што побач існуюць страшэнныя Курапаты, што недзе ў бязмежнай імперыі сталінскага рэпрэсіўнага архіпелагу бяздушныя вылюды катуюць і здзекуюцца з нашага выдатнага земляка — першага старшыні Беларускага савецкага ўрада Зміцера Фёдаравіча Жылуновіча, з мільёнаў

бязвінных ахвяр бяздушнага таталітарнага рэжыму.

Асабліва моцна зніталася наша інтэрнацыянальная дружба ў гады вайны. У партызанскіх атрадах, што дзейнічалі на Капыльшчыне, з ненавіснымі акупантамі змагаліся плячо ў плячо партызаны дзесяткаў нацыянальнасцей. Былы партызан брыгады імя Чапаева, а затым палкоўнік войска польскага Ольгерд Харытановіч нядаўна наведаў Капыльшчыну. Ён пісаў у раённай газеце: «У жорсткіх баях з гітлераўцамі ўдзельнічалі беларусы, рускія, украінцы, яўрэі, славакі... І разам з іншымі мовамі ў лясках раёна вялася размова на польскай мове. Побач граў на гармоніку паляк Франак Рымашэўскі і на баяне — беларус Саша. Разам ішлі на баявыя заданні і са смуткам апускалі ў магілы баявых сяброў».

Дык чаму ж цяпер у нашай краіне пачалася такая канфрантацыя на нацыянальнай аснове? Я думаю, што гэта і ад дэфіцыту духоўнасці. Прыкла-

даў тут можна прывесці безліч. Зазірніце ў нашу раённую бібліятэку, у яе чытальную залу — тут вы ўбачыце лічаных людзей, а брудны піўны бар ад адкрыцця да закрыцця нагадвае паўднёвы чыгуначны вакзал у пік курортнага сезону, яго бяруць штурмам.

Нельга стаць патрыётам, не паважаючы свой і іншыя народы з іх непаўторнымі традыцыямі, мовай і культурай.

Успамінаю зімовыя марозныя дні на пачатку 1945 года. Вайна грывела ўжо далёка за межамі Беларусі, а мы, яшчэ не абстраляныя беларускія хлопцы, грукалі чаравікамі ў абмотках па мёрзлым грунце. Уручка і зычнымі галасамі абуджалі дрымотныя кронны сосны папулярнай стравой песняй: «Нам дзурэя-товарищи, путь один — в вольчю берлогу, дорога на Берлин».

Час цягнуўся аднастайна, марудна. У шэсць гадзін раніцы — пад'ём. А затым, пасля снедання і пастраення, аж да самага цямна — бясконца таўкатня ля супрацьтанкавай

саракапаты, за якую трывала замацавалася назва «Бывай, Радзіма!». Больш за ўсё дапякала здэкаліва, зняважліва муштра памочніка камандзіра артылерыйскага ўзвода Смяюхі. На яго пагонах чырванелі ўсяго дзве лычкі, а гонару было, што ў генерала. Не ведаю, ці прачытаў ён у жыцці хоць адну кніжку. Родная ўкраінская мова ў ягоных вуснах выглядала суцэльнай бруднай лаянкай. І яшчэ — нікога ён не любіў, салдат розных нацыянальнасцей надзяляў абразлівымі мянушкамі: чучмэк, кацап, бульбаш, жыд, пшэк і да т. п.

Хіба мала такіх Смяюх зараз? Гэта яны сеюць нянавісць між рознымі нацыянальнасцямі, на жаль, не сустракаючы пакуль належнага адпору.

У гэтым артыкуле я закрану тэму інтэрнацыяналізму, братняй дружбы паміж народамі нашай краіны. Дружба гэтая зараз праходзіць цяжкае выпрабаванне. Веру, што яна выйдзе з іх абноўленай, яшчэ больш моцнай.

У. ГУРЫНОВІЧ, журналіст.

г. Капыль.

ЧАСАМ нам падабаецца, што вельмі імпатна вырашаецца тая ці іншая справа, а прыгледзімся больш уважліва — бачым: памыляемся, гэта толькі ствараецца бачнасць вялікага імпэту. Які ўжо год у рэспубліцы дыскусуюцца пытанні адраджэння беларускай мовы, гавораць пра гэта з самых высокіх трыбун, з заўвагамі і прапановамі выступаюць у друку шматлікія аўтары — ад студэнта да акадэміка, і здаецца, усе перапоўненыя цвёрдай рашучасцю неадкладна выправіць трывожную моўную сітуацыю, а яна, як на грэх, ну ніяк не выпраўляецца. Ад таго, што там-сям, няйначай для аздаблення, родная мова загучала ў грамадскіх месцах, дзе-нідзе з'явіліся на ёй шыльды, вялікага задавальнення быць не можа. Асноўная задача — рэзкае пашырэнне сферы ўжытку роднай мовы — не вырашана.

Пра гэта пішуць нашы чытачы. «Цяжка адказаць на пытанне, якое месца займае сёння ў нашым жыцці беларуская мова і культура, — чытаем у лісце чытача з Віцебска С. Кавалеўскага. — Цяжка таму, што адно мы чытаем на старонках рэспубліканскага друку, другое бачым у жыцці. У друку мільваюць адна тынныя артыкулы аб «адраджэнні і пашырэнні» сферы ўжытку роднай мовы, а на самай справе адбываецца іншае: мова не ўпрыкмет, як і раней, знікае, гіне, паціху страчвае свае і так хістка пазіцыі і нацыянальная культура».

І такое сцвярдэнне чытача мае падставы. Вы часта ў жыцці сустракаеце беларускае слова? Гучыць яно сёння ў сценах афіцыйных арганізацый і устаноў? Пытанне, бадай, рытарычнае, адказ — вядомы. А, можа, я ўсё-такі праблему ўтрываю і тут усё ж наменціліся добрыя зрухі? Не, крызіс ці не паглыбляецца. Мой сябра, які нядаўна праводзіў сацыялагічны даследаванні ў некаторых раёнах рэспублікі, вярнуўся з чарговай камандзіроўкі ў глыбокім трансце: «Амаль палова апытаных прапанавала тыражы беларускамоўных кніг узразаць на палову». Старшы электрамеханік Асіповіцкага раённага вузла сувязі П. Жданавіч з горыччю піша: «У мяне проста апускаюцца рукі, калі табе ў вочы кідаюць словы: «Навошта нам ваша мова і гісторыя, яна нам хлеба і мяса не дае, лепш бы заняліся тым, каб жылося лягчэй, а жыць можна і без вашай мовы, абы ўсё было добра». Каб так гаварыць не беларус, я б чалавека зразумеў, але калі такое гаворыць наш браток-беларус, я проста не знаходжу слоў, выказаць абурэнне, душа баліць ад таго, што яны нават і слухаць не хочучь аб адраджэнні нацыі».

Даруем духоўным фарцоўшчыкам, якія настойліва прапануюць зрабіць эквівалентны абмен мовы на хлеб і каўбасу: для некаторых калі ў дэфіцыце першае, не мае сэнсу і другое, ад гэтага нікуды не дзенешся. Ацэньваючы падобную сітуацыю, можна сказаць: «Ішлі мы ішлі, браткі, і дайшлі!» Калі яшчэ крыху працягнецца такая духоўная «эвалюцыя», то, падобна, забытыя ад часоў нэпа мласныя воклічы «Хлеба, водкі и зрелищ!» канчаткова зняславіць маўклівасць святых курганоў Беларусі.

Некаторыя пярэчаць: такая абстаноўка не ўсюды. Маўляў, паглядзіце, як павысілася цікавасць да роднай мовы і культуры ў людзей творчых, асабліва інтэлігенцыі. Не трэба хлусіць самім сабе, хоць некаторыя, часта паўтараючы хлусню, могуць і самі з цягам часу ў яе паверыць. Становіцца за гэтыя гады, на жаль, не паляпшылася. Вось, да прыкладу, дынаміка росту астатку літаратуры на беларускай мове нашых рэспубліканскіх выдавецтваў: 1985 г. — 1090,6 тысячы

рублёў, 1986 г.—1132,0, 1987 г.—1536,7, 1988 г.—2095,7 тысяч рублёў. Як бачым, за тры гады астатак такой літаратуры ўзрос на 1 мільён рублёў. Зайдзе ў кнігарні і глянцье на паліцы. Да болю журботнае відовішча: стаяць у адзіноце шыкоўна выдадзеныя шматтомнікі «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі», «Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі», «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы». Бліжэй арыгінальнымі вокладкамі першыя тамы «Гісторыі мастацтва Беларусі», якую пачалі выдаваць адносна нядаўна, і я, заходзя-

юцца гадамі. Напрыклад, «Харчовая праграма» сёння стала «притчей во языцех». Калі з такім поспехам будзе ажыццяўляцца праграма «Родная мова», то праз нейкія два дзесяцігоддзі на нашай зямлі наогул не пачуем беларускага слова. «Відаць, нашым высокім таварышам родная мова не трэба, — разважае ўмудроная жыццём інтэлігенцыя, — была б у іх толькі лыжка і міска глыбейшая» (перафраз усім вядомай песні). Сапраўды, пазіцыя адказных асоб у гэтым пытанні звышінтэрнацыянальная і дэмакратычная: кожны, хто жыве ў Беларусі, можа адносіцца да

нае зерне. Вось што, напрыклад, паказала апытанне на факультэце грамадскіх навук Беларускага ўніверсітэта ў снежні 1922 года, пра што пісаў «Вестнік наркампра СССР» (1922 г., № 3, ст. 14). Было апытана 736 чалавек, па нацыянальнай прыналежнасці беларусаў — 193 чалавекі (26%), яўрэяў — 498 (67%), рускіх — 26 (4%), палякаў — 4 (0,5%), іншых нацыянальнасцей — 16 (2,5%) чалавек. Як родную мову 112 чалавек назвалі беларускую — (15%), 380 — яўрэйскую (52%), 201 — рускую (27%), 7 — польскую (1%), 5% роднай мовы назва-

мове статусу дзыржаўнай зможа паглядзець пачатак яе выратавання», — упэўнены студэнт Д. Мальчэўскі з Мінска.

«Абласны драмтэатры павінны быць беларускамоўнымі, тады не будзе паўставаць неразумнага пытання аб двухмоўі на адной сцэне, — піша інжынер з Вільнюса Л. Мілош. — А поспехам у гледача больш карыстаюцца беларускамоўныя тэатры. Такі вывад я зрабіла пасля гастролі ў нас тэатра імя Я. Купалы і Гродзенскага аблдрамтэатра».

З цяжкай разважлівацю падыходзіць да вырашэння наступных моўных праблем мінчанін В. Паўловіч. «Уважліва прачытаў прынятае рашэнне пастаяннай камісіі па нацыянальных пытаннях і міжнацыянальных адносінах Вярхоўнага Савета БССР па развіцці і павышэнні ролі беларускай мовы ў жыцці рэспублікі. Добрае рашэнне, своечасовае. Засмучае толькі неканкрэтнасць у пытанні надання мове статусу дзыржаўнай. Прапануецца СТВАРЫЦЬ умовы для таго, каб НАДАЦЬ мове статус дзыржаўнай. Мне здаецца, спачатку трэба НАДАЦЬ мове статус дзыржаўнай, а потым патрабаваць стварэння ўмоў для развіцця мовы на АСНОВЕ ЗАКОНА. У адваротным выпадку даўдзееца стварэнне ўмоў яшчэ, паверце мне, дзесяці гадоў».

Міжволі прыходзіць да выносу, што супраць надання дзыржаўнага статусу роднай мове нярэдка выступае не народ, а, часцей, надзелены рэальнай уладай таварышы. Гэта ўлада і дазваляе ствараць эффект «народанепрызнання» (свядома ці не — гэта ўжо іншая справа). Нездарма, на думку нашага чытача В. Арлова з Віцебска, сёння актуальна гучаць словы старшыні ЦВК БССР А. Чарвякова, сказаныя ім у 1923 годзе: «Мы ведаем, што ў сваёй працы нам даўдзееца спаткаць супраціўленне былых расейскіх чыноўнікаў — выхадцаў з беларускай вёскі. Апіраючыся на сваё беларускае паходжанне, яны будуць даводзіць, што хоць яны і беларусы, аднак не бачаць патрэбы ў беларусізацыі...» («Савецкая Беларусь», 23.06.1923).

Вось як праходзіла сёлета жывенская раённая нарада настаўнікаў у Рэчыцы, пра што нам напісаў настаўнік Э. Акуліч: «Выступіў на ёй загадчык райана, але сціплая інфармацыя і пераказаная заклік да стварэння перасных суполак ТБМ — яшчэ не шчырае занепакоенасць, пра якую гаварыла Міністэрства народнай адукацыі... А выступленне першага сакратара РК КПБ І. Ф. Тачылкіна па гэтым пытанні наогул прымусіла многіх «сур'езна» задумацца. Таму што, відаць, асноўнай мэтай яго даклада было жаданне звярнуць самую пільную ўвагу на «негатывныя працэсы», якія адбываюцца ў рэспубліках Прыбалтыкі і якія нібы ў многім звязаны з моўнымі праблемамі. Ён настойліва падкрэсліваў права «свабоднага моўнага выбару» для беларусаў».

І такая думка «звышпільных інтэрнацыяналістаў» падтрымліваецца, на жаль, на самым высокім узроўні. Здаецца, наму-наму, а былому Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. С. Таразевічу было вядома, да чаго даведзена беларуская мова ў рэспубліцы, прэзідэнтам якой ён з'яўляўся. Перад апошнімі выбарамі ў народныя дэпутаты БССР ён даў інтэрв'ю карэспандэнту мядзельнага райгазеты «Нарачанская зора» (17.02.89). Адно з пытанняў тычылася адрыцця ў Мядзель новай школы і мовы, на якой павінна вучыцца ў ёй выкладанне (руская школа ў райцэнтры, зразумела, ужо была). Аднак Г. С. Таразевіч: «...ленінская думка заключаецца ў наступным: там, дзе насельніцтва ў якасці зносіна карыстаецца некалькімі мовамі, устанавіць такую-небудзь адну дзыржаўнай — гэта проста няправільна... Таму, калі сёння разважаюць аб рэальнасці, то магчыма, і разумна было б ставіць пытанне аб двух дзыржаўных мовах — беларускай і рускай». Вось якая канцэпцыя двухмоўя, вольная пазіцыя ў справе выратавання роднай мовы! Параду мядзельцы зразумелі «правільна»: званы ў райцэнтр — там адрыццё новай рускай школы.

Гэты факт яшчэ раз пераконвае ў тым, які горкі лёс на-

канаваны роднай мове пры ажыццяўленні афіцыйнай палітыкі двухмоўя на Беларусі.

Такія адносіны высокай асоб да адраджэння беларускай мовы перадаюцца кіраўнікам ніжэйшых рангаў. Прысутнічаючы на пасяджэнні таго самага дыскусійнага цэнтру, пачуў я цікавую інфармацыю. У многіх выклікала непаразуменне фармулёўка праекта рэзалюцыі «Аб беларускай мове»: «ЦК ЛКСМ Беларусі выказваецца за наданне і рэальнае забеспячэнне беларускай мове статусу дзыржаўнай мовы ў Беларускай ССР, а рускай мове — статусу агульнадзыржаўнай у маштабе СССР» (падкрэслена мною. — В. Л.). З апошняй прапановай не пагадзілася большасць удзельнікаў дыскусіі. Высветлілася, што ў першапачатковым варыянце такога тэксту і не было, гэта фармулёўка з'явілася пасля Пленума ЦК КПСС па нацыянальных пытаннях.

Чытачы разумеюць вастрыню праблемы. «Я лічу, што аднымі з самых пацярпеўшых у пытаннях роднай мовы апынуліся мы, беларусы, — разважае мінчанін А. Гурыновіч, — Нас з дапамогай рэспрэсіі і папроз амаль сілком змусілі забіць сваю родную мову, культуру, мы страцілі нацыянальны гонар і апынуліся ў ліку нацыянальных нігілістаў».

«У кожнай рэспубліцы, без выключэння, сваё мова павінна стаць дзыржаўнай», — пераняны ветэран Узброеных Сіл СССР М. Луканскі з Мінска.

Тыповую карцінку таго, як мы «адвучваемся» ад сваёй мовы, падае ў сваім лісце інжынер-будавальнік са Смаргоні З. Марчанка: «З дзяцінства ў вёсцы я чула навагал толькі родную беларускую мову, закончыла беларускую вясковую школу і паехала вучыцца ў горад. А там усе гавораць па-руску і ўсе прадметы выкладаюць на рускай мове. Прызнаюся, вельмі цяжка было прывыкаць, адчувала я сабе няёмка. Усё гэта выклікала ў мяне злосьць, немаведама на каго. Злосьць была ад таго, што я нідзе не магла карыстацца сваёй роднай мовай».

Але трэба быць дакладным: ці мы ад роднай мовы адвучыліся ці нас адвучылі? Адказ на гэта пытанне дае згаданы ліст В. Арлова з Віцебска. У ім аўтар спрачаецца з пазіцыяй гісторыка П. Петрыкава, які афіцыйна ў друку выказаў думку, што страта народам беларускай мовы — працэс натуральны і аб'ектыўны. «Ён павінен ведаць, а чытачы, можа, і памятаюць, як у 50—60-ыя гады ўсе беларускамоўныя школы ў горадзе ператварыліся ў рускамоўныя. Шаноўны доктар гістарычных навук павінен ведаць аб усесаюзнай канферэнцыі ў Ташкенце пад старшынствам Рашыдава ў 1979 г. на пашырэнні ўжывання рускай мовы. Гісторык павінен добра памятаць і пастанову ЦК КПСС і СМ СССР № 473 ад 26 мая 1983 года «Аб дадатковых мерах па паліпшэнні вывучэння мовы ў агульнаадукацыйных школах і іншых навучальных установах саюзных рэспублік», якая ў друку толькі пераказвалася, на падставе якой і цяпер класы і групы большыя за 25 навучэнцаў пры вывучэнні рускай мовы дзеляцца папалам, а пры вывучэнні роднай — не, на падставе якой настаўнікі рускай мовы і сёння атрымліваюць на 15% больш заробак, чым настаўнікі беларускай мовы».

Занепакоенасць станам роднай мовы гучыць у лістах А. Івашэвіч з Ліды, У. Савіцкага з Мінска, У. Харытонава і А. Уладыкі з Маладзечна, Рачоўскага з Віцебска, З. Руткоўскага са Смаргоні, Т. Трафімчык са Слоніма і многіх іншых.

І не проста занепакоенасць. Чытачы турбуюцца: калі ж, урэшце, адбудуцца тут істотныя змены? Існаванне ж мовы — неабходная ўмова годнага існавання, жыццядзейнасці народа.

Вячаслаў ЛАПЦІК.

НЕБЯСПЕЧНЫ СІНДРОМ

ПАЛЕМІЧНЫЯ НАТАТКІ

чы ў мінскі магазін «Падпісныя выданні», цвёрда перакананы, што яны апыняцца сярод «неперспектыўных» кніг. Такія выданні, як «Беларуская ССР. Кароткая энцыклапедыя», «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы», «Беларускае народнае адзясце» ўтанілі напалову, але ад гэтага поныт на іх не ўзрос.

— Здаецца, робім шмат, каб зацікавіць чытача нашай кнігай, — расказвае намеснік генеральнага дырэктара аптварозічнага аб'яднання кніжнага гандлю «Белкіга» А. Сліжова. — Мы распрацавалі шэраг мерапрыемстваў па паліпшэнні прапаганды і распаўсюджвання беларускай кнігі, летась упершыню ўвялі асартыментны мінімум кніг на нацыянальнай мове.

Да сумных высоў прыводзіць аналіз падпіскі на выданні нашых вядомых пісьменнікаў. На творы У. Караткевіча падпісалася ў рэспубліцы 19863 чалавекі (тыраж 60000 экзэмпляраў), А. Макаёнка — 1300 чалавек (тыр. 7000 экз.), Ц. Гартыга — 560 чалавек (тыр. 6600 экз.). Не буду вылічваць, на колькі тысяч чалавек прыходзіцца адна кніга таго ці іншага пісьменніка. Не сумняваюся: будзе своеасаблівы рэкорд краіны. Але гэта, на жаль, не апошні здзіўляючы рэкорд, які высвечвае духоўныя запатрабаванні нашага народа.

— Летась быў праведзены пайменны ўлік літаратуры, — працягвае размову А. Сліжова, — астатак кніг у сярэднім па краіне склаў 3,7 працэнта. У нас жа засталася не рэалізаваным ад тыражоў 9,6 працэнта беларускамоўных кніг — першае месца ў краіне. Пасля нас ідуць Таджыкістан — 9, Малдавія — 8,8 працэнта. Гэта пры тым, што тыражы беларускамоўных кніг зусім не высокія...

Чаму за апошнія гады ў моўным пытанні мы амаль не адчулі пазітыўных зрухаў? Ці не таму, што на дзыржаўным узроўні робіцца недастаткова рэальных, канкрэтных захадаў дзеля вырашэння гэтага пытання. Працэс адраджэння мовы некаторыя ўяўляюць так: адбудзееца адраджэнне — добра, не атрымаецца — бог з ім, ані ў каго за такі грэх пагоня з плеч не здымуць. Прынялі праграму «Родная мова», і пачалі кіраўнікі ўсіх рангаў налічваць сабе дывідэнды: «Яе мы падтрымалі, распрацавалі, цяпер толькі засталася ўкараніць у жыццё...» Але рэальнасць, а не ілюзорна мыслячы асобы ўпэўнены, што праграма — чарговая паператарчасць — нічога значнага не дасць, як не ўпэўнены мы ў эфектыўнасці праграм «Здароўе», «Экалогія», «Спадчына». Як усе пераканаліся, такія праграмы не выконва-

культуры карэннага насельніцтва, як жадае. Толькі некаторыя, спрабуючы стварыць эфектыўную бачнасць сваёй заклопанасці станам беларускай мовы, пераконваюць: развіццё мовы — дзыржаўная справа, і дзыржава бярэ пад абарону мову карэннага насельніцтва. Нават недзе адкрываюцца курсы па вывучэнні роднай мовы. Вось з майскай аб'явы ў Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР: «Жадаючым займацца ўдасканаленнем сваёй беларускай мовы пад кіраўніцтвам П. Садоўскага. Заняткі мяркуюць пачаць у нашым інстытуце ў самы бліжэйшы час пры наяўнасці (падкрэслена мною. — В. Л.) пэўнай колькасці прыняць удзел у занятках. Камітэт камсамола, прафком».

Заўважылі, якія грамадскія арганізацыі запрашаюць на заняткі? Камітэт камсамола і прафком. Запрашаюць, як у ЖЭСах жанчын на курсы крою і шыцця: хочаш — хадзі, хочаш — не, і заняткі пачнуцца толькі пры наяўнасці эннай колькасці чалавек.

Вялікая частка кіраўнікоў не толькі не зацікаўлена ў адраджэнні мовы, але, горш таго, сваімі дзеяннямі яшчэ і тармозіць гэты працэс. Сярод прычын, якія «перашкаджаюць» больш інтэнсіўна ўкараняць родную мову ў жыццё, яны вылучаюць дзве.

Паскарэнне тэмпаў, ім здаецца, паспрыяе ўзнікненню міжнацыянальных канфліктаў, а гэта прывядзе народ у стан поўнай дэмаралізацыі. Пасля рэвалюцыі, з іх слоў, праводзіць падобную кампанію было значна прасцей, беларуская мова жыла ў народзе, а цяпер, маўляў, адбыліся вялікія перамены ў свядомасці.

Звернемся да фактаў. Бурная дыскусія па далейшым развіцці нацыянальнага жыцця ў рэспубліцы адбылася ў сакавіку 1923 года на VII з'ездзе Кампарты Беларусі. Праціўнікі беларусізацыі, якія былі на з'ездзе ў большасці, прагаласавалі супраць рэзалюцыі аб неабходнасці распаўсюджвання мерапрыемстваў па пашырэнні ўжывання нашай мовы на тэрыторыі рэспублікі. Старшыні ЦВК БССР А. Чарвякова не ўдалося пераканаць камуністаў у неабходнасці такіх мер. Больш таго, у выніку з'ездаўскіх дыскусій была прынята рэзалюцыя, у якой гаварылася аб засілі нацыяналістаў у культурна-асветніцкім асяроддзі, аб неабходнасці ўзмацнення барацьбы з так званымі «нацдэмаўцамі». Сцвярджалася, што карнізацыя насельніцтва нічога не дасць, бо народ не падтрымае ініцыятывы з'езда.

У гэтых разважаннях быццам прысутнічала рацыяналь-

лі мовы іншых народаў СССР. Як бачым, нават 11% беларусаў адракліся ад сваёй мовы. Самаадрачэнне ад сваёй мовы было ўласціва і народам іншых нацыянальнасцей. Напрыклад, 15% апытаных яўрэяў таксама не прызналі сваёй роднай мовай мову свайго народа. І гэта сёння гучыць не як папрок у адрас народаў, а як прыкры боль за іх невысокую этнічную самасвядомасць. Заўважце яшчэ адну тэндэнцыю, характэрную і для дня сённяшняга: амаль 25% нярусскіх мову рускую назвалі роднай. Здавалася, што беларусізацыю было праводзіць немагчыма. Але суверэнная рэспубліка ніяк не магла існаваць без сваёй мовы, гэта выдатна разумела высокасвядомае партыйнае і савецкае кіраўніцтва Беларусі, і карнізацыя адбылася, прынесшы нанашаму народу нябачнае ў гісторыі адраджэнне.

Цяпер пра другую прычыну, якая быццам перашкаджае надаць статус дзыржаўнай беларускай мове. Многія кіруючыя і некіруючыя таварышы сцвярджаюць, што гэтага не хоча... народ. З настойлівасцю, вартай лепшага прымянення, такая думка мусіруецца на канферэнцыях і нарадах, у выступленнях адказных асоб. Інспектар Мінскага абкома партыі М. Падгайны, удзельнічаючы ў дні работ VIII пленума ЦК ЛКСМБ у рабоце дыскусійнага цэнтру па праблемах беларускай мовы, падкрэсліў: «Мы праводзілі і праводзім сацыялагічныя даследаванні, якія пераконваюць, што сам народ супраць дзыржаўнасці беларускай мовы».

Азіраючыся на вялікі і малыя кампаніі, якія рэгулярна напаўнялі тлумам наша жыццё, заўважым, што ва ўсе часы свае кроўныя інтарэсы той-сёй заўсёды выдаваў за народныя. Таму паўстае заканамернае пытанне: ці можна так катэгарычна сцвярджаць? Думаю, што не.

Па-першае, сацыялагічнае апытанне — гэта ўсяго толькі апытанне, з людзьмі можна гаварыць па-рознаму і лічыць могуць быць самыя розныя, асабліва ж па такой складанай праблеме, як моўная. Па-другое, слухаючы такіх прамоўцаў, я ўспамінаю пісьмы, якія прыходзіць у рэдакцыю і ў якіх гучыць дыяметральна супрацьлеглая думка. Прывяду радкі толькі з некаторых.

«Беларуская рэспубліка павінна быць з дзыржаўным статусам беларускай мовы, — піша ветэран вайны і працы з далёкай Тульшчыны Я. Кохан. — Гэта натуральна і адпавядае здароваму энсу. Але хто паспеў ад гэтага адвыкнуць за мінулае паўвека, лнецца даказаць бяздоказнае аб ушчамленні праваў небеларускамоўнага насельніцтва».

«Толькі наданне беларускай

□ На правым беразе ракі Гайны, што працякае праз Лагойск, знаходзіцца малыянічы куток прыроды. Гэта парк культуры і адпачынку, заснаваны ў 30-я гады мінулага стагоддзя славытым археолагам і этнографам Канстанцінам Тышкевічам.

Парк займае плошчу 16 гектараў. Якія толькі дрэвы не былі высаджаны ў ім! Тут і канадскі топаль, і востральны клён, і пенсільванскі ясеня, завезеныя здалёку, і мясцовыя пароды дрэў—елка, вярба, бяроза.

Ствараўся парк па строга прадуманым плане. Пасадка дрэў вялася кугламі і аляямі, з экзатычнымі між іх палыямі. Характэрна парка надавалі крыніцы, якія прабіваліся наверх з глыбін зямлі. Пад шатамі дрэў заўсёды, нават у летнія спякотныя дні, была прахалада.

І яшчэ адна адметнасць. Лагойскі парк—месца гістарычнае, тут да нашых дзён збераглося высокае замчышча, глыбокія равы вакол яго.

Парк аб'яўлены заказнікам. Аднак толькі на словах. За паркам па сутнасці ніхто не сочыць, насаджэнні яго псуюцца. Больш таго. Добрую частку гэтага ўнікальнага кутка прыроды з дазволу мясцовых улад ператварылі ў спартыўны комплекс. Для гэтага была саасавана цэнтральная палыяна, насаджэнні вакол яе высечаны. Знішчылі, па сутнасці, і другую палыяну, на якой таксама абаснаваліся розныя спартыўныя збудаванні.

Некалькі гадоў назад было прынята рашэнне рэканструяваць парк, вярнуць яму былую прыгажосць. Але, зноў-такі, рабілася гэта некаваліфікавана. Галоўная ўвага была звернута на розныя дэкаратыўныя збудаванні, а не на захаванне зялёнага ўбору. Старыя дрэвы паступова адыходзяць у нябыт, а на іх месцы новыя не паўляюцца. Можна стацца так, што праз колькі гадоў уратаваць парк будзе позна.

Ды і рака Гайна, што цячэ праз парк, не ў лепшым стане. Хоць і ачышчалі дно, паглыбілі воднае лоства, аднак берагі па-ранейшаму засталіся забалочанымі, да іх месцамі не падступіцца. Зроблена ўсё наспех, абы асвоіць адпущаныя сродкі. У дадатак рэчка забруджваецца адыходамі прадпрыемстваў і становіцца мёртвай.

Б. САСНОУСКІ.

г. п. Лагойск.

□ Спачатку было слова. Так гаварылі старадаўнія мудрацы. І, напэўна, не без падстаў. Сучасныя ўвешныя «деловые» асобы часта нідаюць нам у твар: «Работать нужно, поднимаем экономику, а не о языке болтать!»

Так, вядома, працаваць трэба, але ж праца без галавы, без душы — гэта праца раба. Вынікі гэтай «деловой» філасофіі—наглядны стан нашай сучаснай эканомікі і культуры.

Роднае слова—гэта не пусты гука, а святая існасць, жыццёвая сіла народа. Чалавек без роднай мовы — як птушка без крыл. Адгаворка, што бацькі не хочучы, каб іх дзеці вучыліся на беларускай мове, не адпавядае рэальнасці. Разумны чалавек не адрачыцца ад роднай мовы, як і ад свайго народа. Маю думку пацвярджае і адзін з мноства такіх фантаў.

Незадоўга да і верасня сёлетняга года па прапанове загадчыка гарана г. Баранавічы я ўзяў без выбару спіс 16 сем'яў, дзеці якіх павінны былі ісці ў першы клас. На працягу трох дзён у вольны час я наведаў сем'і. Размовы з бацькамі кожнага школьніка я аддаў не больш за пяць хвілін. Вынік: з 16 бацькоў 15 выказалі жаданне вучыцца на беларускай мове.

Праўда, большасць бацькоў бачыць гарантыю навучання і авалодання роднай мовай толькі пры ўмове дзяржаўнасці беларускай мовы.

Уладзімір ШУТ,
член Таварыства беларускай мовы.

г. Баранавічы.

□ Неяк я загаварыла пра творы беларускіх аўтараў з вучаніцамі музычнай школы. Спыталася пра сучасных нашых кампазітараў.

— Ханок, Лучанок,—амаль у адзін голас адказвалі пяцікласніцы.

— І Глебаў, здаецца, беларускі кампазітар,—дадала старэйшая.

Высветлілася, што за час вучобы

ў музычнай школе ніхто з маіх субяседніц не выконваў беларускіх твораў, ніхто з імі нават не гаварыў пра беларускіх аўтараў. Курс беларускай музычнай літаратуры пачынае выкладацца ў школе толькі ў выпускным класе, пасля вывучэння замежнай, рускай і савецкай музычнай літаратуры. І адведзена на яго ўсяго толькі 36 гадзін. За такі час немагчыма нават інфармацыйна пазнаёміць вучняў з усімі дасягненнямі беларускай музычнай культуры.

Такое ж становішча і ў музычных вучылішчах рэспублікі. Там сітуацыя такая: 37 гадзін на трэцім курсе (і не як прадмет, а як абавязковы факультатыв). Карацей кажучы, знаёмства з родным мастацтвам адбываецца як бы на бягу, на лятку. А што разгледзіш на бягу, на лятку?

3 пошты «ЛіМа»

- Пятнаццаць з шаснаццаці
- Так і не змагла знайсці...
- Супярэчыць ці не супярэчыць?
- З мэтай далейшай дэмакратызацыі...

Ну, а знаёмства з фальклорам? Выкладаецца, зноў-такі, рускі фальклор. На сённяшні дзень у Беларусі няма ніводнага падручніка, ніводнага метадычнага дапаможніка па выкладанні менавіта беларускага фальклору ў музычных вучылішчах рэспублікі. Вывучэнне гэтага прадмета вядзецца па рускіх падручніках. Зыходзячы з іх, будуецца і навучальныя праграмы па гэтым курсе. Калі і дасягнуць навучэнцы пра тэма і іншыя беларускія абрады і песні, дык толькі з усёнаў выкладчыкаў-энтузіястаў (калі такія ў вучылішчы ёсць).

Наогул, у навучальных установах вельмі рэдка гучаць беларускія творы. Звяртаюцца да іх нямногія выкладчыкі, па сутнасці—адзінкі. Неяк я рыхтавала тэлеперадачу «Перазовы». Як ні шукала, але так і не змагла знайсці ў Брэсцкім музычным вучылішчы навучэнца-скрыпача, які б выканаў у ёй беларускі твор. А ў дадатак пачула ад выкладчыцы, што струнікі ўвогуле стараюцца пазбягаць твораў беларускіх кампазітараў.

Мне здаецца, трэба перагледзець навучальныя праграмы музычных устаноў рэспублікі і ўключыць у іх абавязковае выкананне беларускіх твораў, асабліва на ўступных і выпускных экзаменах. Існуе ж абавязковае выкананне поліфанічнага твора буйной формы і гэтак далей? Чаму б не дадаць сюды яшчэ адзін твор беларускага аўтара? На мой погляд, гэта дапамагло б «прачунца» тым педагогам-музыкантам, якія мала цікавяцца беларускай музыкай або не цікавяцца зусім.

Час перагледзець і практыку атэстацыі самадзейных мастацкіх калектываў. Ці можа насіць ганаровае званне «народны» калектыв, у рэпертуары якога адзін-два, а то і зусім няма беларускіх твораў? Які гэта прыклад для іншых?

І яшчэ. Ужо які год па краіне кроччыць перабудова, ідзе адраджэнне нацыянальных традыцый, моў, культур. Але гэты пазітыўны працэс вельмі марудны на Брэсцкай абласной студыі тэлебачання. Тут пераважная большасць праграм выходзіць па-руску. Не лепшае становішча і на Брэсцкім абласным радыё, дзе, да ўсяго, яшчэ і нізкая моўная культура ўвогуле. Вельмі часта тут назіраецца «двухмоўе навыварат», калі інтэрв'ю даецца па-беларуску, а журналіст, не ведаючы мовы, задае пытанні па-руску.

«Нельга есці хлеб народа і грэбаваць ягонай мовай»,—сказаў больш за сто гадоў назад вялікі сын беларускага народа, рэвалюцыянер і асветнік Кастусь Каліноўскі. Сёння гэтыя словы набываюць новы сэнс. Толькі праз нацыянальнае, самабытнае магчыма зразумець агульначалавечае, а не наадварот. Толькі праз

нацыянальнае магчыма выхаваць сапраўднага інтэрнацыяналіста, пазбавіцца негатыўных з'яў у міжнацыянальных адносінах.

Марыя АСІНЧАНКА,
настаўніца СШ № 7.

г. Брэст.

□ У «Заклучэнні па статуту Беларускага народнага фронту па перабудову «Адраджэнне» адмаўленне ў рэгістрацыі БНФ абгрунтаваецца тым, што ў статуте маецца «палажэнне, якое супярэчыць канстытуцыйным прынцыпам». Гэтае палажэнне аб тым, што «БНФ—аўтаномнае фарміраванне, якое дзейнічае самастойна і не падпарадкоўваецца іншым арганізацыям і ўстановам». Пярэчанні выклікала і тое, што «БНФ прымае ўдзел у грамадскім кантролі за ходам выбарчай кампаніі», а таксама, «што БНФ ажыццяўляе грамадскі кантроль

дзялілася на дзве палавіны, каб і ў нас была канфрантацыя і варожасць розных групак. Моўная сітуацыя ў нас і ў прыбалтыйскіх рэспубліках зусім іншая. У Беларусі становішча з роднай мовай проста катастрафічнае. Нацыянальная свядомасць большасці беларусаў надзвычай нізкая. Разгук нацыяналізму нам не пагражае. Кожны небеларус, які валодае рускай мовай, разумее па-беларуску. Таму ў нас інтэрфронт—наўрад ці мае базу. Але ён можа быць створаны рэакцыйнымі сіламі з мэтай арганізацыйнага расколу грамадства, дэстабілізацыі і без таго падарванага сацыяльна-эканамічнага становішча, загібы дэмакратычных пачыненняў у нацыянальным пытанні.

Вось таму і выклікае насцярожанасць тое, што многія прадпрыемствы і партыйныя арганізацыі, глыбока не ўнікаючы ў сутнасць справы, аддаюць свае трыбуны розным наезджым «інтэрфронтаўцам». Насцярожанасць узрастае ад таго, што рух гэты прэтэндуе на агульнасаюзны, уключаючы інтэрфранты Эстоніі, Латвіі, Малдавіі, іншых рэгіёнаў (гл.: «Во славу Родины», 12 ліпеня; «Советская Белоруссия», 15 жніўня 1989 г.).

Дык хто ж бярэ на сябе адказнасць за арганізацыю расколу ў Беларусі грамадскіх перабудовых сіл?

Алесь ЛОЗКА,
малодшы навуковы супрацоўнік
ІМЭФ АН БССР.

г. Мінск.

□ У рэзалюцыі XIX Усесаюзнай партканферэнцыі «Аб дэмакратызацыі савецкага грамадства і рэформе палітычнай сістэмы» сказана: «Як пазітыўную з'яву трэба разглядаць узнікненне ў апошні час шэрагу новых асацыяцый і аб'яднанняў, якія ставяць сваёй мэтай садзейнічаць справе сацыялістычнага абнаўлення». І яшчэ: «Са свайго боку партыя будзе ўспрымаць садапейніцтва... каб і далей развіваўся ўсенародны патрыятычны рух за перабудову».

У краіне абвешчаны курс на канструктыўны дыялог з самымі рознымі грамадскімі фарміраваннямі, на падыходзе Закон СССР аб грамадскіх арганізацыях і добраахвотных аб'яднаннях грамадзян. Тым больш выклікае здзіўленне выступленне некаторага членаў КПСС на апошнім пленуме Мінскага гаркома партыі.

Хоць у большасці выступленняў і ўспрачкі па дакладзе сакратараў райкомаў, партаргаў прадпрыемстваў прагучалі канструктыўныя прапановы па «кансалідацыі ўсіх здаровых сіл і аб'яднанняў грамадзян і грамадскіх рухаў», заклікі «не ісці на канфрантацыю дзеля канфрантацыі», знайшліся і такія, хто, відаць, не згодны з гэтым. Так, В. Чыкін, сакратар парткома гадзіннікавага завода, у сваім выступленні актывістаў руху ў падтрымку перабудовы—Беларускага народнага фронту—прама назваў «праціўнікамі» (чытай—ворагамі), а ў абуджэнні палітычнай актывнасці мас угледзеў «цяжкі крызіс». «Грамадска-палітычная сітуацыя ў горадзе катастрафічная», — палюхаў ён прысутных. «Папярэдняю выбарчую кампанію прайгралі», — так ацаніў Чыкін вынікі выбараў народных дэпутатаў СССР у Мінску. Чыкіна не цікавіць, што працэнтны склад членаў КПСС сярод дэпутатаў Вярхоўнага Савета СССР павялічыўся да 80 працэнтаў, ім кіруюць іншыя меркаванні. «Калі прайграем і гэтую выбарчую кампанію (у мясцовыя Саветы), то з уладай даядзецца расстацца». Вось яно што!

Паражэнне на выбарах асобных работнікаў апарату аўтаматычна пераносіцца на паражэнне ўсёй партыі. Перабудову пачалі лепшыя сілы партыі, і яе падтрымлівае народ. Без адзінства народа і партыі нам задачы перабудовы не вырашыць. Чыкін жа дагаварыўся да таго, што нібыта «БНФ вядзе работу па адхіленні партыі ад улады». Я чытаў праграму БНФ, там няма і намёку на гэта. Наадварот, там сказана, што БНФ «ствараецца для арганізацыі шырокай народнай падтрымкі пачатых лепшымі сіламі КПСС радыкальных перамен ва ўсіх сферах жыцця».

У чым жа Чыкін бачыць выйсць? «У чысціцы (зноў 37-ы год?) партыйных радыё ад тых членаў КПСС, якія кампраметуюць сябе супрацоўніцтвам з БНФ». І хоць іншыя прамоўцы адзначалі цэлы шэраг станоўчых прыкладаў супрацоўніцтва афіцыйных арганізацый з нефармальна (праца па стварэнні камітэтаў грамадскага самакіравання, па вывучэнні беларускай мовы), Чыкін непахісны. І ці не пра такіх, як ён, сказаў у дакладзе сакратар гаркома партыі П. Краўчанка: «З'явілася катэгорыя наемна-рабочых работнікаў... якія хочучы выжыць, утрымацца ва ўладзе любой цаной?»

Нядаўна прачытаў у «Ленінградскай правде» № 212 за 15.09.89 г. праект праграмы дзейнасці партарганізацыі Ленінграда па паглыбленні перабудовы. Дык вось, ленінградскія камуністы «з мэтай далейшай дэмакратызацыі палітычнай сістэмы лічаць мэтазгодным абнаўленне палажэнняў Канстытуцыі СССР, якія вызначаюць статус палітычных і грамадскіх арганізацый, у тым ліку і самой КПСС».

г. Мінск.

В. БАРТАШЭВІЧ.

Л. РАВУН,
настаўнік, ветэран працы.

г. Мінск.

□ Апошнім часам у нашу рэспубліку зачасцілі прадстаўнікі інтэрфронтаў Прыбалтыкі. Як мы павінны ставіцца да гэтага? Мусіць, усе мы не хочам, каб і насельніцтва Беларусі па-

Пімен ПАНЧАНКА

Зямля ў мяне адна

Абрабаваная зямля майго
Аж да апошняе сірочае
Дзе жыта каля лесу?
І дзе лес той?
Ні жаўранкаў, ні сонца,
ні расы.

Што мне ваш плюралізм!
Бо праўда ў нас адна,
Нібы далоні матчыны
Зямля ў мяне адна,
Любоў і смерць адна,
Адна ў мяне і франтавая
Вядома: несуну і хапуны,
Вядома: разгільдзяйства
І мафія.
Ды не яны гаспадары зямлі,
Не, не яны з разбойнай
Што трэба нам?
Каб жыві народ наш лепш,
Каб нашы ўнукі ў школах
Каб елі свой, а не заморскі
Каб дзеці ад Чарнобыля
Каб елі нашу бульбу
Рашэнні не прымаліся
І можна, дасць нам бог,
І мы залечым страты —
Атручаных жаўранкі.

Што трэба нам?
Каб жыві народ наш лепш,
Каб нашы ўнукі ў школах
Каб елі свой, а не заморскі
Каб дзеці ад Чарнобыля
Каб елі нашу бульбу
Рашэнні не прымаліся
І можна, дасць нам бог,
І мы залечым страты —
Атручаных жаўранкі.

Што трэба нам?
Каб жыві народ наш лепш,
Каб нашы ўнукі ў школах
Каб елі свой, а не заморскі
Каб дзеці ад Чарнобыля
Каб елі нашу бульбу
Рашэнні не прымаліся
І можна, дасць нам бог,
І мы залечым страты —
Атручаных жаўранкі.

Каб елі нашу бульбу
Рашэнні не прымаліся
І можна, дасць нам бог,
І мы залечым страты —
Атручаных жаўранкі.

Арыфметыка

Так нас абдурылі, абдурачылі
Лектары, дакладчыкі,
Пачалі і мы хваліць свой рай.
Мы глядзелі і зусім не бачылі,

Як сяляне нашы век батрачылі
І глынулі гора цераз край.

Колькі захрыбетнікаў
Змецена было ў нас?
Мільён!
А цяпер?
Сакрэтна, не падлічана,
Іх разоў у трыццаць павялічылі,
А для нас — бядоты і прыгон.

3 польскімі сябрамі

Надыходзіла восень,
Млечны шлях пагусцеў.
Лес пакуль што
Шумеў не сурова.
У Каралішчавічах
Мы прымалі гасцей —
Нашых польскіх
Сяброў і сябровак.

Быў Бранеўскі між іх.
Нешта хмурыўся ён,
Хоць наведару
Міцкевічаўскія мясціны...
Бралі чарку:
Ад Свіслачы Вісла паклон!
Быў Дом творчасці наш
У той вечар гасцінны.

Ад шасейкі наводшыбе
У лесе глухім
Мы «Марш, марш на Гітлера»
Спявалі.
Было сказана многа
Пра нашы шляхі...
Мы «Нех жые», «Сто лят»
Апантана гарлалі.

Густа тосты звінелі:
«За мудрага Ста...»,
За Гамулку! —
Таксама быў тост
Для парадку.
Тут Бранеўскі

Зусім раззлаваны устаў:
«А ці доўга мы будзем
Рабіць фіззарядку?»

Тамада наш мясцовы
Ускіпеў не на жарты:
— Не дазволю!
— ...Любімага правадыра!
Мы з Бранеўскім і хлопцамі
Выбеглі з хаты,
А услед недарэчна
Грымела «Ура».

Ён, вялікі паэт,
Сцішыў крыўду і боль,
Не вярнуўся
У п'яныя спевы...
Безліч зорак на небе —
І яркіх, і спелых,
На якія глядзеў
Яшчэ шведскі кароль.

Нехта з хлопцаў
Прапітым баском прагудзеў,
Каб забылі хутчэй
Аб той прыкрасці горкай:
— І Міцкевіч глядзеў,
І Бранеўскі глядзеў
На беларускія зоркі.

А ў пісьменніцкай хаце
Паэты спявалі,
Урачыстыя і лагодныя.
Знік Бранеўскі...
А мы ўсё ўставалі, усталалі —
І засталіся галоднымі.

2

Мы ім пра Хатынь,
А яны пра Катынь...
Факты ў нас і у іх,
А праўда — у бога.
Набалелае сэрца,
Супакойся, астынь:
Вінаваціць не трэба
Адзін другога.

Не мы расстрэльвалі
Польскіх афіцэраў палонных,
Не вы спапялялі
У той час
Хатынскіх сялян.
Пад пасёлкам Леніна
Мы ў суседніх
Ішлі батальёнах,
Прага волі, свабоды
Навек параднілі ўсіх нас...

А тыя парадніліся
У крыві і гразі
Недаравальным
Пякельным грэхам:
Крывавы арміяц
І крывавы грузін...
А да нас далятае
Расстрэлаў тых рэха.

Наменклатуршчык

Быў хлопец, як хлопец —
Сяброўскі, руплівы, не подлы,
Ды толькі было яму наканаваана
Прабіцца ў наменклатурнае
І нос адразу задэрсся да
Строгасць, халоднасць на
Падначаленых
Абрывае груба,
І гучна, каб чулі:
«Званіў мне таварыш...»

І нос адразу задэрсся да
Строгасць, халоднасць на
Падначаленых
Абрывае груба,
І гучна, каб чулі:
«Званіў мне таварыш...»

Зрабіўся ганарыстым і
ганаровым.

Вечна звоніць — загадвае,
Памочнік піша яму прамовы,
Другі — цытаты штодня
Адкуль узялася хітрая
Кранаць начальніцкую струну?
Наменклатурнасць —
Штодзённае «пападанне ў
І тут не патрэбна ніякай
Будуць старога
Персанальна лячыць.
Ён будзе хваліцца:
«І мы аралі»,
І будзе свае ўзнагароды
Есць вельмі дзіўныя зоркі
У бяздонным сусвеце:
Ярка і доўга
Свецяць і свецяць,
А потым — колапс,
І іх не прыкмеціць.

Адкуль узялася хітрая
Кранаць начальніцкую струну?
Наменклатурнасць —
Штодзённае «пападанне ў
І тут не патрэбна ніякай
Будуць старога
Персанальна лячыць.
Ён будзе хваліцца:
«І мы аралі»,
І будзе свае ўзнагароды
Есць вельмі дзіўныя зоркі
У бяздонным сусвеце:
Ярка і доўга
Свецяць і свецяць,
А потым — колапс,
І іх не прыкмеціць.

І тут не патрэбна ніякай
Будуць старога
Персанальна лячыць.
Ён будзе хваліцца:
«І мы аралі»,
І будзе свае ўзнагароды
Есць вельмі дзіўныя зоркі
У бяздонным сусвеце:
Ярка і доўга
Свецяць і свецяць,
А потым — колапс,
І іх не прыкмеціць.

Чорныя дзіркі

Есць вельмі дзіўныя зоркі
У бяздонным сусвеце:
Ярка і доўга
Свецяць і свецяць,
А потым — колапс,
І іх не прыкмеціць.

Сціснецца жудасна
Тая матэрыя,
Горш чым
У пікавы час
У тралейбусе,
Толькі без лаянкі
І істэрыі.
Гэта загадкі касмічныя,
Зорныя рэбусы.

Няма там ні боскага,
Ні чалавечага:
Толькі што трапіць
У прыцягненне —
Усё паглынаецца
У вокаімгненне.

А на зямлі нашай
Што гэта робіцца?
Людзі за працай
Пацеюць і горбяцца,
А паглядзіш
На вынік яе —
Самае лепшае
Дурнямі гробіцца,
І раскрадаецца,
І гніе.

Вечна хлусілі:
«Мы самі з вусамі» —
І працаваць
Раззучыліся самі.

І паглынае
Увесь дэфіцыт
Злодзей
І спекулянт,
І бандыт.
Не рэкеціры,
Не рэкеціркі —
Чорныя дзіркі...

А за апошнія
Трыццаць гадоў
Шмат на жыцці нашым
Чорных слядоў:
Шмат беларускіх
Настаўнікаў, школ
Загнаў у магілу
Чыноўніцкі кол.

Глынулі ў нас мову,
Абрады, культуру.
А літаратуру —
У макулатуру.
Жывуць у тых дзірках
І па-варварску рады
Мовы забойцы
І бюракраты.

Злосна якоцуюць
На чорным ігрышчы:
Цяпер яны хочуюць
І нас усіх знішчыць,
Прагна глыне

І дзяцей у вантробы
Чорная дзірка —
Чорны Чарнобыль.

У стылі рок

Ахматава сказала пра В-га:
«Я кажу з усёй адказнасцю:
ніводнага слова сваіх вершаў
ён не прапусціў праз сэрца».
(«Новый мир», 1989, № 1).

Кінь сідарэту!
Кінь сідарэту!
Кінь!
Кінуў чаргу і сідарэту...
З той пары ніводзін радок
Яго сэрцам не сагрэты.
Стаў ён грозным
І кур'ёзным,
І камічным,
І трагічным
Гэты сумны чалавек.

Парк высыкаюць,
Парк высыкаюць...
Трэба гучна біць у зван,
Ды з ухмылкай шэпча ён:
«Той, хто высек,
Хай пасадыць;
Ці вунь той,
Хто на пасадзе».
Мысліць з гневам
Як адэскі мудры грэк.
І двудушны, і прытворны,
Гэты злосны і зайздросны
Раўнадушны чалавек.

Асцярожна!
Дзверы зачыняюцца.
Асцярожна!
Мова закрываецца.
Абсякаюць мове крылле:
Затапталі і закрылі.
«Яны закрылі,
Хай самі і адкрыць», —
Прабурчаў з экрана злосна
Самы коўзкі і зайздросны,
Самалюбны чалавек.

Начное таксі,
Начное таксі,
Куды ты імчышся,
У які багаты век? —
Праспяваў так заклапочана
Хітры, злосны і зайздросны,
Выпадковы і пабочны
Спрытны сціплы чалавек.

Ён паехаў,
Ён паехаў
Да Парыжа,
Да Нью-Йорка
І ў Квебек...
А нам горка,
А нам горка:
Для яго ўвесь свет пацежа,
Бо ён злосны і зайздросны
Гэты хітры чалавек.

Сіні туман,
Нібыта падман...
«Я кручуся, галашу
І нягучна ўсіх прашу:
Я разумны,
Я харошы,
Дайце славы,
Дайце грошай.
Годзе жэрці ўсё Іванам!
Я і сам
Мастак падману —
Найснейшага туману».
Так закончыў сваю дзейнасць
Асцярожна-безыдзінны,
Які ўвесь дваццаты век,
Маладушны, ветравейны
Выпадковы чалавек.

КАЛІ гавораць пра абнаўленне нашага жыцця, пра новую самасвадомасць савецкай літаратуры, часта выказваюць шкадаванне, непакой, што новыя тэндэнцыі выяўляюцца толькі ў мастацкай публіцыстыцы ды яшчэ ў паэзіі, што слаба пакуль што яны адчуваюцца ў прозе. У гэтым гэта справядліва. Аднак калі ўважліва перачытаць часопісныя творы апошняга часу, то прыйдзеца зрабіць пэўныя ўдакладненні. І ў прозе ўсё часцей вострыя праблемы сучаснасці трапляюць у поле зроку многіх пісьменнікаў. Найбольш востра гэтыя праблемы паўсталі ў апавесцях І. Шамякіна «Драма», В. Гігевіча «Пярэварачень», Т. Бондар «Марыя», У. Някляева «Вежа» і іншых творах.

І. Шамякін у апавесці «Драма» імкнецца раскрыць цяжасці на шляху перабудовы, інерцыю валявых, бюракратычна-адміністрацыйных метадаў кіравання ў сістэме раённага зв'язу, інерцыю старога мыслення наогул.

Па сутнасці, у апавесці І. Шамякіна «Драма» два героі: першы сакратар гаркома партыі Наліцкая Ала Уладзіславаўна і дырэктар заводу аўтапрычэпаў Васіль Васільевіч Ліхач. Наліцкая — увасабленне адміністрацыйных метадаў кіравання, Ліхач — чалавек, які сам прапанаваў сябе на пасаду дырэктара, і яго выбраў калектыў.

Развагі і думкі Наліцкай — гэта поўная шматгранная яе характарыстыка. Вось некаторыя з іх. «Ох, нялёгка лёс у партыйнага кіраўніка — у гэты незвычайны, хай і цікавы, час дэмакратызацыі і галаснасці. Але ж і дэмакратыя трэба кіраваць, а інакш яна можа перайсці ў анархію». «Трэба рашуча патрабаваць выканання пастаноў, яе ўказанняў, інакш гэтыя... пазатыя адчуваюць слабінку і сядуць на галаву, ім толькі паддацца». «А з астатніх трэба добрую стружку зняць...» Ліхач, які ведаў Наліцкую яшчэ са студэнцкіх гадоў, так характарызуе яе: «... у

яе нейкая генеральская псіхалогія. Ты знаеш, гэта нават кар'ерызмам не назавеш. Яе задавальняе толькі адно: каб усе маршыравалі. І сама таксама. Але каб яна паперадзе».

Ліхач лічыць сябе сапраўдным перабудоўшчыкам, усю сваю энергію аддае мадэрнізацыі заводу, эканамічнай рэформе. І тут ён дзеля справы робіць «кавалерыйскія наскокі», можа «ісці і на лабавы штурм, і на абходныя маневры». А на-

ў адным з сучасных беларускіх празаічных твораў, паўстала праблема псіхалагічнай інерцыі, неабходнасці пачынаць перабудову з сябе. Пісьменнік пераканаўча паказвае, як складана і нават драматычна адбываюцца працэсы абнаўлення чалавечага мыслення, чалавечай існасці. І не кожны чалавек, які доўга працаваў у застойных абставінах, асабліва на кіруючай пасадзе, здольны на гэтак абнаўленне.

трэба плаціць даўгі. І за вялікія грошы. І за пасаду. І нават за ганаровыя званні». Гэта гаварыў дваінік Віктара Іванавіча. Герой і сам пачынае ўсё часцей разважаць над тым, як ён пражыў жыццё (яму ўжо пад пяцьдзесят): «Калі ж і што ён страціў? Калі ж ён быў на перавале?» Жыццё было пражыта марна. Паправіць, перайначыць нешта Сацункевіч ужо не мог.

Аповесць наводзіць на філа-

Павел ДЗЮБАЙЛА

Дні трывог і надзей

Літаратурна-крытычныя нататкі

колькі ўсё гэта маральна, неабходна? Падобныя пытанні паўставалі яшчэ пры чытанні рамана «Атланты і карыятыды» (прабіўны Карнач). На іх цяжка адказаць адназначна.

У найсучаснай апавесці па сутнасці няма псіхалагічнай заглыбленасці, духоўных пошукаў, няма ўнутранай перабудовы чалавечай асобы. Уся ўвага сканцэнтравана, калі звярнуцца да галоўнай герані Наліцкай, не на выяўленне барацьбы паміж новым і старым, а на прымітыўна фізіялагічны. 36-гадовая жанчына, партыйны функцыянер, ледзь не вар'ячэе, што не мае мужа, ні любоўніка, ні дзіцяці. І ўсё гэта паказваецца з такімі натуралістычнымі падрабязнасцямі, што прыходзіцца гаварыць не аб псіхалагізме, а аб біялагізме. Такім чынам, І. Шамякіну не ўдалося паяднаць, зліць у адно цэлае сацыяльна-эканамічнае і духоўна-псіхалагічнае.

У апавесці В. Гігевіча «Пярэварачень» вельмі востра, як ні

Галоўны рэдактар кінастуды Сацункевіч Віктар Іванавіч — асоба не так сатырычная, колькі драматычная, нават трагічная. Ён пастаянна адчувае сваю раздвоенасць. Яго крытычны двайнік — гэта яго сумленне, гэта тое, што засталася ад ранейшага Сацункевіча, былога вясковага хлопца.

Праходзіла жыццё яго ў тлумнай мітусні, бесперапынных пасяджэннях, шматлікіх паездах па краіне і за мяжу. І не было калі «здумача, што і куды цябе нясе ў штодзённым мільганні пусценькіх фільмаў, песенак, хохмачак, якімі лепш за ўсё аплюваць самае святое для чалавека і народа, канцэртаў высельных, як сваіх ансамбляў, так і замежных, выпівак і рэстараных застоляў, рэдсаветаў і мастацкіх праглядаў, як адкрытых, так і закрытых, для выбранай публікі — усё гэта, што запаяўляла цяпертвае жыццё, назусім адгарадзіла даўні свет маленства...»

Але прыйшоў іншы час, «калі

софскія, агульначалавечыя развагі аб прызначэнні чалавека на зямлі, аб праве яму самому распараджацца сваімі інтэлектуальнымі, творчымі магчымасцямі і здольнасцямі. Сацункевіч не мог, а, магчыма, і не хацеў змагацца за гэта права — і вынік трагічны.

Праўда, і ў гэтай апавесці В. Гігевіча можна выявіць думку, што ўся бяда героя ў тым, што ён парваў з вёскай, роднымі каранямі, забыўся на народную мараль, што яго сапсаваў, зрабіў бездухоўным горад. Але тут гэта ідэя не такая навіязлівая, як у рамана «Мелодыі забытых песень», яна больш адчуваецца ў падтэксце.

У апавесці Т. Бондар «Марыя» зроблена спроба глыбей глянуць на праблему ўзаемаадносін пакаленняў, выявіць, чаму дзеці нават у знешне прыстойных, забяспечаных сем'ях становяцца разбэшчанымі, уживаюць наркатыкі. Аўтар многае імкнецца растлумачыць стратай у дзяцей ідэалу, веры

ў праўду, веру ў сваіх бацькоў, што манілі ім, былі кар'ерыстамі, бездухоўнымі дзялкамі. Комплекс віны, пачуццё накіраванай расплаты за мінулае адчувае маці Марыі Паліна Аркадзьеўна. Гэта ж яна здрадзіла каханню, выйшла замуж за нялюбага, які дапамог заныць наменклатурную пасаду... Ды і пра бяду яна даведлася, знаходзячыся ў санаторыі, спраўляючы любошчы са сваім начальнікам.

У апавесці, акрамя іншага, паказваецца сапраўдна сутнасць наменклатурна-бюракратычнага апарату, які падбіраўся і ствараўся такім чынам, які і сёння не хоча здаваць свае пазіцыі, не разумее і не жадае разумець перамен, што адбываюцца ў нашым жыцці. У гэтым сэнсе апавесць Т. Бондар, як і «Пярэварачень» В. Гігевіча, твор надзённы. Праўда, як і ў ранейшых творах, у апавесці Т. Бондар выяўляецца залішня экзальтаванасць герояў, экстравагантнасць стылю.

Складанасць нашага часу глыбока выяўлена ў апавяданні В. Карамазова «Супраць неба — на зямлі». Драматызм таго, што адбылося пасля аварыі на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі, узмацаецца драматызмам падзей у Афганістане. Іван Каляда вярнуўся без нагі дамоў, да дзёда і бабы, у небяспечную зону. У старых ні каровы, ні свіней, ні нават курэй няма ў гаспадарцы.

— А што вы тут яшчэ? Ні свайго малака, ні яечка?

— А нам на кожную жывую душу даюць па трыццаць рублёў грабавых, каб з крамы карміліся.

Вобраз смерці, успаміны пра труны не пакідаюць сьвядомасці Івана. «Там — бялюткія, блішчаць на сонцы, малыя, адна на адной, кожнаму — свая, а тут — адна пад неба, адна на ўсіх і чорная, мала-яшчэ адна, мала — яшчэ. Аднолькава — там і тут. Толькі што тут, у гэтых, — і зямля, і жыўёла, і птушкі... усё!.. Што ж гэта робіцца?..» Гэтыя вобразы суадносяцца з жахлівымі чорнымі стагамі леташняга сена, якія таксама падобныя на вя-

Чытаючы часопісы

Алесь Гарун і сацыял-дэмакратыя

ПРАЦЯГВАЕЦА вяртанне творчай спадчыны Алеся Гаруна, «аднаго з самых адданных і пакутлівых... сыноў» (У. Конан) Беларусі. Часопіс «Беларусь» у сваім чарговым, дзесятым нумары адкрывае чытачу зусім незнамага Алеся Гаруна — Гаруна-публіцыста, палітычнага і грамадскага дзеяча, рупліўца на ніве сацыяльных пераўтварэнняў. Не трэба забываць, што А. Прушынскі поруч з іншымі беларускімі пісьменнікамі так званана «нашаніўскага» перыяду не толькі актыўна пісаў, але і дбаў аб заўтрашнім дні свайго народа, верачы ў яго светлую будучыню. Ён быў адным з заснавальнікаў Беларускай Сацыялістычнай Грамады (БСГ).

Ужо цяжка хворы, А. Гарун працаваў над праграмай свайго партыі, называючы тую шляхі, якія, на яго думку, могуць прывесці да сацыяльнай справядлівасці і нацыянальнага разнаволення. Брашура А. Гаруна «Беларуская сацыял-дэмакратычная партыя, яе мэты і заданні», што перадрукавана часопісам з захаваннем адметнасці арыгінала, выйшла ў Мінску ў 1920 годзе. Замест прозвішча аўтара на вокладцы стаяў крыптанім «А. Ж.». А. Гарун такім чынам зашыфраваў сваё імя і дзівочае прозвішча маці.

І сам тэкст праграмы, і тое, што яна была надрукавана ў час акупацыі рэспублікі легіёнамі Пілсудскага, якраз і «спрацавалі», каб забыць гэты твор А. Гаруна. Тым больш важна, што «Праграма...» нарэшце стала набыткам грамадскасці. Разумеючы, наколькі неардынарна падобная публікацыя, у рэдакцыі «Беларусі» парупіліся, каб даць да яе

грунтоўныя каментары — менавіта ў такім плане ўспрымаюцца ўступныя артыкулы У. Казберука «Праграма грамадскіх пераўтварэнняў» і У. Конана «Ён добра бачыў: ідуць да праўды людзі...»

Хоць у самога А. Гаруна і «популярны выклад праграмы», але ацэнкі вядомых навукоўцаў дапамагаюць лепш зразумець падыходы і палажэнні А. Гаруна, адчуць, што ў яго развагах было наваена толькі самім супярэчлівым часам і страціла актуальнасць, а што не страціла першаступеннай каштоўнасці і сёння. Ды не толькі не страціла, а як бы працуе на час рэвалюцыйнага абнаўлення грамадства, гучыць ва ўнісон партыйным платформам, якія накіраваны на далейшую дэмакратызацыю, прадстаўленне чалавеку сапраўдных правоў і дэмакратычных свабод.

Канечне, у праграме ёсць і такое «уязвімое» месца, якое даець магчымасць сямутаму зноў абрушыць на А. Гаруна самыя розныя абвінавачванні. Хоць «Праграма...» была надрукавана ў 1920 годзе, у ёй не ўпамінаецца Вялікая Кастрычніцкая сацыялістычная рэвалюцыя. Не ўпамінаецца, але нагода для гэтага як быццам і была, калі А. Гарун абгрунтаваў сваю праграму. У прыватнасці, у раздзеле «Сацыяльная

рэвалюцыя» ён зазначаў: «**Процэс клясавага змаганьня завяршыць сацыяльная рэвалюцыя**» (выдзелена А. Г.). Як жа так, гаворыцца пра рэвалюцыю, а рэвалюцыя ўжо была?

Відаль, варта праслухацца да думкі У. Казберука: праграма публікавалася «ва ўмовах акупацыі, калі кожнае слова магло друкавацца са згоды ваеннай цензуры. А яна магла дазволіць толькі ляць большавікоў... Як мы бачым, аўтар праграмы такой магчымасці не захацеў выкарыстаць. Яго маўчанне ў лепшым выпадку сведчыць аб тым, што ён сябе праціўнікам Кастрычніцкай рэвалюцыі не лічыў».

Не далёкі ад ісціны і У. Конан: «Варта ўлічыць і тое, што А. Гарун пісаў не палемічны артыкул, а папулярную праграму і, натуральна, акцэнтаваў увагу не на тэарэтычных ці палітычных спрэчках, а на пазітыўных ідэалах. І хоць ідэалы яго ў значнай ступені сацыялістычныя па сваёй сутнасці, тым не менш папулярны выклад ідэй беларускай сацыял-дэмакратычнай праграмы па шмат якіх пунктах — альтэрнатыва большавіцкай праграме сацыялістычнага будаўніцтва, асабліва ў той яе практычнай форме, у якой яна склалася ў гады грамадзянскай вайны і «ваеннага камунізму».

Адным словам, няма падстаў спрабаваць убачыць у праграме, выкладзенай А. Гаруном, тое, чаго ў ёй няма. Гэтаксам не трэба рабіць нейкія, далёка ідучыя вывады. Куды лепей паспрабаваць адчуць у ёй рэвалюцыйнае зерне, і тады высветліцца, якім празорлівым палітыкам быў А. Прушынскі, наколькі паэт А. Гарун, адчуваючы сам час, чуйна прадугадваў і дзень заўтрашні, наш сённяшні дзень.

Арыентуючыся на тое, «каб запанавала добра і справядлівасць на свеце», А. Гарун быў перакананы: «У царство сацыялізму ўвойдзе беларускі народ, як роўны з іншымі народамі, толькі пры варунку развіцця ўсіх бакоў яго духоўнага жыцця, што магчыма толькі ў рамках нацыянальнай культуры». Увогуле, раздзел «Нацыянальная справа» як быццам сёння напісаны. Тое, у чым бачыла сваю мэту Беларуска сацыял-дэмакратычная партыя, блізка нашаму сённяшняму разуменню задач нацыянальна-адраджэння. Напрыклад, беларускі сацыял-дэмакраты патрабавалі: «адзінай, працоўнай школы ўсіх тыпаў і ступеняў на беларускай мове». Яны патрабавалі «спэцыяльнай увагі з боку дзяржавы да развіцця беларускай народнай творчасці, шырокага развіцця

ця выдавецтва, навуковых і культурных інстытуцый, зашкольнай асветы на кошт дзяржавы».

Што «развіццё нацыянальнай культуры ні троху не перашкодзіць агульнаму ходу гісторыі, не перашкодзіць справе работніцкай, сацыялістычнай, а наадварот, паможа ім», А. Гарун быў перакананы і ў раздзеле «Нацыя і сацыялізм». На нацыянальную справу ён глядзеў не як на «прычыну нянавісці да іншых народаў». У ёй А. Гарун бачыў «моцную пабуду да працы на карысць усіх людзей сьвету». Шчыра верыў: «...у будучыне, калі сьвет будзе йсці наперад, развівацца, дык розніцы паміж людзьмі, розніцы паміж народамі не сьцірацца будучы, а, наадварот, — расьці». І далей чытаем: «задача сацыялізму, які ніколі ня йдзе проці прыроднага развіцця справы, ёсць не клапаціцца аб знішчэнні нацыянальных асобнасцяў іх, як усякую іншую прыродную сілу». Якраз тое, што сёння мы называем сапраўдным нацыянальным адраджэннем. Ды і як жа інакш, калі «задачаю сацыялізму ёсць клапаціцца, каб розніцы ў псыхалёгіі, у нацыянальнай творчасці не служылі асноваю спрэчак і барацьбы паміж народамі», а садзейнічалі росквіту кожнага з іх.

Ды ў сваім разуменні дэмакратыі А. Гарун стаяў ці не на пазіцыях сённяшняга дня: «Найвышэйшая ўлада ў дэмакратычнай рэспубліцы будзе належыць парламенту, выбранаму беспасрэдна ўсімі дарослымі грамадзянамі, якія карыстаць будучы пры гэтым з роўнага выбарчага права, патаем-

лікія труны. Стварэцца даволі змрочны і страшны свет, як апошняе папярэджанне людзям.

Сатырычны твор У. Някляева «Вежа» вызначаны аўтарам як «фантастычна-дакументальная прыпавесць». Аповесць, напісаная ў іранічна-завостраным, часам гратэскавым стылі, мае вельмі шырокае абагульненне. Пачатак твора: «Дваццаць васьмага ліпеня, у аўторак, Ютка Казубоўскі прачнуўся, як заўсёды, рана, памыўся, паснедаў на скорую руку і рушыў будаваць вежу да неба... у якой не было ў людзей аніякай патрэбы з пары Вавілоу». І ніхто не мог дадумацца, нашто яму гэта трэба.

Вежы, маякі, паказныя гаспадаркі, паказныя палаты культуры для замежных дэлегацый ды ці мала чаго іншага набудаваў мы за пасляваенны час, каб схаваць сапраўднае становішча спраў, развал гаспадаркі. І каму гэта трэба было? Іменна на такіх думкі наводзіць аповесць «Вежа». Асабліва завостранай, сатырычна з'едлівай з'яўляецца апісанне банкету ў сувязі з прыездом амерыканскага мільярдэра Моргаўкі, продкі якога, заўважце, мясцовага паходжання. І хоць высокія госці тут замежныя, але ўспамінаюцца ўсё ж нашы банкетны прыёмы, семінары ў маяках-гаспадарках.

Аповесць «Вежа» ў сферы сатырычнага абагульнення ўзбагачае вельмі квольна мастацкія пошукі, так добра і моцна выяўленыя яшчэ ў 20-я гады (творы А. Мрыя), і ў пасляваенны час (аповесці Р. Семашкевіча). Безумоўна, што на гэтай традыцыі вырасла аповесць У. Някляева, развіла і ўзбагаціла яе.

БЕЛАРУСКАЯ літаратура апошніх дзесяцігоддзяў найбольш жыла настальгіяй па вёсцы, успамінамі пра цяжкае, але такое роднае і незабытае дзяцінства.

Магчыма, наша літаратура штоосьці празмерна ідэалізавала і ідэалізуе ў вясковым жыцці, вясковай маралі, у вобразах старых, бабуль і дзядоў,

але ў працэсе актыўных духоўных, маральных пошукаў сёння як ніколі патрэбен нам і нашай літаратуры багаты народны вопыт, высокая народная мараль. Сёння «рассяяненаму» жыхару вёскі трэба зноў станавіцца сапраўдным селянінам, працаўніком, гаспадаром на зямлі. Праўда, пры гэтым нельга забываць пра рэгрэсіўныя бакі патрыярхальшчыны. Апавяданне Я. Сіпакова «Свята» аб тым жа — аб выміранні вёсчак, на месцы якіх з'явіліся ўрочышчы, дзе расце збажына, аб чыстых крыніцах, што зарастаюць, аб рэдкіх хатах, у якіх яшчэ дажываюць свой век старыя, нямоглыя, пакінутыя ўсімі людзі, людзі вартыя самага шчырага суперажывання, шкадавання.

І ў гэтым апавяданні адчуваецца моцны зарад ідэалізацыі, але шчырае эмацыянальнасць, душэўная ўсхваляванасць героя-апаўдальніка Мікалая, а разам з ім і самага аўтара, гасяць адчуванне экзальтацыі ці штучнасці ў выяўленні пачуццяў. Прыгадваюцца творы Прышвіна, яго натурфіласофія, простая чалавечая радасць ад сустрэчы з прыродай, ад вечнага яе адраджэння.

Паміж многіх твораў сучаснай «вясковай» прозы апавяданне Я. Сіпакова вылучаецца тым, што моцная настальгія тут пераадоўваецца філасофска-аптымістычным светаадчуваннем і светаразуменнем.

Да простага, але мудрага разумення вечных праблем жыцця і смерці прыходзяць старыя вясковыя жанчыны на пахаванні сваёй сяброўкі Пеклы (апавяданне Я. Сіпакова «Стафета»).

Старыя вясковыя людзі, спазнаўшыя столькі гора на сваім вяку і захаваўшыя сапраўдную чалавечнасць і дабрыйню, заслугоўваюць вялікай увагі і пашаны. Такая думка выяўляецца ў многіх творах. Але ў жыцці часта бывае інакш.

У апавяданні А. Кудраўца «Пахахуцікі» па сутнасці тая ж праблема неўладкаванасці, непрыкаянасці старых у гарадскіх кватэрах сваіх дзяцей,

(згадайце, напрыклад, творы А. Карпюка «Карані», С. Грахоўскага «А маці не спіць»).

Тут носыбіт спрадвечнай высокай працоўнай маралі стары Рыгор.

Каб пазбавіцца ад старога, завалодаць усёй чатырохпакітай кватэрай, яго сын з жонкай аб'явілі бацьку вар'ятам і адправілі ў Навінкі. Сам жа Рыгор памірае на лавачцы, калі ён убачыў, што адзін з парашутаў у час трэніровачных скачкоў на ўскраіне горада не раскрыўся і чалавек паляцеў да зямлі, да сваёй гібелі... Сэрца не вытрымала болю за жыццё незнаёмага яму чалавека.

Свет эгаізму і жорсткасці і свет святла і чалавечнасці. Іх кантрастнасць добра выяўляецца праз успрыманне дзіцяці, дзяўчынкі Анюты, унучкі Рыгора. Яна бачыла неба, любіла глядзець на парашукі — «пахухуцікі». Жыццё яе яшчэ не азмрочана чалавечай няўвагай, пагардай, жорсткасцю.

Іменна гэта завостранасць на праблемах маральнасці і гуманізму вылучае апавяданне А. Кудраўца сярод многіх твораў на падобную тэматыку. Па сваёй змястоўнасці, сюжэтнай скандэсанаванасці яно набліжаецца да добрай лананічнай аповесці.

У аповесці Н. Маеўскай «Замова» Вішнякоў, начальнік аддзела праектнага інстытута, адправіў маці ў дом састарэлых і даведаўся аб яе смерці задоўга пасля гэтага. Але змест аповесці не абмяжоўваецца праблемамі ўзаемаадносін бацькоў і дзяцей. Галоўнае тут паказаць, што нельга, няможна жыць чалавеку ў адчужэнні ад іншых, што самае вартэе ў жыцці — гэта сумленнасць, чалавечнасць, умненне суперажываць, быць міласэрным, жаданне заўсёды прысці на дапамогу таму, хто мае ў гэтым патрэбу. І тут вопыт людзей старэйшых пакаленняў вельмі каштоўны, варты заваення і абнаўлення.

СЕННЯШНЯ творы, у якіх узнёўшыся падзеі ваеннага часу, становяцца іншымі, не падобнымі на ра-

нейшыя. Гэта творы, у якіх героі вырашаюць маральныя, філасофскія пытанні сэнсу жыцця, сумлення, віны (аповесці В. Быкава «Кар'ер», «У тымане») або творы, дзе ў дэтэктывным, па сутнасці крыміналісцкім плане разблытваюцца падзеі ваеннага часу. Першыя творы — псіхалагічныя, другія — падзейныя. У аповесцях і раманах, як правіла, перамяжоўваецца сучаснасць і мінулае.

У аповесці І. Новікава «Рыжая Галка» расказваецца пра шляхі-дарогі падпольшчыцы. Узнагарода знайшла яе толькі ў наш час. А былі рызыка, гераізм, катаванні ў гестапа, падзеяннасць...

Аднак вострасюжэтнае апавяданне-ўспаміні часам даволі аголенае, павярхоўнае, пазбаўленае жывой псіхалагічнай мастацкай напоўненасці. Вось як думае гераіня пра сэнс свайго жыцця: «Магчыма, таму, што былі там не толькі фізічныя і маральныя пакуты, а было і нешта большае, нешта значнае, што падтрымлівала яе ўсё астатняе жыццё — былі яе мужнасць, яе стойкасць, яе знаходлівасць, была яе гатоўнасць памерці за Радзіму. Хай адна яна ведае пра гэта, але ж так было, так было, і яна тады перамагла, і Радзіма перамагла».

У драматычна-дэтэктывным плане напісана і аповесць Я. Міклашэўскага «Мёртвая крыніца». Сюжэт аповесці вельмі «закручаны». Паступова, з цяжкасцю раскрываецца ваенная трагедыя, высвятляецца, хто ёсць хто. Падзейнасць, дэтэктывнасць тут на першым плане. Вобраз Мануілы-Лешы намалеваны адной чорнай фарбай. Чыста знешняе выяўленне сутнасці чалавека сведчыць аб недастатковым майстэрстве псіхалагічнага аналізу.

А вось апавяданне А. Жука «Каценька-Кацюша» кранае іменна заглыбленасцю ў душэўны свет героя. Маленькі памерам твор, а ў ім умясцілася гісторыя чалавечага жыцця, на аснове якой можна было напісаць аповесць ці нават роман.

Як героі «Каценька-Кацюшы», які запіў пасля рэабілітацыі, не могуць жыць па-ранейшаму і былыя партызаны з апавядання А. Жука «Багамолка». Калі яны ішлі ўзрываць у блакаду мост, на дарозе засталася збітая жанчына: яна не паказала ворагам, куды пабеглі партызаны. Пасля таго яна засталася жыць, але знямела. А яны тады не вярнуліся, не дапамаглі ёй, пра што не могуць забыцца. «І мы цяпер з хлопцамі баймес з гэтай нямою стрэцай. Трэба было нам тады ўсё роўна падысці да яе...» Як ніколі раней важным становіцца ў літаратуры імператывы сумлення, адчуванне сумлення пражытага жыцця.

У аповесці В. Хомчанкі «Стрэл у акно» гераіня Алена Макараўна пакутуе ад таго, што яна перажыла ў вайну. Гэта гісторыя, расказаная сапраўды ў дэтэктывным плане. Але калі яшчэ ў яго рамана «Вяртанне ў агонь» можна было адчуць імкненне пісьменніка да раманага псіхалагічнага раскрыцця характараў, пры тым жа дынамізме і элементах дэтэктывнасці, то ў апошніх творах і ў згаданай аповесці «Стрэл у акно» сюжэтная дынаміка, падзейнасць становяцца галоўнымі ў апавядальнай плыні.

Знешне ёсць як бы і раскрыццё ўнутранага стану гераіні, яе напружаных перажыванняў у час прыняцця адказнага рашэння. Але ўсё гэта пададзе на вельмі агульна і прыблізна, як гэта звычайна наглядаецца ў прыгодніцкай літаратуры. Вядома, такі жанр мае значную папулярнасць, свайго чытача. І ўсё ж для нашай літаратуры на сёння вельмі важныя пошукі новых магчымасцей глыбока рэалістычнага, праўдзівага паказу сапраўднага драматызму і трагізму вайны.

Увогуле нашай літаратуры яўна не стае здольнасці псіхалагічна глыбока і ўсебакова даследаваць складаны духоўны свет сучаснага чалавека, сацыяльна і маральна прычыны яго дысгармоніі і неўладкаванасці, яго няспынныя пошукі чалавечнасці, праўды і справядлівасці.

Пра невядомыя творы Максіма-кніжніка

Набліжаецца 100-годдзе з дня нараджэння Максіма Багдановіча. І як падарунак вялікаму свайму адрываюцца невядомыя старонкі творчасці выдатнага беларускага паэта.

Так, апошнім часам супрацоўнікам Літаратурнага музея Максіма Багдановіча давялося адшукаць 12 новых твораў, якія належалі перу паэта і апублікаваны ў праславутай перыядыцы («Голос», «Северная газета» іх 1913, 1914 і 1916 гадах. Сярод іх 5 рэцэнзій. Вялікую цікавасць уяўляюць дзве нататкі: «Под угрозы смертной казни» і «Две смерти», змешчаныя ў газетнай рубрыцы «Суд» пад псеўданімам «Ив. Февралёв». Творы на тэму судовага жыцця, напісаныя М. Багдановічам, да гэтага часу не сустракаліся. З вялікай верагоднасцю могуць належаць перу беларускага класіка «Покушение на поджог» (псеўданім «Ив. Февр.»), «Около театра миниатюр» (псеўданім «Ив. Ф.»), «В «Забаве» (псеўданім «Зритель»), «Калейдоскоп жизни» (псеўданім «Эхо»), «Имениница» («Северная газета», псеўданім «Эхо»). Дзевяць твораў М. Багдановіча амаль год назад здарыліся ў друку і чкаюць свайго апублікавання ў часопісе «Нёман». Звыш дваццаці твораў выдатнага беларускага паэта выяўлены супрацоўнікамі сентара тэсталагіі Інстытута літаратуры АН БССР імя Янкі Купалы (гл. «ЛІМ» за 5 мая г. г.).

І вось яшчэ знаходзі. У газеце «Транктор» за 25 жніўня г. г. змешчана публікацыя С. Белай «Новыя творы Максіма-кніжніка». Да сваіх адкрыццяў аўтар адносіць рэцэнзіі паэта на «Нижнегородский ежегодник», «Ежемесячный журнал», «Ежегодник газеты «Речь» за 1914 год» і «Ежегодник Вологодской губернии». Ці ўсе гэтыя творы з'яўляюцца новымі? Вядома, што ў акадэмічным выданні Твораў М. Багдановіча (Менск, 1928, т. 11) на с. 303—304 змешчана рэцэнзія беларускага класіка на «Ежемесячный журнал»,

якая не была пасля ўключана ў Збор твораў (Мінск, 1968). Верагодна, па той прычыне, што ў ёй успамінаецца імя ўкраінскага пісьменніка В. Віннічэнкі. Прынамсі, артыкулы М. Багдановіча пра В. Віннічэнку і Г. Чупрынку, імёны якіх у той час не ўжываліся, не былі ўключаны з гэтага выдання ў Збор твораў. Аўтару, які даследуе творчасць беларускага класіка, варты было б ведаць той факт, што вышэйназваная рэцэнзія ўжо друкавалася ў выданні І. І. Замойца, і тым самым з большай адказнасцю падыходзіць да публікацыі новых твораў.

Дзве рэцэнзіі («Ежегодник газеты «Речь» за 1914 год» і «Ежегодник Вологодской губернии»), як вышэй гаварылася, былі выяўлены тансма супрацоўнікамі Літаратурнага музея Максіма Багдановіча. Шчаслівае супадзенне пошуку, каб не адна акалічнасць. Аўтар артыкула, неаднойчы карыстаючыся фундаментам музея, ведала, што гэтыя творы ўжо здарыліся нам у друку.

Цікавай знаходкай С. Белай з'яўляецца пакуль што адзіная вядома прычынка рэцэнзія на Багдановічаў зборнік «Вянок». Толькі аўтар чамусьці не робіць дакладнай спасылкі на крыніцу яе апублікавання. Гэта тансма не дае падпісаў пад рэцэнзіямі М. Багдановіча і М. Агурцова і не называе крыніцу захоўвання успамінаў рэдактара газеты «Голос» С. С. Каныгіна.

Пошукі шлях бласконцы, і ён патрабуе беражлівых адносін да каштоўнай літаратурнай спадчыны Максіма Багдановіча.

В. МІКУТА,
ст. навуковы супрацоўнік
Літаратурнага музея
Максіма Багдановіча.

ным галасаваннем, з ушанаваннем правоў меншасцяў дарогаю прапарцыянальных выбараў. У такой дзяржаве лёгка будзе правесці і іншыя рэформы, якія дазваляць шырока развіцца грамадзянскаму жыццю і аслабляць працаўнікоў ад залежнасці іх ад самаволь адміністрацыі. І яшчэ: «У першую чаргу павінны быць праведзены рэформы, якія забяспечыць вольнасць слова, друку, сходаў, грамадаў, хаўрусаў, вольнасць сумлення, незалежнасць асобы, дому, перапіскі, агульную роўнасць усіх грамадзян перад законам, аддзяленне царквы ад дзяржавы».

Есць у праграме і спецыяльны раздзел «Інтернацыяналь». Інтернацыянальныя погляды А. Гаруна не адзілі ад таго, пра што марылі «класічныя марксісты»: «Каб удачна змагацца з капіталізмам, каб забяспечыць класе працаўнікоў лепшыя варункі працы і быту і каб наблізіць спаўненне яе апошніх мэтай, патрэбна самае цеснае аб'яднанне працаўнікоў усіх нацый, усіх краёў у адзін вялікі Інтернацыянальны Саюз, альбо, карацей кажучы, Інтернацыяналь».

Карысна ўсё-такі прыгадаваць забатае! Шмат гаворыцца і пішацца сёння аб тым, што неабходна вярнуць селяніну спрадвечнае права быць на справе, а не на словах сапраўдным гаспадаром на зямлі. Але ж пра гэта рупіліся і А. Гарун і яго аднадумцы: «Каб дробная гаспадарка развівалася і йшла добра, селянін павінен пачуваць сябе на сваім кавалку зямлі, як на ўласнасці. Спецыяльны закон павінен забяспечыць за гаспадаром і яго патомкамі ў прастай лініі (сынам, унучкам і г. д.)

право на карыстанне тэй зямлёю, у якую ён укладаў праз усё жыццё сваю працу. Гэта шмат дапаможа развіццю сельскагаспадарчай культуры і забяспечыць гарады хлебам і найпатрабнейшымі прадуктамі».

Марачы пра часіну, калі ў грамадстве будзе «роўнае багацце, а не роўная беднасць», А. Гарун разумее, што да развіцця сельскай гаспадаркі і прамысловасці нельга падыходзіць з аднолькавымі меркамі і ўяўленнямі. У першай, на яго думку, шмат могуць даць дробныя гаспадаркі, магчымасці якіх пакуль што далка не выкарыстаны. У прамысловасці ж, наадварот, аўтар праграмы ратаваў за буйныя прадпрыемствы: «Развіццё прамысловасці ідзе іншымі шляхамі, чым развіццё сельскай гаспадаркі. У прамысловасці больш прыбытковым, а значыць і больш карысным, больш паступовым зьяўляецца якраз не малое прадпрыемства, а вялікае».

Дэмакратычная рэспубліка па ўяўленню А. Гаруна... Ці тая гэта правая дзяржава, да якой мы імкнемся?! — «Усімі гэтымі рэформамі вызваляецца з паднявольнае адміністрацыйнае апекі асоба чалавека, што дасць ёй мажлівасць вольна і шырока развіваць свае прыродныя здольнасці, ухіліць нездаровыя, дэморалізуючыя ўплывы няволі і прыціску».

Не толькі небяспеку «паднявольнае адміністрацыйнае апекі асобы чалавека» разумее А. Гарун. Непакоіла яго і тое, каб самыя лепшыя намеры сацыяльнага пераўтварэння грамадства не закончыліся... «Бюракратычным сацыялізмам! Не што іншае, а пагрозу з боку камандна-адміністрацыйнай

сістэмы адчуваў. Спраба асучасніць А. Гаруна, зрабіць яго гэтакім празарлівым? Ніколькі! Проста кінем уважлівы позірк на невялічкі раздзелчык «Праграмы...», які называецца «Дробныя землярэформы».

На думку А. Гаруна, непатрэбна, нават шкодна «дробную сялянскую ўласнасць на зямлю знішчаць зараз жа», калі «яшчэ няма адпаведна падгатаваных працаўнікоў і арганізатараў». Гаворыцца куды больш, чым канкрэтна і прама: «Калі б цяпер быў сацыялізаваны ўвесь вытвор, дык ён трапіў бы ў рукі ўрадоўцаў-професіяналаў, зложаных па большай частцы з людзей, служыўшых старой бюракратыі. Ня толькі сацыялістычны парадок быў бы абвернуты ў нейкую пародыю, у «бюракратычны сацыялізм», але сам вытвор можа абінізіцца бы, што прывяло б да эканамічнай катастрофы».

Як не паўтарыць тут услед за У. Конанам: «ёсць адвечная павязь і адзінства паміж тым, што выпактавана нашымі папярэднікамі, і тым, што хвалюе і баліць нашым сучаснікам». Пасля знаёмства з «Праграмай...» А. Гаруна яшчэ больш усведамляеш, што і сацыяльна-грамадская думка на Беларусі мае багатыя традыцыі, што і сам марксізм умацоўваўся на глебе, якую ўзбагачвалі прадстаўнікі самых розных палітычных партый.

Настойліва шукаючы шляхі да лепшай долі, часам у нечым памыляючыся, яны хацелі аднаго: каб беларусы маглі людзьмі звацца. Адпачываць ім за гэта забыццём — справа няўдзячная.

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

Галасы сяброў

Раіса АХМАТАВА

З выдатнай чачэнскай паэтэсай Раісай Ахматавай, я пазнаёміўся летась у час сумеснай паездкі ў Балгарыю. Даведаўшыся, што я з Мінска, Раіса Салтмурадаўна ўзрушана цікавілася апошнімі гадамі жыцця і творчасці нашага забыўнага Уладзіміра Караткевіча, з якім яна разам вучылася на Вышэйшых літаратурных курсах у Маскве і запамінала яго як вельмі таленавітага чалавека; расказвала пра свой нялёгкі жыццёвы лёс, цесна звязаны з ле шматпапутным народам, у свой час пакараным «бацькам народаў».

Неўзабаве, пасля вяртання з Балгарыі, Раіса Салтмурадаўна прыслала мне сваю новую кнігу паэзіі «Ожидание», выдадзеную летась у выдавецтве «Советская Россия», і фотаздымак Караткевіча. На адвароце Уладзімір Сямёнавіч напісаў у сваёй звычайнай манеры: «Хорошей, умной, талантливой Руан... Пусть будет счастье в Чечне и на всей земле. У. Караткевич. 18 февраля 59 г.»

Мне вельмі прыемна, што вершы Раісы Ахматавай гучаць вольна і на беларускай мове, да якой, як і да ўсяго беларускага народа, у нашай наўназскай сяброўкі самыя цёплыя адносіны.

Генрых ДАЛІДОВІЧ.

Мне не забыць, як нізка спеюць зоркі
У мясцінах родных, дзе Сусвет за крок.
Ледзь-ледзь прыўстаў — і рвеш тугія
гронкі,

І сам па пояс хутаешся ў змрок...

А гэтых рэчак бурнае ўзлятанне,
Дзе дзвюх стыхій, з'яднаных у адно,
Ты чуеш неадольнае змаганне!
А леднікоў марознае руно!

І на якой мяжы быццё не будзе,
Які ж аўльскі выдумшчык схацеў
Стварыць зямлю, дзе нібы зоркі людзі,
Яна — маё бяссонне і мой спеў.

КІПАРЫС

Зямля вясной — пачатак дзіўнай мары.
І хай бліскуча-стройны кіпарыс,
Я так люблю чачэнскую чынару,
З ёй побач нарадзіліся калісь.

Хоць прыхаванай палкасцю чароўны
Той кіпарыс, яго не апісаць!
Стаіць, бы заварожаны вандроўнік
На берэзе, і слоў не падабраць.

Я прызнаю яго! Але мне трэба
Чынара каля саклі, там, дзе з ёй
Прывыкла я дзеляцца ўсім пад небам,
Як з блізкай і пшчотнаю раднёй.

Якая ўлада і якая сіла
У змаганні дабрыві і зло звяла?
На дабрыві калісьці замясіла
Прырода нас, падліўшы кроплю зла.

У асеннім лесе моўкнуць словы...
Як лес наш пад дажджом прамок!
Тваёй далонню ліст клановы
Мне на плячо пшчотна лёг.

Гарэза-вечер дзесь прагнуўся,
Свавольны лёт — ва ўсе бакі,
А мне здаецца — ты даткнуўся
Дыханнем жаркім да шчакі.

З-за хмар прабіцца промні хочучь
І тонуць у вагах маіх...
Ды думаецца, — гэта ў вочы
Ты заглядзеўся ў гэты міг.

Замоўкнў дзень. Аціхла морась,
Апошні з шлохаў прымоўк...
А мне ўсё мроіцца, як колісь,
Паблізу твай спакойны крок.

Было яшчэ ўсё проста так штодня,
А сёння, бы дрыгва ўсмактала сцэжку,
Дзіцячая завершана гульня,
І нада мной твая ўзышла усмешка.

Што, цяжка непакорных прыручаць?
А ты ж сваёй пшчоты звездаў сілу:
Як весела магла я дараваць,
І ўсё таму, відаць, што палюбіла.

Ды надта ж хутка праляталі дні,
Прывык да непахіснае ты ўлады,
І дагаралі ў ачагу агні
Тым шчасцем, што выстуджае пагляды.

А потым былі месяцы, гады,
Я ўспомніла, і быццам адтавала:
Якою была гордаю тады,
І гордасць тую ў сэрцы аднаўляла.

Хто знае, выйгравала які бой,
Калі да часу сівер меў саветы.
Як адзінока мне было з табой!
Цяпер адна. Але без адзіноты.

Дзве зоркі

Няшчасце абрынула, як чорная
хмара з яснага неба.

У адзін з пагожых майскіх дзён
каля Тонінай хаты спынілася крытая
машына і шэсць салдат аспярожна
вынеслі з яе цынкавую труну. І праз
момант той, хто блізка быў ад Марты-
навай хаты, пачуў мацярынскае гала-
шэнне. Яно узвілося ў наваколле і па-
ласнула, бы тая маланка.

З чым параўнаць матчына гора?
Мусіць, цяжка знайсці такое параў-
нанне. Будуць мінаць месяцы, гады,
дзесцігоддзі. Жанчыну прыгне да
зямлі невыносны цяжар, твар пакры-
ліць маршчынамі, а ў парадзелыя ва-
ласы гора навечна ўпляце белую па-
вуціну. А цяжар страты застанеца з
таго дня ў мацярынскім сэрцы і, як
камень, будзе ціснуць на душу, даво-
дзіць да адчаю.

— А мой жа ты Яшачка! А мой жа
ненаглядны саколкі! — зазвінеў у два-
ры Антанінін голас. — Чула маё сэр-
цайка: прыляцеў ты да маці сваёй, да
дзедка свайго любімага. Прыляцеў ды
не на сваіх маладых крыллях.

Некалі даўно-даўно, калі Яшу міну-
ла якіх дзесці год, пакінуў Тоню
вяселюху, п'явунню — муж. Паехаў у
далёкую Караганду шукаць іншай до-
лі. Калі жанчыны часам пыталіся, ку-
ды адправіўся яе чалавек, Тоня ад-
махвадалася:

— Паехаў сабакам сена касіць.
А нам і так добра. Утраіх добра,
праўда, Яшачка? Мы вечарамі зоркі
свае на небе шукаем, а днём шпакоў-
ні майструем...

Жанчына прыціскала да сябе бяля-
вую сынаву галоўку. А Мартын замі-
лавана глядзеў на ўнука. У душы га-
нарыўся ім: вельмі ж паслухмяны,
разумны рос хлопчык. Тады Мартын
працаваў лесніком. І часам браў Яшу
з сабой у абход. Часцяком спыняліся
яны каля знаёмага мурашніка і або-
два — малы і стары — глядзелі, як сноў-
даюць, мітусяцца рыжыя насельнікі
ля свайго жытла-мурашніка. Нярэдка
Яша паведамляў:

— А я, дзеду, бачыў, як дзяцел
бязозавік піў.

— Бязозавік, унучак, жывіцельную
сілу мае. Вось хітрун-дзяцел з-пад
бязозавік кары ў зламанай галінцы і
смакуе той сок.

Пасля сярэдняй школы Якаў збі-
раўся паступаць у лясную акадэмію.
І дзед, які, лічы, быў яму за бацьку,
у душы ганарыўся тым: пойдзе ўнук па

яго слядах, новыя лясы вакол Малых
Вішнякоў насадзіць.

Паступіў. Няма Яшы... Балючая
стрэмка працяла ўвесь левы бок Мар-
тына, і лейтэнант, што прыехаў з сал-
датамі, падхапіў пад локаць старога.
Амярцвелую Тоню адпайвалі суседкі.
Маладзенькі салдат спалохана даста-
ваў з палявой сумкі бутэлекку наша-
тыру...

адтуль ордэн Чырвонай Зоркі. Паду-
маў, нешта прашаптаў сам сабе і па-
клаў яго поруч з такім жа сваім ор-
дэнам і медалямі, што хаваліся ў
шэфлядзе серванта. Рэдка надзяваў ён
пінжак з узнагародамі. Апошні раз ці
не тады, калі ездзіў у Мінск на тэле-
бачанне...

...Міне шмат часу і кожны раз,
прыгортваючы гора, бацька і дач-
ка — стары чалавек і ў гадах жанчы-

Цяжка было вызначыць, колькі га-
доў стукнула Бранскаму. Маршчыны
пакрывалі лоб, скроні прыпудрыў сня-
жок сівізны. А калі чалавек здымаў
з галавы памяты капронавы капялюш
(іх цяпер амаль ніхто не насіў), пра-
свечвала ладная лысіна. Да гэтага
варта дадаць хіба вялікі шызы нос,
пра які тыя, хто бадзяўся тут, каля
універсама, казалі: пах віна чужа за
вярсту...

Два апавядванні

Міхась Даніленка

Потым была бясконца доўгая даро-
га да могілак. Пад высокімі шатамі
соснаў усё часцей паяўляліся крыжы
са свежага дубу: паміралі старыя.
А маладзейшыя перабіраліся ў Вялі-
кія Вішнякі ці ў райцэнтр. Што было
ім рабіць з гэтымі дзядулямі ды цёт-
камі?

Антаніну вялі пад рукі. І ногі яе
сунуліся па дарозе, як у нежывой.
Арына чула, як шапталі бледныя То-
ніны вусны:

— А я ж не магу нават паглядзіць
твае льяныя валасы, мой даражэнь-
кі... Я не магу ў апошні час нагля-
дзецца ў твае васільковыя вочы. Не
магу пацалаваць твае ручачкі, но-
жачкі...

Жанчыны шапталіся:

— Няхай паплача. Лягчэй будзе.
Ад сэрца камень адляжа.

Але Тоня, нібы мёртвая, раптам
ледзь не асунулася ў выкапаную яму.
Добра, што дужыя салдацкія рукі
ўтрымалі яе. Не бачыла ні яна, ні
дзед Мартын майскага неба з рэдкі-
мі аблачынкамі, не чулі прарэзлівага
голосу жаўны і перазвону жаваран-
каў. Стары Мартын думаў, што па-
куль на свеце блукае зло, будуць па-
міраць нашы дзеці і ўнукі. Бо хто ж
абароніць, адваіце святло, калі не мы,
салдаты? Так ужо наканавана лёсам.

Не чула Тоня, як пошчакам прака-
ціўся над свежай магілай салют. Не
бачыла, як ля іх дома лейтэнант пе-
радаваў дзеду Мартыну маленькую
чырвоную скрыначку.

— Тут — баявы ордэн, — растлума-
чыў ён. — Па закону захоўваецца ў
сям'і. Я ў ваенкамаце гаварыў — усё
аформлена.

Дзед Мартын аспярожна расчыніў
скрыначку і дрыжачай рукою дастаў

на — вечарамі будуць глядзець на зор-
нае неба. Тоня будзе шукаць там адзі-
нокую зорку свайго забыўнага Яшы.
А стары Мартын выцвілымі вачыма
будзе шукаць дзве зоркі. Зоркі двух
салдат. Дзе яны? Вунь які неабдымны
сусвет раскінуўся над галавой. Коль-
кі тых галактык? Ці ж знойдзе ён іх
слабымі вачыма?

Бранскі

Універсам у новым мікрараёне, што
рос, як на дражджах, называўся
«Бранскім». Назву такую далі таму,
што мікрараён знаходзіўся на поў-
дзень ад цэнтра горада — шаша паўз
яго вяла ў суседнюю Бранскую воб-
ласць. Урэшце жыхароў гэта мала тур-
бавала: «Бранскі», дык «Бранскі», га-
лоўнае, — каб не пуставалі прылаўкі.
А яны такі і не пуставалі: былі ў вя-
лікім выбары і рыба, і масла, і кілба-
сы. А ў левым крыле раней прадавалі
гарэлку. І заўсёды, калі ў двор уні-
версама заезджаў фургон са скрынка-
мі, насустрач яму падаваўся худы
мужчына з няголеным тварам у лёт-
чыцкай скураной куртцы.

— З-за Бранскага не паспееш, —
незадаволена кідалі яму ўслед тыя,
што днямі адпраўся тут.

Ці то прозвішча яго сапраўды было
такім, ці заўсёгдага піўной крамы
так празвалі чалавека за тое, што ён
быццам якім дадаткам да універса-
ма быў, але на прозвішча ён ахвотна
адзываўся.

Бранскі падскокваў да фургона,
спрытна падстаўляў паўсагнутую спі-
ну, і шафёр ставіў на яе скрынку з
бутэлякмі.

— Нейкім ты хліпкім становіш-
ся, — звячэйна гаварыў шафёр.

— Гэ, язва, ліха яе вазьмі, заму-
чыла, — лісліва ўсміхаючыся, тлума-
чыў Бранскі.

— Ведаю тваю язву. Паменш за
гальштук закладвай. — і шафёр вы-
разна пстрыкаў пальцамі па горлу. —
Дадому б зазірнуў.

У двары універсама высілася ця-
лая гара скрынак з-пад бутэлек. Зда-
валася, іх адсюль ніколі не вывозілі.
Але бачылі, што амаль кожны дзень
з двара вырульвалі машыны, нагрэ-
жаныя такімі ж скрынкамі. Днём тут
ціўкалі вераб'і, лазілі бяздомныя ка-
ты. Казалі, што Бранскі, калі стаялі
цёплыя ночы, нават пачаваў недзе ў
гэтым царстве скрынак. Раскіне
апатку, схавалецка ад чужых вачэй
і спіць сабе. Тыя, хто блізка яго ве-
даў, расказвалі, што раней Бранскі
служыў на аэрадроме, быў ледзь не
авіяцыйнікам. Меў і воінскае званне.
Аднойчы не стрываўся ад спакусы:
глынуў раз-другі авіяцыйнага спірту.
Спадабаўся яму той спірт. Далей —
больш... І пакаціўся, пашураваў ча-
лавец пад круты адхон. Калі падлічылі,
колькі таго спірту выцекла па віне
Бранскага, дык адразу разжалавалі,
звольнілі з авіяцыі. Жонка ледзь ад-
хрысцілася ад яго, — так надакучыў
ачмурэлы чад, што ахутваў Бранска-
га, калі заяўляўся той дадому. Адмо-
вілася і ад аліменту, хоць гадавала
ўжо ладную дачушку — дзяўчо вучы-
лася ў васьмым класе.

І вось прыбіўся Бранскі да універ-
сама, які, лічы, быў яго цёзкам. І стаў
добраахвотным грузчыкам. Ведаў:
пацягае скрынкі з бутэлякмі, дык
добрый душы прадаўчыц не забуду-

Памяць, памяць, змегу адагрэцца,
Ты ж вядзі мяне ў той аўл,
Дзе дзіцячае пудкае сэрца
У цеснай саклі жыве аж дасюль!

Тыя дні! Як іх крыўдзіла ўволю:
Не цаніла ні слёз, ні надзей...
Збегла ў свет, бы ў шырокае поле,
Свет сур'ёзных, дарослых людзей.

З кожным днём больш паспешліва крочу,
А ў тых днях мне было не ўявіць,
Што бываюць бяссонныя ночы
І што сэрца, часамі, баліць.

За акенцам агні ўюцца змейкай.
Снегі і сцежак не бачна за ім,
Што ж так слёзы аблываюць вейкі...
Не заснула сягоння зусім...

Вось і тайнаю нашаю стала
Лясная сцяжына праз тую красу,
Дзе жоўты пах лістоты апалай,
Мокры след, што прыбіў расу.

І хай жа заўсёды жыве таямніцай,
Бо сведка,—толькі зары святла,
Слова, якое цяпер і не сніцца,
І ў ніводзін са слоўнікаў не ўвайшло.

Пераклад Р. БАРАВІКОВАЙ.

дуць яго: сёе-тое перападзе. Бранскі
пакрэтвае, прыгнаецца ледзь не да
зямлі, але адзін валачэ скрынку ў
падсобнае памяшканне магазіна. Бу-
тэлькі бразгочуць.

— Можка, памагчы?—чыецца голас
з двара.

Бранскі адмоўна круціць галавой,
махае рукой: не трэба!

— На аэрадроме не такія штучкі
да самалётаў падчэпліваў,—хрышціць
ён.—Адзін. Ніхто не памагаў.

— Калі тое было,—дзівіцца ша-
фёр.—Кажу: хліпкім стаў.

Шафёр даўно ведае Бранскага. А
калі дакладней, дык ён—яго былі су-
седы. Ведае і жонку, і дачку-васьмі-
класніцу. Ён яго некалі і прывёз да
гэтага самага універсама. Часам пра-
пануювае:

— Можка, што тваім перадаць?

— Ат,—адмахваецца той рукою.—
Нічога не трэба.

Калі разгрузка закончана, Бранскі,
хістаючыся, прысаджваецца на пера-
куленую скрынку. На ёй ляжыць ва-
тоўка. Чалавек ашкляналым позіркам,
быццам упершыню, акідае плоскі дах
універсама, па якім пахаджаюць
галубы, двор, у якім высіцца гара па-
рожняй «тары», пакінутую шыну ад
аўтамашыны. Мусіць, у яго ачмура-
ных мазгах праносіцца нейкія цыма-
ныя вобразы, сцэны, дзе ці ён сам
быў удзельнікам, ці сведкам. Але за-
сьродзіцца Бранскі ні на чым не мо-
жа і толькі матляе галавой, быццам
адмахваецца ад мух, па-блазенску сам
сабе пасміхаецца: прадаўшыцы з ім
ужо разлічыліся...

І раптам—нібы гром з яснага неба:
у магазіне перасталі прадаваць гарэл-
ку і віно. Правільней, прадавалі і ця-
пер, ды толькі з дзвюх гадзін дня і
нашмат меней... І Бранскі, да якога
прывыклі, як да гэтай гары пустых
скрынак, раптам знік. Не было яго
тыдзень, другі. Не было месяц. Ша-
фёр, які аднойчы прывёз груз, пры-
знаўся бойкай прадаўшыцы:

— Цяжкаявата аднаму без Бранска-
га. Ён хоць і хліпкі, ды цягучы.

— А дзе ж ён?—пацікавілася тая.

— Гэ, маладзічка. Вось што зна-
чыць узяць сябе ў рукі. Вярнуўся да
жонкі. Працуе на аэрадроме. Грама-
дзянскім, вядома. Авіямеханікам. Ён,
як д'ябла, баіцца вашага універсама.
«Век не глядзеў бы на свайго дзе-
ку»,—кажа.—Ды слова свайго не па-
рушу». Хочаш? На наступным тыдні
ўгавару прыехаць сюды?

«Шафёр забыўся, што некалі ён
прывёз упершыню ў гэты мікрааён
Бранскага і пазнаёміў з прадаўцамі!»

...Ён і праўда прывёз пасля Бранска-
га. Сапраўды, зусім іншы чалавек
стаяў каля універсама. Выпраўка вай-
сковая, як ні кажу. Хіба толькі па-
старой куртцы і можна было ў ім па-
знаць Бранскага.

Значыць, не прапашчы чалавек.

Улетку 1987 года, рыхтуючыся да 150-годдзя з дня на-
раджэння выдатнага рэвалю-
цыйна-дэмакраты і мыслі-
целя, Гродзенскі абком КПБ
і Свіслацкі райком партыі
прапанавалі мне надзвычай
цікавую справу: у вёсцы
Якушоўка на Свіслаччыне
пашуаць месца, дзе стаў
дом Каліноўскага. А калі да-

ратна абсценчы, а ўжо потым
нарчаваць.

Клопаты становіліся оду-
мам, ад якога нікуды не
дзеца. Але, як гэта часта
бывае ў жыцці, дапамога
прыйшла нечаканна. Да на-
шай грамады пад'ехаў «Ма-
сквіч», і з яго выйшаў энер-
гійны мужчына з раскошнай
капюю валасоў над прывет-

і дэталёва расчысцілі рэшткі
дома Каліноўскіх. Высветлі-
лася, што гэта была трохсек-
цыйная пабудова памерам
12,2 X 18,2 метра. Ад будынка
ацалеў толькі ніжні вянкі—
падруба. Зруб стаў на ва-
лунным фундаменце, пака-
дзеным насуха. Унутры дома
ўдалося расчысціць падлогу,
асновыя дошкі якой хаця і

ці маюць дачыненне да Калі-
ноўскага разнастайныя пра-
дметы, якія мы штодня знахо-
дзім? І вось першая бяс-
спрэчная «ластаўка»—манета
1861 года вартасцю ў 1 на-
пейку. Ну як тут не прыга-
даць прымаўку: «Малы за-
латнік, ды дарагі». Тая мед-
ная капеечка перабывала ў
руках юнака студэнта і
шматлікіх гасцей (а іх што-
дня было многа, асабліва ся-
лян з навакольных вёсак).
І радаваліся мы ёй, як дзеці.
Гэта ж вам не жартачы—
1861 год! Можна, яна і выпала
з небагатай каліты самага
Кастуся—усё можа быць.

А потым настаў і зусім
святочны дзень. Была зной-
дзена пячатка бацькі К. Ка-
ліноўскага Сымона Сцяпанаві-
ча. Ёю маркіраваліся га-
товія на продаж сувоі лья-

Аб чым шумяць векавыя ліпы

Дом-сядзіба Кастуся Каліноўскага

вядзецца яго знайскі, дык
зробіць там раскопкі. Я зга-
дзіўся з вялікай ахвотай.

І вось першая «разведка»,
першы выезд у Якушоўку з
сакратаром Свіслацкага РК
КПБ Маргарытай Васільеў-
най Кульбіцай і старэйшым
місцовым краязнаўцаў,
дырэктарам Свіслацкай СШ
№ 1 Аляксандрам Сямёнаві-
чам Палубінскім. У райко-
маўсім «узніку» борздым ім-
чам па землях «Каліноўшчы-
ны»—багатага прыгранічна-
га калгаса, які носіць імя
знакамітага сына Беларусі.

Па ўскраіну Белаўскай
пушчы перасконваем праз
рачулку—і вось яна, Яку-
шоўка. Невялікая, двароў з
дзясцё вёска, што прымасці-
лася на схіле маляўнічага
пагорка. На яго вяршыню і
вынесла нас дуга паловай
дарогі. Выходзім з машыны,
азіраемся. Прыгожая мясці-
на! Што ёй надае характа-
р—адразу і не скажаць. Але кра-
нае душу гэты пагоркава-
хвалісты краўвід.

На вяршыні пагорка добра
бачна зарослае чарнобылем
і крапівою іотлішча. Адзі-
нокая старая бяроза самотна
пільнуе гэтыя сляды пару-
шанага чалавечага прыстані-
шча. Добра захаваліся сцеле,
які месціўся пад будынінай.

— Вось тут, здаецца, і
стаў той дом Каліноў-
скіх,—кажа А. Палубінскі.

Я, між тым, лезу ў абам-
шалае сутарэнне, аглядаю
муроўні, вымяраю цагляны...
Па ўсіх прыкметах гэта ніяк
не будынак першай паловы
XIX стагоддзя, а самае, што
ні ёсць XX стагоддзе.
Дом жа ў Якушоўцы Ка-
ліноўскіх набылі ў 40-х гадах
XIX ст., а пабудаваны ён
быў яшчэ раней. Пра ўсё
гэта я і распавёў, вылезшы
на свет божы, сваім спада-
рожнікам.

Нашы сумненні вырашыў
місцовы жыхар—стары, га-
доў за 70. Прыпыніўшыся са
сваім невялікім статкам ка-
роў, даўшы ўсім «добры
дзень», ён прыслухаўся да
нашай гаманы і адразу сие-
міў, што і да чаго.

— Ды не, не там шунае-
це!—упэўнена сказаў ён.—
Дом Каліноўскіх стаў зусім
не тут, а вась там, дзе рас-
туць дрэвы.—І ён паказаў на
добры лані пагорка, густа
зарослы асінамі і клёнамі га-
доў па 50—60, падлескамі і
розным кустоўем.

— Пасля Каліноўскіх гэ-
тым домам валодалі розныя
людзі, але апошні гаспадар,

ным вясёлым тварам, добра
збыты і рухавы. Павітаўшыся
з намі, прадставіўся:

— Старшыня калгаса імя
Каліноўскага—Смурага Сяр-
гей Пятровіч.

Уведаўшы нашы клопаты,
падтрымаў размову з сар-
дэчнай зацікаўленасцю.

— Ну, такую бяду я і ру-
камі развяду. Дапаможам.
У нас жа ёсць добрая тэхні-
ка, так што будзеце спакой-
ныя. Усё зробім акуратна.
Пакуль прыедзеце са сваімі
студэнтамі на раскопкі—тут
будзе чыста.

І сапраўды, ён аказаўся
чалавекам слова і справы.
Але аб гэтым крыху ніжэй.

Між тым настаў час ска-
заць сваё слова археалогіі.
Трэба было зрабіць развед-
чную шурфуюку. Толькі
яна магла адказаць на мно-
гія пытанні і сярод іх на
адно найважнейшае: ці ёсць
на гэтым месцы рэшткі дома
мэнавіта Каліноўскіх. А гэта
азначала, што нам патрэбны
матэрыялы сярэдзіны XIX
стагоддзя.

Хто, на вашу думку, з'яў-
ляецца галоўнай працоўнай
сілай на археалагічных рас-
копках, хто зробіў найвялік-
шы ўклад у археалагічную
навуку рэспублікі ды і краі-
ны? Не трэба доўга гадаць,
гэтая рухаючая навука сіла—
школьнікі і студэнты.

Вось і цяпер на дапамогу
мне прыйшлі адначыні нашы
памочнікі—школьнікі
місцовай Грынкаўскай школы
і школ са Свіслачы. Вы-
браўшы некалькі месцаў ся-
род зарасніку на месцы ко-
лішняга пажарышча, пачалі
мы асцярожна заглябляцца
у зямлю. Хутка пайшлі рэшт-
кі згарэлай будыніны, потым
розныя рэчы XIX стагоддзя.
А адным шурфом мы «сели»
проста на разбураную печ.
Хораша працавала дзятва,
шчыруючы адзін перад дру-
гім, нават адпачываць не ха-
целі! Ды які можа быць ад-
пачынак, калі вунь суседзі
адкапалі груд незвычайных
фігурыстых бутляў з эмбле-
мамі розных заводаў—па-
стаўшчыноў «двора яго Им-
ператорскаго Величества», а
тут—толькі дзверцы ад гру-
бі.

І вось калі ўрэшце адной-
чы я сказаў, што разведка
закончана, што здабыты до-
казы, якія даюць права на
правадзненне раскопак, і што
сюды для гэтага прыедуць
ужо студэнты універсітэта—
памочнікі мае вельмі засму-
ціліся, а ў некаторых нават

Праект аднаўлення сядзібы Каліноўскіх.

Цікавая знаходка.

абгарэлі, але захаваліся.
Усходнюю сценцыю дома
займала кухня з камбінава-
наю варыстай печку і гру-
бінаю, невялікі паночны ку-
хара. Там таксама стаяла
грубачка. Мэнавіта тут было
найбольш знойдзена розных
прадметаў—кухонны посуд,
замкі, ілючы, розныя што-
фы і бутэлькі.

З кухні меўся выхад на
падворак, а таксама дзверы
ў цэнтральную частку дома.
У не трапілі і праз парад-
ны ўваход.

Цэнтральная частка дома
складалася з перадапокал,

нога палатна з невялікай—
на 12 варштатаў-кросен—
фабрыкі. На бронзавай круг-
лай пячатцы ў 8 гарызан-
тальных радкоў быў уціс-
нут надпіс наступнага змес-
та: «Фабрыка льянных изде-
лий Гродненской губернии
Волковыского уезда в имении
Якушова С. Калиновского».

Зразумела, што пасля та-
кой знаходкі на душы зусім
адлягло, зніклі апошнія сум-
ненні.

...«Адпрацаваны» археала-
гічны раскоп звычайна буд-
зіць у душы лёгкі шчымылі-
вы сум. Скончана шматдзён-
ная мазольная праца. І вось
бульдозер засыпае баластам,
зямлёю месца, якое толькі
што было эпіцэнтрам «пала-
вога» жыцця. Пройдзе час,
і месца раскопу будзе не па-
знаць і не адрозніць ад на-
ваколля.

У выпадку з домам К. Ка-
ліноўскага ўсё было не так.
Тут раскопаны рэшткі буды-
ны не засыпаліся, а былі
акуратна закрыты поліэты-
ленавай плёнкай і абгародны-
най металічнай сеткай. Праз
нейкі час сюды прыйдуць
будаўнікі-рэстаўратары і да-
кладна па плане старой пабу-
довы узвядуць новы дом, які
стане музеем-сядзібай Ка-
стуся Каліноўскага. Спробу
праекта аднаўлення гэтага
будынка зрабіла старшы ар-
хітэктар Гродзенскіх рэстаў-
рацыйных майстэрняў Алена
Андрэўна Ерманавіч.

Хутчэй бы гэты шчаслівы
дзень настаў, каб сюды, на
святу зямлю Кастуся Ка-
ліноўскага, пакутніка і зма-
гара за лепшую долю наро-
да, змаглі прыйсці і пры-
ехаць яго нашчадкі і пра-
даўжальнікі вялікіх спраў і
задум; паняціцца яго дому,
яго светлай памяці, прайсці-
ся ля старых магутных ліп
у прысадах, пасаджаных ко-
лісь Кастусём і яго братам
Вінтарам. Аб чым шумяць гэ-
тыя векавечныя ліпы? Ці не
чуваць у іх пошуме слоў ле-
гендарнага «Ясыні, гаспадара
з-пад Вільні»:

— Каго любіш?

— Беларусы!

— Так узаемна!

Няхай вечна жыве на нашай
зямлі гэты покліч, гэты
рэвалюцыйны пароль нашых
дзяцей, які імя чалавека,
што выкрасаў яго калісьці
сваім жыццём і смерцю нам
у вечную спадчыну!

Міхась ТКАЧОУ,
доктар гістарычных навук.

На раскопках.

у яго парабывала мал мату-
ля, меў прозвішча Калітоў-
скі. У мікалаўскаю вайну,
у 1915 г., у дом трапіў сна-
рад германца, і ён згарэў.
Потым пажарышча невы-
кітна стала зарастаць. Ця-
пер бачна, што тут вырабіла-
ся.

Мы падышлі да месца са-
праўднай «каліноўшчыны».
Сцяна асініна весела трап-
тала лісцем; кусты здзіча-
лай шыпыны цопка хапалі-
ся за адзеку і не пушчалі
ўглыб зарасніку. Выразна
акрэсліўся вялікі кавалак
падрыхтоўчай працы. Най-
перш—ліквідавачы гэтыя за-
раснікі. Патрэбны пілы, ся-
неры... А пні? Іх жа карча-
ваць нельга. Бо калі там,
унізе, сапраўды рэшткі спа-
ленанага дома Каліноўскіх, то
карэнне прашыла ўсё на-
скрозь. Трэба будзе іх аку-

бліснулі слёзы... Так ім не
хацелася расставіцца. Так
усе здружыліся і ўцягнулі-
ся ў цікавую працу, так за-
глыбіліся ў сапраўдную,
жывую гісторыю роднай зям-
лі...

Пазней у Якушоўку пры-
ехалі на археалагічную
практыку студэнты-гісторыкі
Гродзенскага дзяржаўнага
універсітэта. Старшыня ка-
лгаса С. Смурага сваё слова
стрымаў: месца будучых
раскопак было ачышчана ад
дрэў і кустоў. Сам ён не
раз завітаў на раскопкі, кла-
паціўся аб студэнтам быце,
чым мог—дапамагаву. Дзіва
што! У яго ў сям'і пцібра
дзяцей, а старэйшы сын-сал-
дат у той час служыў у Аф-
ганістане. Не забывалася на
нас М. Кульбіца і абласное
начальства.

За два тыдні мы адкапалі

гасцёўні з белакафляным на-
мінам-грубінаю і невялікай
залью. Ад грубі-«галадні» і
каміна захавалася толькі
глінабітна-каменная падста-
ва, якая дазваляе зрабіць іх
рэканструкцыю.

Заходняя частка дома Ка-
ліноўскіх у Якушоўцы скла-
далася з мноства невялікіх
паночынаў. З літаратуры вя-
дома, што пасля смерці маці
Кастуся ягоны бацька ажані-
ўся другі раз. Ад двух
шлюбаву Сымон Сцяпанавіч
меў 17 дзяцей. Тут яны, ві-
даць, і месціліся.

Не выключана, што лясое-
ці жыллі магло быць на па-
дворку, на другім паверсе.
Усё-такі сямейка была лад-
ная...

Раскопкі і мяне і студэн-
таў вельмі захапілі і рада-
валі. Але ж былі сумненні: а
ці таго часу гэта будыніна,

— Аматары музыкі ведаюць вас як аўтара камерных і сімфанічных твораў. І вось з'явілася новая работа—опера «Дзікае палляванне караля Стаха» паводле аднайменнай аповесці Уладзіміра Караткевіча. Упершыню вы працавалі ў такім буйным жанры...

— Уладзімір Караткевіч—мой любімы пісьменнік. Мяне вабіць песеннасць, музыкальнасць, вялікая эмацыянальнасць ягонай прозы. Я даўно марыў напісаць твор менавіта паводле аповесці «Дзікае палляванне караля Стаха». Але не было лібрэтыста. Я хацеў сустрэцца з пісьменнікам і не паспеў. Калі я набраўся смеласці, яго ўжо не было... А потым спявак Віктар Скоробагатаў пазнаёміў мяне са Святланай Міхайлаўнай Клімковіч, і пачалася праца над операй.

Спачатку я напісаў некалькі асобных музычных нумароў, паказаў іх на мастацкім савеце ў тэатры оперы і балета. Гэта быў ужо новы склад мастацкага савета, туды ўваходзіла каля 70 чалавек. Музыка спадабалася, мяне падтрымалі. Вось так пачаўся мой шлях у тэатры: з першай ноты клавiра і да апошняй ноты партытуры. Гэта праца была для мяне шчасцем. Вельмі дапамагалі спевакі, Яраслаў Антонавіч Вашчак, які, на вялікі жаль, не дажыў да прэм'еры,—ён вельмі многае мне паказаў у драматургіі твора. Словам, я знайшоў у гэтай працы аднадумцаў, зацікаўленых і таленавітых.

— Я, на жаль, толькі адзін раз глядзела гэты спектакль і не маю права выказаць канчатковае меркаванне пра оперу. Мяне, у дадзеным выпадку, можна апраўдаць толькі тое, што на спектакль, акрамя сталых наведвальнікаў «Клуба сяброў оперы», прыйдзе і выпадковы слухач. І ў яго, як і ў мяне, можа скласціся ўражанне пэўнай адсутнасці логікі ў лібрэце, у параўнанні з апавесцю, пытанні можа вынікнуць і рэжысёрскага трантоўна некаторых сцэн. Я разумю, што опера—гэта не «перанос» аповесці на сцэну, а зусім новы твор. І ўсё ж...

— Па-першае, мы зусім

адышлі ад аповесці. Па-другое, я ведаю, што спектакль кожны раз будзе па-новаму. Рэжысёр Вячаслаў Цюпа шмат шукае. Цяпер ужо ідзе шоста ці сёмы спектакль, і яго нельга параўнаць з першым. Мне

тра і яшчэ ў некалькіх рэдкіх месцах.

— Я ведаю, што вы бываеце на кожным спектаклі «Дзікага паллявання» і, думаю, не толькі дзелі апландзіментаў. Што гэта дае вам як кампазітару?

— Так, я прысутнічаю на

Музыка

КАЛІ ТЫ ШЧЫРЫ Ў ТВОРЧАСЦІ

Гутарка з кампазітарам Уладзімірам СОЛТАНАМ

здаецца, лібрэта вельмі ўдалае. Калі б мы ішлі строга за апавесцю, давалося б рабіць у оперы не дзве дзеі, а чатыры, мо і болей. Магчыма, я так лічу таму, што сам даўно ў гэтым матэрыяле, але бачу, што, напрыклад, у I дзеі ўсё настолькі добра сцэлена, што нельга нічога дадаць ці прыбраць. Магчыма, толькі асобныя дэталі не ўлоўліваюцца з першага разу.

— Валодзя, ці лічыце вы, што зараз у оперы можна было б нешта перарабіць?

— Вядома, кожны твор можна перапрацоўваць бясконца, тым больш оперу, якая пісалася два гады. Так можна ўсё жыццё перапісаць. Есць, безумоўна, жаданне нешта зрабіць інакш, але я прытрымліваюся прынтцыпу: лепш напісаць новы твор, чым даводзіць да дасканаласці (і так і не давесці) стары. Я задаволены тым, як публіка ўспрымае оперу, а ўсё ж сам ніколі не бываю цалкам задаволены сваёй працай. Наведваюць спектакль добра. Але лічу, што Вялікі акадэмічны тэатр оперы і балета Беларусі можа і павінен мець добрую рэкламу. А пакуль, інфармацыя пра тое, што ідзе на яго сцэне, можна ўбачыць толькі ля тэа-

кожным спектаклі, бо кампазітар павінен, як кажучы, «чуць сябе». На жаль, у нас у рэспубліцы цяжка з выкананнем, кампазітары вельмі рэдка могуць пачуць свае творы ў аркестры. Гэта адбываецца толькі ў час пленумаў, з'ездаў Саюза кампазітараў БССР, ну і на фестывалях. Але ж не кожны дзень у нас свята. Калі ты напісаў твор і маеш магчымасць чуць сябе раз у год або ў паўгода, гэта ж недастаткова. Бо на кожным выкананні свайго твора кампазітар вучыцца, расце яго прафесіяналізм. Нават калі 6 мая опера не была пастаўлена, я ўсё роўна быў бы ўдзячны тэатру, таму што пачуў у аркестры каля сарака карэктур сваёй музыкі. Гэта велізарная для мяне школа. А то напішаш сімфонію і чакаеш яе выканання, а потым яна прагучыць аднойчы — і ўсё... Я ўспамінаю, як жартаваў Віктар Помазу. Ён гаварыў, што твор беларускага кампазітара гучыць у філармоніі толькі два разы: першы і апошні. Гэтак не павінна быць.

— А што вы думаеце пра культурны ўзровень сённяшняга слухача?

— Я лічу, што гэты ўзровень заняпадны. Што датычыцца музыкі, сёння і эфір, і канцэрт-

ная пляцоўка апанавала эстрада. Я зусім не супраць добрай эстрады, рок-музыкі. У гэтым жанры ёсць многа цікавых твораў, на якія адразу ж звяртаеш увагу. Але многа ёсць штампаў, шэрасці. Мо-

ладзь сёння ідзе ад музыкі зусім у іншы бок, а калі моладзь такая, значыцца, ужо наступнае пакаленне будзе культурна неадукаванае, неразвітое, нецікавае. Вось і атрымліваецца, што мы ствараем музыку для музыкантаў.

— А вы, Валодзя, калі пішаце музыку, ці ўяўляеце сабе лебудучых слухачоў?

— Калі толькі пра гэта думаць, трэба пісаць песні, ды і то — не ўсякія. Не, я не думаю пра тое, хто будзе маю музыку слухаць. Не думаю ў тым сэнсе, каб ісці для сябе на нейкія кампрамісы. У кампазітара заўсёды павінна быць тое, пра што ён хоча гаварыць нераўнадушна. І калі ты шчыры ў сваёй творчасці, гэтую шчырасць абавязкова адзіць слухачы.

— У чым, на вашу думку, пралілеца нацыянальная адметнасць музыкі?

— Мне здаецца, калі чалавек жыве ў Беларусі, то ён міжволі будзе ў сваёй творчасці беларусам. Гэта будзе праўдліва, падкрэсліваю, міжволі. Вялікі ўплыў робіць тут і культурнае асяроддзе, і працэс навучання ўплывае, і зносіны з народам. Чалавек часта неўсвядомлена ўбірае ў сябе пэўныя праявы нацыянальнага характару. У творчасці

гэта можа выяўляцца і ў наймыслым цытаванні беларускіх народных мелодый, у неўсвядомленым, арганічна патрэбным, так, напрыклад, як гэта зрабіў Віктар Помазу ў сваёй «Батлейцы».

— А не атрымліваецца ў нашай музыцы так, як казаў калісьці паэт і філосаф Сантаяна, што «мы нагамі трывала ўраслі ў зямлю сваёй радзімы, а вочы яшчэ рэдка азіраюць свет»?

— Нас нярэдка вінавацяць у тым, што мы недзе ў сваёй музыцы не дарадзілі. А як жа нам расці? Бо расцеш жа на тым, што бачыш, чуеш, пазнаеш. А мы нават не маем інфармацыі пра тое, што робіцца ў кампазітараў Масквы, не кажучы ўжо аб тым, што адбываецца ў музыцы за мяжой. У нас няма такога, як, скажам, у Доме творчасці кампазітараў у Іванаве. Прайшоў фестываль «Маскоўская восень», у Іванова даслаюцца плёнкі з запісамі новых твораў, іх слухаюць маладыя кампазітары, абмяркоўваюць. Ці, напрыклад, пасяджэнне маладзёжнай секцыі ў Саюзе кампазітараў СССР. Туды столькі збіраецца маладых кампазітараў не толькі з Масквы, з іншых гарадоў Саюза! Гэта цікава, гэта ўзбагачае. А прыязджаеш на Беларусь — усе ўражаны пачынаюць знікаць як з ветрам. І зноў цішыня. Вядома ж, мы дзелімся адно з адным сваімі ўражаннямі ад праслуханай музыкі: нехта пачуў нешта новае ў Ленінградзе, нехта быў у Польшчы, вось мой калега Сяргей Бельцоў прывёз цікавыя запісы з Заходняй Германіі. Гэта цікава і вельмі патрэбна. Але такая інфармацыя павінна быць пастаяннай, штодзённай. Павінна стаць сістэмай.

— Саюз кампазітараў Беларусі правёў свой чарговы з'езд. Кампазітарская арганізацыя прыняла новы статут... А між тым існуюць розныя погляды на праблему неабходнасці творчаму чалавеку свайго Саюза. Якая ваша думка наконт гэтага?

МУСІЦЬ, толькі таму і трывае нашае грамадства ва ўсіх выпрабаваннях свайго гістарычнага лёсу, што жывуць, не зводзяцца ў ім сціплыя людзі, якія захоўваюць у сабе і перадаюць дзецям, унукам сваім прамежныя святла: павагу да сумленнай стваральнай працы, дабрыню і шчырасць у адносінах да ўсяго існага, любоў да музыкі, паззіі... Невядома, што было б цяпер з намі, калі б кожная чалавечая душа, даверыўшыся, скажам, такой хуткай і зменлівай плыні, як палітыка, растварылася ў ёй і знікла незваротна.

Так-так, дзесяткамі гадоў вера ў палітычны ідэі рабілася для многіх нашых суайчыннікаў адзінай праявай духоўнасці, замяняла агульначалавечыя ідэалы маральнасці і прыстойнасці, выпрацаваныя вопытам жыцця ўсіх пакаленняў. Сцежка, што вядзе да сапраўднага схвішча такіх ідэалаў, звужалася, пачала зарастаць. Здаецца, яшчэ год, другі, трэці—людзі забудуцца і пра адну з найпершых крыніц сваёй людскасці — высокую музыку, выказніцу ўсяго лепшага, што ёсць у чалавека, мову ягонай душы.

Музыка яднае чалавека з чалавекам і чалавека з вечнасцю. Пачуцці, звязаныя з ёю, падказваюць нязвычайную для сучаснай газетнай мовы інтанацыю — узвышаную, трапяткую, павольную. Настройваюць на доўгае гаварэнне. Сёння ж для гэтага асабліва нагода: правядзенне Першага мінскага фестывалю духоўнай музыкі, пра што мы паведамлялі 27 кастрычніка.

СЦІПЛЯ рэклама фестывалю (абвестка ў «Вячэрнім Мінску» ды някідкі плакат на сцяне Палаца культуры Белсаўпрофа) не засталася без увагі мінчан. У касе — аншлаг. Ля метро — аматары харавых спеваў, з надзеяй падпіліваюць «лішняга

білеціка». У фая Палаца—чэргі да фестывальных кіёскаў. Дарэчы, туды патраплялі і тыя, каму не папашчасціла набыць білет на канцэрт. Бо ў кіёсках было нямаля цікавага для навукоўцаў, бібліяфілаў, аматараў айчынных гісторыі і культуры: выданні да 1000-годдзя хрышчэння Русі і да 400-годдзя ўстанаўлення патрыярштва,

правёў пісьменнік, публіцыст з Масквы М. Антонаў. Бралі слова таксама аўтар і выканаўца песень-роздумоў Г. Палячэнка, лаўрэат Усерасійскага конкурсу выканаўцаў народнай песні Т. Сініцына, журналіст М. Дунаеў, кіраўнік вэкальнага ансамбля з Валгаграда М. Рубцоў...

З увагай слухала зала тлума-

Фестывалі

Музыка робіць нас людзьмі

«Новы завет» і манаграфія пра Патрыярха Усяе Русі Пімена, камплект пласцінак «Пахвала беларускім святым», дзе фірма «Мелодія» запісала хор Мінскага Свята-Духава кафедральнага сабора, пакеты слайдаў з выявамі праваслаўных цэркваў, з рэпрадукцыямі шэдэўраў старажытнага ікананіцы і інш. Спецыяльна да фестывалю былі выпушчаны маляўнічыя плакаты і буклеты са звесткамі пра калектывы-ўдзельнікі.

А сярод удзельнікаў значыліся Акадэмічны сімфанічны аркестр БССР, капэла імя Р. Шырмы і харавыя калектывы Палаца культуры Белсаўпрофа, хоры праваслаўных храмаў Мінска, госці з іншых гарадоў краіны.

Кожнай канцэртнай праграме папярэднічала своеасабівае прэлюдыя — духоўна-асветніцкі сход. На сцэне ля мікрафонаў уладкоўваліся як людзі свецкія, так і служыцелі царквы, вялі распявад на пэўныя эстэтычныя, гістарычныя, маральныя тэмы, адказвалі на запіскі з залы. Некалькі сходаў

чэнні кампазітара У. Мартынава наконт прыроды богаслужэбных спеваў — з'явы загадкавай і прыцягальнай, бадай, для ўсіх. У чым сакрэт іх узрушальнага ўздзеяння? Жыццё ёсць працэс, і яно мае быць падпарадкавана пэўнаму рытму, разважак У. Мартынаў. Асноўную масу людзей паглынае клопат пра матэрыяльную сферу побыту, і таму час быццам бы марнуецца—распадаецца на нейкія бездухоўныя адрэзкі. Чалавек, які намагаецца арганізаваць гэты час духоўна, арыентуецца на касмічныя рытмы, зважае на магнітныя бурі, захапляецца ўсходнімі сістэмамі, вывучае свае біярытмы і да т. п. Але толькі ў сістэме спеваў, адпрацаванай нашымі продкамі, можа адкрывацца сапраўдная гармонія, неаддзельнасць духоўнага і матэрыяльнага.

Удзельнікам размоў са слухачамі быў і айцец Яўгеній, святар Мінскага кафедральнага сабора. Ён, прынамсі, падкрэсліў, што фестываль дае магчымасць не толькі ў храме пачуць музыку духоўную, якая

не расцягвае душу, не раздзірае чалавека, а «збірае» і лечыць. Пачуць — і зразумець розніцу паміж музыкай, што сёння наступае з усіх бакоў, нават праз сцены, і Музыкай, якая выганялася з нашага жыцця і брэк якой мы сёння, нарэшце, пачынаем разумець.

ДУХОЎНАЯ КУЛЬТУРА нашых продкаў, якая мае глыбо-

падтрымалі-дапоўнілі паведамленні дырэктара Музея старажытнабеларускай культуры АН БССР В. Церашчатавай пра фрэскавыя роспісы Спаса-Праабражэнскай царквы ў Полацку, навуковага супрацоўніка таго ж музея А. Ярашэвіча пра ўклад Беларусі ў царкоўнае дойлідства, музыказнаўцы Л. Касцюкавец пра гімн-кант Афанасія Філіповіча, які прагучаў у запісу, у выкананні саліста хору «Віват» Р. Малінскага.

Цікавае выступленне беларускіх навукоўцаў паказала, што ў даследчыкаў, пісьменнікаў, выдаўцоў — непачаты край работы: трэба збіраць звесткі пра іншых людзей зямлі беларускай, занесеных у сабор святых, папулярываваць і распаўсюджаць усё вядомае на сённяшні дзень пра Ефрасінню Полацкую, Кірылу Тураўскага, Афанасія Філіповіча — прынамсі, іх рукапісную спадчыну.

ДУХ ФЕСТЫВАЛЮ — музыка... Праўду сказаць, канцэртныя выступленні тых або іншых удзельнікаў успрымаліся парознаму. Можна было, часам, наракаць на хібы культуры выканання ці на недастатковасць прафесіяналізму, адзначаць большы ці меншы ўзровень майстэрства. Аднак выступленне кожнага ўдзельніка ўражвала вялікай аддачай духоўнай і эмацыянальнай энергіі. Як не ўспомніць тут флейтыста В. Ціхевіча ў ансамблі музыкантаў Акадэмічнага сімфанічнага аркестра БССР, саліста хору Мінскага Свята-Духава кафедральнага сабора Л. Мурашку і рэгенту Л. Ракіцкага, кіраўніцу хору Мінскага храма ў гонар Святога Блававернага князя Аляксандра Неўскага В. Смарговіч. Як не ўспомніць гарачы прыём, што наладзілі слухачы нашым гасцям — Дзяржаўнаму акадэмічнаму хору Латвіі, Шаўляйскаму дзяржаўнаму хору «Поліфанія» і яго кіраўніку С. Вайгуленісу,

— Я лічу, што такі саюз падтрымкі, і не толькі ў якасці матэрыяльнай падтрымкі, а перш за ўсё ў плане падтрымкі духоўнай: тут і творчыя зносіны кампазітараў, і, урэшце, вялікая адказнасць за сваю дзейнасць не толькі перад сабой, але і перад сваімі таварышамі.

— Вы працуеце выкладчыкам у Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі. Ці дае вам гэтая праца творчае задавальненне, ці яна існуе толькі ў якасці «матэрыяльнай падтрымкі»?

— Я выкладаю інструменту і чытанне партытур на новай кафедры, якую ўзначальвае Уладзімір Дарохін. Называецца яна «Кафедра інструменту і аранжыроўкі і чытання партытур», адкрылася ў кансерваторыі зусім нядаўна. Педагагічная дзейнасць прыносіць мне вялікую карысць. Тут пастаянна працуеш з партытурамі, набываеш пэўныя навыкі. Акрамя таго, паколькі рэпертуар народнага і духовага аркестраў невялікі, ёсць магчымасць пачуць свой твор у новай аркестроўцы — мы імкнемся даваць студэнтам магчымасць больш працаваць з беларускай музыкой. Так што, акрамя матэрыяльнай падтрымкі, выкладчыцкая работа дае мне і творчае задавальненне.

— На заканчэнне нашай гутаркі, калі можна, — пра вашы творчыя задумкі...

— Гэта будзе зноў буйны твор і зноў на сюжэт з гістарычнага мінулага Беларусі. Дакладней, з пачатку XVI стагоддзя. З лібрэтыстскай Святланай Клімковіч мы пішам оперу пад рабочаю назвай «Пані Ядвіга» паводле дакументальнай навелы Кастуся Гарасавы «Чорны шлях».

— Дзякуй за размову.
Тацяна ПЕСНЯКЕВІЧ.

маскоўскім калектывам — камернаму хору «Лікостаніе» (кіраўнік Т. Сямёнава), мужчынскаму ансамблю рускай духоўнай музыкі пад кіраўніцтвам В. Рыбіна, хору храма Прападобнага Пімена, ансамбля «Благовест» пад кіраўніцтвам Г. Кальцовай і інш.

Спраўдным сямейным падарункам для мінчан былі дзве праграмы Мужчынскага хору выдавецкага аддзела Маскоўскага Патрыярхата (рэгент С. Крывабокаў), калектыву, вядомаму і ў краіне, і замежным слухачам. Мы адкрылі для сябе унікальную прыгажосць галас яго саліста А. Рызнічкі, які можна параўнаць хіба што з найбольшым да нас на плацінках высокім шалаяпінскім басам.

Лепшыя фестывальныя праграмы праз нейкі час, пэўна, пакажа Беларускае тэлебачанне, якое рабіла запіс канцэртаў. Дарэчы, аб праграмах. Яны ўтварылі досыць разнастайны пласт духоўнай культуры: класічная спадчына І. С. Баха, Х. Глюка, Д. Бартынаскага, С. Рахманінава, музыка беларускіх царкоўных кампазітараў М. Нікалаевіча, А. Валынчыка, знаменныя распевы XVI стагоддзя, музыка літоўскіх касцёлаў, харавая прэм'ера — трыпціх мінчанкі Г. Казловай, балгарскія песнапенні і неад'емныя ад праваслаўных святых творы А. Архангельскага, П. Часнакова...

КАЖУЦЬ, што людзей, якія далучаюцца да духоўнай музыкі, яна ператварае на гэтыя імгненні ў анёлападобныя істоты. Можна проста ўсімніцца, пачуўшы такую высокую, можна ўсур'ёз спрачацца з ёю... Але навошта? З самою ж музыкай спрачацца немагчыма. Бо яна і спраўды вялікая ўплывовага сіла, якая дапамагае чалавеку быць і заставацца чалавекам. Узвышаць свой дух, ачышчаць душу, прасвятляць розум.
С. БЕРАСЦЕНЬ.

ЯНЫ з'яўляюцца на падмошкіх у нейкім дзіўным і дзівосным карагодзе — персанажы гэтага спектакля. Заўзяты тэатрал, і той не пазнае на абліччах усіх актёраў. Нават і маладых жанчын, якія выконваюць ролі дзяўчат з дому Тэўе-малочніка: яны адразу робяць уражанне зусім пэўных характараў у сваёй стрыманай тэмпераментнай гаме пачуццяў і адметнасці вонкавага выгляду. Крыху пазней мы пераконваемся, што гэтыя позіркы, поўныя спадзяванняў і спачатку гарэзлівага настрою, што гэтая манера па-жаночы хітравата адстойваць свае правы і сваё ме-

для характарыстыкі пэўнага асяроддзя і месца падзей п'есы, выразна адзначаюць тэатральнасць пастанаўкі. Як і бутафорская кабыла, на якой Тэўе возіць са сваёй Анатаўкі па суседніх вёсках і мястэчках малака, сыракавашу, вяршок, сыры, — яна адкрыта дэкарацыйная, але ўспрымаецца і як жывая істота, увасобленая на сцэне «старым» прыёмам традыцыйнай тэатральнасці. І яшчэ Заір Азгур падкрэслівае арганічнае спалучэнне ў партытуры відовішча, зробленага Б. Эрным, «дозы» амаль што натуральнай побытавай рэальнасці з «дозай» хітраватага сцэнічнага гумару і іроніі. Есць у

пчала можа даць табе меду, можа і гэтак балюча ўджаліць. І калі ты сам хочаш быць у жыцці з мёдам, дык нястомна лятай і збірай яго, працуючы да сёмага поту. І ён, Тэўе, працуе! Як і жыве — сумленна. За што ж адабраў Бог у яго Голду?..

Сцэнограф Б. Красноў, можна сказаць, «пасадзіў» на падмошкіх яшчэ і дрэва-асілак. Карчасты дуб. Моцны. Як сімвал сілы жыцця. Толькі дуб гэты павалены. Ці не доля гэта Тэўе? Зваліцца. Скарыцца...

Духам ён бунтуе. Герой А. Мілаванавы ў сваіх мудрых

як біялагічнай і грамадскай істоты.

Найбольш ярка гэты матыў шалама-алеіхемаскай усмешкі выяўлены і увасоблены вобразам Менахэма-Мэндла. Увесь унутраны лад і ўсе памкненні яго Ю. Авяр'янаў пачынаюць гэткай прыроднай здольнасці чалавека на інстынкт самазахавання прыстасоўвацца да існуючых умоў любові коштам. Для гэтага адцябе жыццё вымагае пэўнай «маскі», пэўнага «аблічча» або, як цяпер кажуць, «іміджа». Менахэм-Мэндл у купалаўцаў па-свойму шырока дасведчаны гандляр і прайдзісвет. Спрытны, вынаходлівы, кемлівы, але... Але — і ён нешчаслівы да болю чалавек. «Маленькі чалавек», які ўзнамерыўся перахітрыць «парадак», лад, лёс. Ён і духоўны сын сваёй дзіўнаватай маці, у ролі якой С. Станюта дэманструе віртуознае мастацтва эпизода ў вялікім сцэнічным відовішчы, — жанчыны летуценнай і да глупства наўнай, смешнай і кранальна бездапаможнай, з прыкметамі былога тана прэстыжнага жыцця ў прыстойным асяроддзі заможных правінцыяльных яўрэяў.

Тэўе ведае, што і такім чынам можна існаваць, падманваючы самога сябе і ўласным «іміджам», і ілюзорнымі ўдачамі, ды толькі лёс Менахэма-Мэндла не для яго. Пры ўсёй залежнасці ад «парадку» Тэўе самай надзейнай і вартай павялі ў чалавеку рысай лічыць сумленне. Такое, якім надзяліў бог Голду. У гэтай ролі выступае Г. Талкачова, даючы паглыблены і вельмі ж малюўнічы характар лагоднага і добразычлівага жаночага «варыянту Тэўе». Яна і размаўляе натуральна, быццам ні аб чым не задумваючыся, як птушка, а на самай справе — колькі душэўнага такту ў яе стаўленні да вясковага дзівака Сцяпана (В. Філатаў), да мілага няўдалца Мотла, да такога шчырага Фёдара (В. Маняў), да гэтага вандрунага Перчыка (В. Паўлюш), які пакуль што вельмі цёмна ўяўляе сабе характар свайго персанажы. Узрушае яе маналог перад смерцю: вялікая духоўная энергія і светлы гонар чалавека выпраменьваюцца з усёй постаці Голды ў хвіліну яе апошняга сведзі і апошняга заварту да тых, хто жыве і дае жыццё новым людзям... Род Тэўе не можна не доўжыцца, калі ў ім была такая моц і такое харавое матчынай сілы!.. Ці ж выпадкова пасля гэтага маналогу ў зале ўспыхваюць дружныя апладысменты на адрас Г. Талкачовай...

Яны ўвогуле даволі часта гучаць на спектаклі, адзначаючы актёрскія ўдачы і сакавітую тэатральнасць відовішча. Акрамя памянёных мной вышэй, мушу назваць яшчэ стваральнікаў каларытных сцэнічных вобразаў — Б. Уладзімірскага (Лейзер Волф) і П. Дубашынскага (Ураднік). Прываблівае ансамблевае актёрскае суладдзе, якое здаўна было нават не спадарожнікам у творчасці гэтай трупы, а яе свосасаблівай прэрагатывай.

Ах, каб яшчэ спектакль не быў бы так зацягнуты па часе! У ім ёсць вельмі смачныя ў аўтаномным выкананні артыстамі эпизоды, якія міжволі абцяжарваюць відовішча. Як? Скажыце дакладна не барюся. Ды і Б. Эрнына разумею: хай сабе ён і сам бачыць, як хранаметраж пастанаўкі перавышае жаданы, выбраць з мноства цудоўна выкананых сцэн «неабавязковыя» амаль немагчыма. Дзеля належнага рытмічнага малюнка спектакля — неабходна. І яшчэ. На тым паказе «Памінальнай малітвы», які бачыў я, у А. Мілаванавы зрэдку, але праскоквалі інтанацыі завучаных; рэплікі, прамоўленыя амаль механічна. Можна, і дыкцява была ў

(Працяг на стар. 12).

У святле рампы

Малітва ў Анатаўцы

«ПАМІНАЛЬНАЯ МАЛІТВА» Р. Горына паводле Шолама-Алейхема ў Акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы

сца пад сонцам — іхнія: А. Сідаравай, А. Іваннікавай, З. Белахвосцік... І гэты жывы да мітуслівасці і такі лагодны Мотл Камзол — А. Уладзімірскі. Зусім нечакана адгадаеш Ю. Авяр'янава ў такім занятым у кожным сваім памкненні і кожным учынку Менахэму-Мэндлу...

Карагод рухаецца, круціцца ў танцы вясёлым, ды з адчувальнай сумотнай нотай. Быццам хтосьці з іх уцягнуты ў скокі, каб не заплакаць пры людзях, а камусьці здаецца, што наогул у жыцці, якое ўяўляе сабой кароткае жывое імгненне ў гэтым спрадвечным сусвеце, трэба карыстацца любым выпадкам, які дазваляе табе ўдасцельна паспяваць, патакаваць, выпіць кілішак, пацалаваць люблага. У карагодзе — захаватая гарэзы і вясковая мудраць, дасціпныя жартаўнікі і пахмурныя скептыкі, даверлівыя жыццялюбцы і схільныя да адчаю пасля першай жа апляхухі лёсу, фанабэрылівы ганарлівец з высока ўзнятай галавой і пакорлівы паслугач чужой улады з набычаным каркам. Кампазітар А. Рэчанскі і балетмайстар С. Дрэчын гэтай карагоднай выяваю як бы даюць камертон відовішчу, пастаўленаму Б. Эрным. Гэта — не асобны акорд спектакля, а арганічна ўпісаны ў яго мастацкую тканіну выяўленча-рытмічны кампанент, які эмацыянальна ўплывае на глядача, уведзены яго ў рэчышча сучаснай сцэнічнай версіі «свету Шолама-Алейхема» (п'есу пераклаў У. Някляеў).

Кажу ўпэўнена «свет Шолама-Алейхема» не таму, што лічу сябе знаўцам гэтага свету. Я сядзеў у крэсле партэра разам з Заірам Азгурам, вельмі ўзрушаным у той вечар. Ужо ў антракце ён усхвалявана гаварыў пра тое, што на гэты раз купалаўцы паўстаюць перад намі — купалаўцамі ў лепшым значэнні гэтага слова. Яны гранічна набліжаюцца да жыццёвага праўдападобства, у якім нават непаўторная яўрэйская інтанацыя ў мелодыі беларускай мовы трымціць без надаклікавай аднастайнасці і той актэнтаўкі, што «расквечвае» анекдоты ў вуснах стараннага іх расказчыка.

Сцэны ў доме Тэўе прасякнуты нейкай, паўтару яшчэ раз тое ж вызначэнне, дзіўнай і дзівоснай аўрай мстачковага быту. І гэтыя падрабязнасці сцэнаграфіі — кола ад фурманкі, кабанчык-пудзіла, швейная машына, — нібыта ўведзеныя мастаком А. Красновым толькі

гэтым драматычным спектаклі мудрая усмешка (яўрэі называюць яе «мёдам з гарчыцай напапелом»).

Усмешка... Шолама-Алейхема?

— Не зусім, — адказаў Заір Азгур. — Хутчэй Тэўе. Таго, якога паказвае нам Аўгуст Мілаванаву. Ты звярнуў увагу на тое, што гэты артыст не пнецца дацягнуцца, скажам, да Саламона Міхаласа ў гэтай ролі і не паўтарае адрыццёў Міхаіла Ульянава... Але, згодны з табой: няма ў яго і таго, што было пафасам у вобразе, створаным нашым славутом Аляксандрам Ільінскім у коласальным тэатры ў шасцідзесят тэатральна годзе. Так-так, у Шурына Ільінскага Тэўе быў ад прыроды мудрацом, якога жыццёвыя абставіны вымушаюць размаўляць з богам і сусветам са свайго амаль жабракага прытулку. А Мілаванаву? Гэты Тэўе выглядае хутчэй звычайна разумным муніком. А мудрым яго робіць жыццё. Тыя апляхухі лёсу, якімі яго ў яго пазначана...

Спраўды, А. Мілаванаву і пачынае спектакль як бы «ад імя тэатра», абвешчаючы, што і дзе абудзецца зараз на падмошкіх. Актёр не адразу робіцца Тэўе. І прыглядаецца ён угару, туды, дзе «Той» — стваральнік усяго існага і законаў, на якіх тое існае існуе, набываючы то яву спраўданага харавата і радасці, то ўвасобляючы рэчаіснасць пачварную і дзіўную. Мілаванавускі Тэўе яшчэ можа мірніцца з тымі крыўдамі, якія робіць чалавек чалавеку, але калі заканамернасцю жыцця з'яўляецца фатальна непазбежны «парадак», згодна якому ты нібы і нараджаешся для суцэльных пакут, ён бурчыць. Спрачаецца. Распытвае бога і самога сябе. Абураецца. Чаму дарослая дачка — і не скажыць, быццам, такія ўжо дурныя! — выбіраюць кожную свой шлях, які не стасуецца з уяўленнем бацькоў пра шчасце! Не дапамагаюць ні слёзы, ні мальба, ні праклён Тэўе — Цэйтл, Годл, Хава аказаліся здатнымі выкінуць такую штуку, што хоць кладзіся ў туну...

Поўныя светлага розуму і тужлівай сумоты позіркы кідае гэты Тэўе ўгару: «Госпадзі божа літасцівы. Ты ж вялікі, відучы і справядлівы, дык чаму тады гэты парадак, калі аднаму Ты даеш усё, а другому — нічога? Аднаму — ласункі ды пачастункі, другому — кара егіпецкая...» Бадай, адна-адзіная ўцеха была дадзена Тэўе — рахманая і міласэрная Голда. Такой жонкі ніхто не мае ні ў Анатаўцы, ні нават у Касрылаўцы! І яе забірае Бог. Тэўе — і гэта адчувальна перадае А. Мілаванаву — да гэтага часу ўжо зведаў многае. Але,

зваротах да Бога як бы выкладае ладную тэорыю гарманічнага жыцця, натуральнага, разумнага і справядлівага парадку. Ды тэорыя — мара. Суцэльнае летуценні.

Бо нават жыць у суладдзі з суседзямі, з тымі, з кім ты падзяляеш радасці і гора, хлеб і соль, улада не дазволіць. Калі ў Анатаўку ўрываюцца прадстаўнікі ці то некалі слаўтай «чорнай сотні», ці то цяперашняга таварыства «Паміналь» на чале з раз'юшанай супраць «жыдоў» Дзяўчынай (выдатная актёрская работа А. Ельшэвіч), ты асацыятыўна імпульсы, што выпраменьвала сцэна і раней, робяцца надзвычай надзіннымі. Падзяляючы многія з максімаў і парадкоў, адрасаваных Тэўе Богу — лёсу, «парадку», звычайна і завядзёнкам, мы ў глядзельнай зале некалькі асабліва жыва ўспрымаем асуджанасць так звананага «маленькага чалавека», «звычайнага», такога, «як усе», на непазбежныя сувязі з акаляючым светам, а значыцца — і на канфлікты з да сябе падобнымі «іншымі». Канфлікты сямейныя, бытавыя, грамадскія, сацыяльныя, нацыянальныя, расавыя, рэлігійныя... Вызваліцца ад забабонаў, якія асабліва падтрымлівае, якім патурае афіцыйная ідэалогія, неверагодна цяжка, мо і немагчыма. І калі не раз'юшаны натоўп на чале з Дзяўчынай (чамусьці прыгадаеш абагульнены тэрмін нашых дзён — «нінаандрэвай»), дык царскі ўказ у руках анатаўскага ўрадніка пра высяленне яўрэяў з Анатаўкі падсячэ пад корань нават моцнага духам Тэўе.

Ці такога ўжо і моцнага? Ён, праўда, не рве валасы на галаве і не дзярэ пазногцямі грудзі. Ён доўга хавае крыўду і зблтананасць за горна-мудрай сваёй усмешкай. У гэтым спектаклі вобразна выяўляе яшчэ адну асаблівасць чалавечых узаемаадносін з аб'ектыўнымі рэаліямі. Тую асаблівасць можна вызначыць наступным чынам (я гэта налісці вычытаў з кнігі): чым больш поўнай выглядае ў вачах сур'ёзнага чалавека гармонія рэчаіснасці, набліжаючыся да ягонага ўяўлення пра яе, тым хутчэй і больш катастрафічна маральна разбураецца гэтае ўяўленне, калі чалавек нечакана адкрывае разлад і неадпаведнасць паміж ідэалам і бясплітнай явай. Чым больш тонна і арганічна мроіцца табе такая жаданая і магчыма гармонія, тым іранічнай ты будзеш потым імяцца са сваіх летуценняў... Менавіта такі — горкі! — смех асвятляе спектакль «Памінальнай малітвы», прасякнуты драматычным адчуваннем недасканаласці не адно толькі «парадку» ў той жа Анатаўцы і ва ўсім свеце, але недасканаласці чалавека

СОФ'Я Маркіянаўна Корань, карэнная жыхарка Балачанкі, дакладуе:
— Я звяду вас з' Соф'яй Піліпаўнай Клеўкай,— смяецца.— Па мясцоваму з Зоськай. Гадкоў 80 жанчыне, але ёмка. Пра Коласа шмат ведае.
— Ты можаш яшчэ параіць, каб завіталі да Соф'і Іванаўны Ксрань. Акурат непадалёку ад яе хаты жыў пасляваенны старшыня калгаса Канстанцін Дзятка,— заўважыў муж Соф'і Маркіянаўны Мікалай Уладзіміравіч.
Добра, што Соф'я Маркіянаў-

Праз пяць гадоў я зноў наведваў Вусце, Прытулак мой, абраны мой куток,
Дзе высіцца Вусцяныскі мой грудок,
І вецер лёгенька гайдаецца на кясце.
Верш «У родных мясцінах», з якога я прывёў тут страфу, сатканы з дыямантаў рос, святла гукаў, аскабалачкаў смутку і жалбы па загубленым, страчаным. Тут Колас парадніўся з вусцянямі духоўна. Але дзе вытокі гэтай знітанасці, дзе пачатак яе? Па-

Прыходзіць у хату да Жука і пытае:
— Дзе той пеўнік нядобры, што Ганначку крыўдзіць?
Ну, а дзючынка ў плач:
— У лес сышоў з катом,— кажа.
— Дык і сабачка ныйначай з імі, што вока табе запарушыў, калі разграбаў на агародзе лапамі зямлю.
— Усе яны заодно,— у слёзы Ганначка.— Згаварыліся.
Тут Колас і заступіўся за ката. Прызнаўся, кажа, што носік ад сонца ў цябе палуціўся, ад загару, значыцца. Мо-

Няма таго, з кім думкі я дзлілі.
З кім тут стаяў, з кім я шчаслівы быў.
Пагасла ты, яснысенькая зорка.
— Гэта пра Марыю Змітраўну, жонку сваю, Колас напісаў. Яны ў Дзяткі летам кватаравалі, перад вайной. У 1945 годзе Марыя Змітраўна памерла.
Саўлевіч разгортвае сямейны альбом. Узрада фота: Колас сярод калгаснікаў. Нешта расказвае людзям. Пры гальштуку пазт, у капелюшы, на ладжане піжака — дэпутацыя і лаўрэацыя рэгаліі.
— Гэта наша, можна сказаць, сямейнае фота. Памяць, ведаеце...
— А з якой нагоды сфатаграфавалі ўсе разам? — пытаюся.
— Дык у той год, — адказвае Саўлевіч,— Колас на свае зберажэнні набыў палутарку для калгаса. Ёмка, ведаеце, машына: каго ў бальніцу, памятаю, шафёр Шчэрба падкіне, а там, глядзіш, грузавічок ужо на ферму імчыць, а затым спяшае жанок забраць пад вечар з поля.
Жанчына дастае з сямейнага альбома газетныя фотавыразкі.
— Фатаграфаванне — каменціруе Саўлевіч,— чалавек з Мінска. Вось падпіс пад фота стаіць: Уладзімір Кутас. 1952 год.
На другім здымку Якуб Колас з нейкімі мужчынамі.
— Гэта нашы людзі,— тлумачыць Саўлевіч.— Па правую руку ад пісьменніка — Міхал Саўлевіч, бухгалтар, а другі — Нупрэі Кавалеўскі, ляснік. У збавіны стаяць, светлай памяці,— ціха гаворыць жанчына.
Хата Кастуся Дзяткі, пасляваеннага старшыні, не захавалася, час не збяргоў яе. Але ж знак які-небудзь можна было б паставіць. Тут, маўляў, жыў першы старшыня калгаса, а ў яго кватараваў народны пісьменнік. У Вусці струменіць Коласова крынічка. Абагарадзіць бы яе ды таксама нейкую шыльдачку паставіць. Захаваць, адным словам, памяць. Можна б, за добрую справу ўзяліся ўсе разам — Пухавіцкі сельсавет, праўленне калгаса імя Чапаева, мясцовая школа, што ў Пухавічах? З думкамі пра гэта еду да сына Коласа ў Мінск.
Даніла Канстанцінавіч кажа:
— Ваш раён — памяць нязгасная. Да вайны мы адпачывалі ў Загібельцы, каля Галькі, пасля кватаравалі летам у Беразінцы ў хаце Леаніда Шчэрбы. Потым пераехалі ў Вусце. Пасля вайны бацька на два тыдні прывёз нас на адпачынак у Балачанку... Я вельмі люблю пухавіцкую,— гаворыць Даніла Канстанцінавіч.— Гэта людзі вялікай душы і добрага сэрца. Бацька і маці з радасцю наведвалі ваш зялёны край. Добра, што ў іх сэрцах жыў памяць аб ім.
Праз нейкі час вучні Амяльянскіх СШ зноў прыехалі ў Коласавы мясціны. Не з пустымі рукамі. Там, дзе была хата Дзяткі, паклалі камень з надпісам: «У 30—50 гадах тут летавалі Якуб Колас з сям'ёй». У Вусці, дзе быў хутар, замацавалі шыльдачку ля крыніцы народнага песняра.
Прыезджайце і вы папіць з яе.
Браніслаў ЗУБКОУСКІ, настаўнік Амяльянскіх СШ Пухавіцкага раёна.

«БЕЛТАТР» ПАДПІСВАЕ КАНТРАКТ

Хутка ўжо год, як у Мінску пачало сваю дзейнасць Беларускае рэспубліканскае тэатральна-гастрольнае бюро «Белтэатр», газетніцкая арганізацыя, пра спецыфіку работы якой нам расказвае старшыня бюро Валерый Чайкоўскі.

— Валерый Віктаравіч, не сакрэт, што сёння розныя газетніцкія арганізацыі з'яўляюцца, як грыбы пасля дажджу...

— Можна не працягваць. Думаю, я зразумеў правільна: вас неабходна пераначаць, што бюро нарадзілася невыпадкова, што яно займаецца справай? Дык вось, наша бюро праводзіць усю, падкрэсліваю, усю работу па арганізацыі гастролі дзяржаўных тэатральных калектываў у БССР. Мы для тэатраў з-за межамі Беларусі арандуем пляцоўкі, размяшчаем іх у гасцініцах горада, прадаём білеты. Адным словам, нясе адназначна за спяховае правядзенне гастролі.

— Але ўсё-такі, чым выклікана нараджэнне зусім новай арганізацыі ў рэспубліцы?

— Яна новая не толькі для нашай рэспублікі. Аналага тэатральна-гастрольнаму бюро «Белтэатр» у краіне яшчэ няма. Праўда, ёсць інфармацыя, што ў «Росконцерте» таксама вырашылі стварыць падобнае бюро. Пасля значнага скрачэння апарату Міністэрства культуры БССР сталася так, што гастролі калектываў займаюцца імя каму, а гэты ўчастак работы вельмі складаны. Тут мы і прапанавалі свае паслугі.

— Адным словам, «Белтэатр» выдзяе ўсю работу з прыезджымі калектывамі. Як я разумею, кожны тэатр, які трапляе ў нашу рэспубліку, павінен заключыць пагадненне з бюро...

— Не заўсёды, усім навязваць свае паслугі мы не маем права. Калі тэатр адмаўляецца ад нашых паслуг, мы выпісваем яму гастрольнае пасведчанне і на гэтым нашы кантакты спыняюцца. Першымі калектывамі, якія запрошаны да нас па лініі бюро, былі Маскоўскі іўрэйскі тэатр «Шалом», Ноўгарадскі драматычны тэатр. Да прыкладу, Калінінградскі абласны драмтэатр адмовіўся ад нашых паслуг, і свае летнія гастролі арганізоўваў сам.

— Некаторыя гастрольныя калектывы адмаўляюцца ад супрацоўніцтва з-за высокага кошту паслуг?

— Думаю, што не: тэатры пераводзяць на наш рахунак 3 працэнты ад даходаў. Мне здаецца, што гэта не такая вялікая сума, якая можа калектывам, мянна навуцы, палыхаць. Па дагаворы з тэатрамі мы бяром яго на гарантыю: абавязваемся займацца ўсёй арганізацыйнай работай па правядзенні гастролі і калі калектыву панёс за час гастролі страты, мы са сваёй кішэнні вяртаем яму недастаючую суму. Дадаўце сюды яўнае зніжэнне цэнаўнасці глядача да тэатральнага мастацтва, і вы зразумеете, што на свае плечы ўспладаем вялікі цяжар.

— Ваша фірма носіць такую прыгожую назву — «Белтэатр». Якую практычную карысць беларускаму тэатральнаму мастацтву прыносіць работа вашага бюро?

— Сваёй работай мы дапамагам правядзенню гастролі калектывам з Беларусі. Напрыклад, Рускі тэатр БССР імя М. Горькага гастрольна ў Севастопалі, а да нас прыбывае Севастопальскі драматычны тэатр. Значыць, севастопальцам мы стваряем усе ўмовы для работы ў нас, а ўжо ў Севастопалі па дамоўленасці дапамагаюць нашаму тэатру. Такая эквівалентная дапамога будзе аказвацца і надалей. Мы выходзім на замежныя сувязі. Так, у Мінску гастрольвалі не без нашай дапамогі міжнародная група артыстаў тэатраў лялек з Нідэрландаў, Аўстрыі, ФРГ. Цяпер запрашаем для паўторных гастролі тэатр Крыстафа Бахданьскага (Аўстрыя), у планах бюро — гастролі варшаўскага тэатра «Розмайтоці». Між іншым, 5 працэнтаў ад сваіх даходаў мы адлічваем у фонд развіцця тэатральнай справы ў Беларусі.

— Як у кожнай нованароджанай арганізацыі, у вас, Валерый Віктаравіч, ёсць і свае праблемы?

— Больш чым трэба, пра іх можна было б расказаць доўга. Самая значная — у нас адсутнічае памяшканне, а гэта азначае мноства няўвязак, якія ўстаюць штодня.

Барыс БУР'ЯН.

Інтэр'ю ўзяў В. ЛАПЦІК.

Коласава крынічка

на падахвоцілася правесці экскурсантаў — вучняў Амяльянскіх СШ да Соф'і Піліпаўны. Вяртаецца яна, аднак, ні з чым.

— Куды падзелася? — разводзіць рукамі жанчына. — Згалела кабета.

І сапраўды: у вёсцы 9 хат. Крамы ў Балачанцы няма, медпункта — таксама. Стала тут жыць яшчэ дзве сям'і — Соф'і Іванаўны Клеўкі і Васіля Міхайлавіча Клуны. Дзе ж жанчына?

— Астатнія, хто пасяліўся тут, аселі ў гарадах, дажываюць век у дзядзю, — ахвотна тлумачыць Соф'я Маркіянаўна. — Прыязджаюць увесну, калі трэба дагледзець агародчык, падлатаць плот, паправіць комін.

Дзеці запрашаюць цётку Зою ў калгасны аўтобус (на дварэ золка). Жанчына дае згоду, ахвотна расказвае пра народнага паэта.

— Калгаснікі яго называлі проста: дзядзька Колас. Дзеці — дзядзька Якуб (у Балачанцы да вайны школка была на чатыры класы).

Канстанцін Міхайлавіч упадабаў нашы мясціны. Збіраўся тут дачу ставіць, але вайна перашкодзіла. А да 1938 года, да ссilenня вёсачкі-хутара Вусце, ён летаваў там з сям'ёй. Пяць хат у Вусці. Жылі там добрыя людзі — Клеўкі, Рымашэўскія. Прыгожая мясцінка, вабная. Балачанка ўпадае ў Свіслач, побач — Вусцяныскі грудок, а на ім грыбоў — хоць касу закладвай. Як у дзеўках я хадзіла, бывала, па грыбы злётаю на грудок. Баравікі там карычневыя, куртаценькія. Там і дзядзьку Коласа сустракала. То рыбачыць, то па лесе ходзіць. Абачліва, не спяшаючыся, — заўважае Соф'я Маркіянаўна.

— Добра паэту, відаць, думалася ў Вусці, добра пісалася, — значае намеснік дырэктара Амяльянскіх СШ Браніслава Іванаўна Сакалова. — Маляўнічы мясціны ў Вусці, у Балачанцы такіх няма. У Вусці пагоркі, узвышшы, спады. Краявід.

Слухаю аповяд Корань і спрабую адкрыць тайну. Чаму ўсё ж так прыцягвала яго тая мясцінка? Тое, што была вёска — сама «беларуска Швейцарыя», яшчэ ні аб чым не гаворыць. Дастае прыгажосці і непаўторнасці і Балачанцы.

чатак ёсць, а канца няма, бо любоў людская не ведае мяккі.

Грудок усё ж такі, як быў прыветны, Гваздзічка белая, чабор на ім.

Ды ўжо гляджу я поглядам другім, Як дуб стары, астаўшыся бяздзетным.

Проста з Балачанкі ён прыехаў да Вусці ў 1945 годзе. І жажнуўся ад убачанага. Паслужлівая памяць нагадала: Бязлюддзі, ціш. Высокаю травою

Вусцяныскія сялібы зараслі, Бярэзічак заняўся на зямлі, Атульвае разложыстую хвою.

Зрэшты, расказвае Соф'я Маркіянаўна, цягне ў Вусце і сына Коласа Даніла Канстанцінавіча. Былы старшыня калгаса Апанас Аляксеевіч Лопан з Данілам Міцкевічам абышлі не раз увесь Вусцяныскі лог. Дарагія, думаю я, сыну бацькавы снечкі.

— З'явілася, нарэшце, — кажа Соф'я Маркіянаўна, згледзеўшы праз шкло аўтобуса Соф'ю Піліпаўну. — І дзе ж ты, дзеўка, ходзіш? — зяртаецца да жанчыны. — Людзі ж цябе чакаюць ціцеперся ўжо.

— Ой, не кажы, — нібы апраўдваецца старая Зоська. — У лесе была, душой адышла. А ў кашолцы ў яе першыя кветкі вясны пралескі. Бабуля адорвае імі шчодра дзядзю. — Бярэце, дзеткі, бярэце, — прапануе яна фіялетавую акрасу, а сама хораша і светла ўсміхаецца.

А пасля расказвала-згадвала: — Аднаго разу легкавушка Коласава засела. Наўпроці маёй хаты. Колас у бальніцу да доктаркі вёз хворага. Ну, мой чалавек вызваўся памагчы. Колас недзе адхінуўся, шафёр з маім прыносіць у вёдрах ігліцу з мурашніка, пад колы машыны сыплюць. Тады гразка было, падклалі мурашніку пад шыны, машына на цвёрдае і выйшла. Колас, як угледзеў, што мурашнік разварнулі, вельмі ўзлаваўся. Што вы, кажа, лесу шкодзіце.

Соф'я Піліпаўна ўспамінае і такі выпадак.

— Жук у нашай вёсцы быў. Дачушка расла ў яго, Ганначка. Пяць годзікаў мела дзіцятка. І усё румзае: то кот лапкай нос падрапае, то певна дзеўбане ў ножку. Даведаўся Колас пра тую яе бяду.

жа, дапраўды, не вінаваты той кот быў. Ганначка вочкі апусціла долу, успомніла, што кот і праўда не драпаў яе лапай. І Тузіка, што ў Жука быў, Колас апраўдаў нязмушана.

— А ўся бяда, — смяецца Піліпаўна, — што Ганначка не хацела ў стасункі ўвайсці раней з катом, сабачкам, пеўнем. А як стала сама карміць ката, у сподачак яму малака налье, пеўню зярнят вынесе, дык яны ўсе, быццам згаварыўшыся, не крыўдзілі больш дзядзючку.

— Гэта Ганначка так дзядзька Якуб падказаў? — пытаюцца вучні.

— Ён, ён, — згаджаецца Соф'я Піліпаўна. — Вельмі ж Колас любіў дзядзю і не пераносіў, калі хто з іх пакутуе. — Канстанцін Міхайлавіч, — дадае жанчына, — верш склаў пра Ганначку. Пра тое, як яна нэндзай была. То тое раней не па ёй, то гэта — кепска. А тут быццам другім стала дзіцяткам. Вось што значыць мець клопат пра іншых.

Соф'я Маркіянаўна і Соф'я Піліпаўна параілі звярнуцца да Веры Саўлевіч, якая да вайны жыла ў Вусці, а цяпер атайбавалася ў Падбярэжжы.

— Гэта кіламетры са тры адсюль, рукой падаць. Калі брацца на Хідру, то чацвёрты дом з правага боку.

Неўзабаве мы былі ў Падбярэжжы, адшукалі Саўлевіч.

— Чым дорога Коласу Вусце было? — задумалася жанчына. — Давайце разам думайце. Аднойчы сабраў ён нас, малых, ды кажа: «З глыбін да нас ідзе чароўная вадзіца. Хто яе пап'е — дужым стане». А хто ж не хоча стаць дужым. Клеўкавы дзеткі ў адзін голас: «Хочам асілкам стаць». А Колас ім: «Трэба дапамагчы вадзіцы праз пласты зямныя прабіцца. У каго рыдлёўкі ёсць?» Нехта бочку з дома без дна прыкаціў. У выкапаную яміну ўставілі. Пайшла вада. Усе п'юць — не нахваляцца. А вада чыстая, сцюдзёная, аж зубы ломіць. Кажуць жанчыны, што і зараз па вяду тую ходзяць, хто ў Балачанцы жыве. У Мінск унукам у пляшках воззяць ад хвароб.

— А вось Якуб Колас піша ў вершы «У людных мясцінах», — зяртаецца да Саўлевіч Браніслава Іванаўна: — І толькі мне адно сягоння горка,

Малітва ў Анатаўцы

(Пачатак на стар. 11).
той вечар у яго не ў лепшым стане (як кажуць, акцёр «не ў голасе»). Затое ягоны маналог пасля смерці Голды і ўсіх далейшых пакут пра нікчэмны сэнс жыцця для дрэва, што пазбаўлена сваіх галін, свайго вецця і сваёй лістоты, гэтая пачалавечы зразумелая і натуральная прага салідарнасці паміж людзьмі, так своеасабліва выказаная праз стогн-плач

мудрага і мужнага Тэўе, — вядатны момант спектакля. Аказваецца, памылковыя забабоны і ісціна-праўда пераплецены ў свеце, як змеі. Быццам для героя зараз гасне сонца назаўжды, настае суцэльны змрок, а ўсе людзі, што жывуць у гэтым здзічэлым грамадстве, трапілі ў тунель без выйсця.
Праўда, у Тэўе ўжо нарадзіўся першы ўнук. Магчыма, у гэтага «Ліра з Анатаўкі» ся-

род дачок ёсць і свая «Кардэлія»? Прамень надзеі...

Спектанль не затрымліваецца на гэтай асацыяцыі. Ён зноў пачынае круціцца ў рухавым карагодзе. І ўсе яны бяруцца за рукі — пахмурны скептык і здатны на спачуванне чужому гору царскі ўраднік, вясновы мудрац і летуценны закаханы, зайздрослівы ганарлівец і гэты месцаковы Хлестакоў, вясёлая пляткарна і высанародны поп тутэйшай царквы, прыцішаны рабін і спрытны гандляр. Мільгацяць у запаленым танцы стракатыя хусткі, нагланцаваныя боты, шырокія спадніцы, саматканныя світні. І на тварах — маўклівы ўсміх. Надзеі? Веры? Ці горкай цяроўнай насцярожанасці? А мо гэта і ёсць памінальная малітва? Яны ж усё — не бліягі людзі і ўмеюць спачуваць адзін

аднаму! Чаму тады такая сумна ў іх паўсудзённасць і чаму яны так пакорліва схіляюцца перад устаноўленым не імі «парадам», ды і кіруюцца часта самі антычалавечымі забабонамі?

Чаму?

Тэўе ўзімае ўгару руку — ці то ён рашуча скажа нешта такое, што ўсё нам і анатаўцам расстумачыць, ці то шпурне картуз на зямлю і пашле праклён таму, хто наладжвае такі «парадак» і заводзіць сярод людзей такія забабоны...

Барыс БУР'ЯН.

Інтэр'ю ўзяў В. ЛАПЦІК.

ПРА «чорнага ворана», які прыскочыў аднекуль з Чашнікау ці Лепеля ў нашу глухую і далёкую ад вялікіх дарог вёску і пахапаў людзей, я чуў многа разоў з ранняга дзяцінства. Людзей тых я не памятаў, але частыя ўспаміны аб іх з розных вуснаў намалювалі ў маім уяўленні вобразы сціплыя і працавітых сялян, клапатлівых бацькоў і мужоў, мужчын амаль без адукацыі, але разумных і кемлівых ад прыроды, актыўных ва ўсіх праявах вясковага жыцця. Іду па цяперашняй вуліцы ў сваіх Рыжанках, дзе даўно ўжо не жыю, а бываю наездзімі, і міжволі згадваю: вось тут жыў Дзяніс, а далей Макара, Кузьма, Апанас, і яшчэ Кузьма...

Ці мог у тую вераснёўскую раніцу трыццаць сёмага калгасны конюх, бацька пяцёрых дзяцей, Дзяніс Іванавіч Бельскі падумаць, вяртаючыся дамоў ад коней, што ён у апошні раз бачыць роднае наваколле?

Устрывожыўся Дзяніс, калі ўбачыў, як яму насустрач паспяшае сыноч Васілік — што той мячкі коціцца па дарозе. «Мо што здарылася дома? Каб жа хоча не захварэў хто з малых, не дай бог...»

— Што здарылася, сыноч? — не ўтрываў, гукнуў здалёк.

— Цябе, татачка, пытаюць, казалі, каб збегаві і прыбёў. Машына нейкая каля нашага двара спынілася, а на ёй прыехалі вайскоўцы ў галіфе. З наганамі...

Адглаго ад гэтых сынавых слоў у Дзяніса Іванавіча на сэрцы. Нахіліўся да Васіліка, прыгарнуў яго да сябе. «Значыць, усё добра ў двары, — падумаў. — А тут, мабыць, памылка нейкая: якога чорта я здаўся тым вайскоўцам! Хіба мо ў армію, на зборы! Дык жа не маладзён ўжо, сорак два гады за плячамі...»

Не было прычын для трывогі. Ну, што ён каму зробіў кепскага ў сваім жыцці? Працаваў на зямлі ад цямна да цямна, у ліку першых уступіў у калгас «Чырвоны росквіт», яго хвалілі, як конюха, добрасумленнага, стараннага калгасніка.

Слова благаго ніколі нідзе не сказаў — ні пра цяперашняе жыццё, калгасныя парадкі, ні пра суседа якога...

Ды раптам цюкнула ў галаву Дзянісу Іванавічу: а хіба яго аднавясковец і сваяк Апанас Шурмель быў якім злыднем? Была ў чалавека такая ж самая вялікая сям'я, меў такія ж парэпанія, чорныя ад працы на зямлі пальцы на руках, дачасна прыгорбленыя плечы. А вось жа арыштавалі Апанаса ці

адну-дзве, а тры-чатыры каровы ды па пары коней з жарабятамі...

Уздыхнуў Дзяніс, узяў сына на рукі, прытуліў да грудзей і так нёс аж да свайго двара.

Ля хаты стаяў грузавік. Каля яго тоўпіліся людзі, галасілі жанчыны. У кузаве Дзяніс убачыў сваіх аднавяскоўцаў — Кузьму Косцежа, Макара Рубана і Кузьму Чыкуна.

У двары Дзяніс згледзеў двух вайскоўцаў. Яны чакалі

рэвалюцыйныя дзеянні ўляпіла яму 10 гадоў «папраўчых лагераў». Аднойчы, аднекуль з-пад Архангельска, Хадоры Бельскай вярнулі пасылку з сушанай бульбай і цыбуляй, якую яна пасылала мужу. Пры пасылцы была казенная паперына, а на ёй горкія, балючыя словы: «Бельскі Дзяніс Іванавіч памёр 18 красавіка 1938 года...»

Недзе на далёкай чужыне палі ахвярамі аднавяскоўцы

б больш нашых бацькоў і братоў, і зноў жа, яны столькі б яшчэ зрабілі для аднаўлення спаленай вёскі, калгаса, уладкавання ўшэнт разбуранага страшэнным ліхалеццем жыцця...

Іду па вуліцы ў Рыжанках, углядаюся ў двары, у вокны хат, якіх становіцца з кожным годам усё меней і меней, згадваю сваіх землякоў.

На хвіліну прыпыняюся ля Макарышынага двара. Старэнькая Вольга Нічпараўна жыўе з дачкой Валяй, а Валя ўжо і сама на пенсіі. Колькі нялёгкай працы зведалі яе рупныя рукі! Як падахоўвалася Валяніна адразу пасля вайны дзяржаўнай фермы, так і адрабіла там тры дзесяцігоддзі.

Побач двор Кузьмы Чыкуна. Сам ён згінуў неўзе ў Сібіры, але сядзіба яго не апусцела і па сённяшні дзень. Жыве тут Кузьмова дачка, таксама Валяніна. Не давалося ёй давацца пасля вайны, не сабіла паехаць і ў горад: падлеткам стала яна актыўнай калгасніцай-працаўніцай спачатку ў полі, а потым на ферме.

Селі на трактары пасля вайны Хведар Шурмель, Васіль Бельскі, Яўген Косцеж... Хлопцы шчыравалі і за сабе, і за бацькоў, бо рабочыя рук, асабліва мужчынскіх, у вёсцы кастрафічна не хапала, а ўсюды трэба было паспець у тыя невымерна цяжкія, галодныя гады, каб выбавіцца з курных зямлянак, пазбыцца знясільваючай, крыўднай бясклечнасці...

Усё гэта праявы нязгаснай сілы чалавечага духу, вытокі якой у глыбінях народных і якая выхоўваецца, мабыць, цягам стагоддзяў. Дзеці незаконна рэпрэсаваных простых сялян, пра рэабілітацыю якіх яшчэ ніхто не паклапаціўся і па сённяшні дзень, паказалі сябе найлепшым чынам і ў суровай барацьбе, і ў працы.

Няхай жа доўга-доўга жыўць гэтыя людзі, гадуюць ужо сваіх унукаў і перадаюць ім сваю зайдросную грамадзянскую стойкасць.

Леванід СУЗІН.

Чашніцкі раён.

Рэха далёкіх галасоў

не на другім годзе калектывізацыі. Узялі ночку, без свёдак. З той пары чалавек усё роўна як у ваду кануў, толькі пра яго і чулі. Воратам народа аб'явілі. А які, скажыце, з таго вясковага лапцюжніка, што ўсё жыццё здабываў сабе хлеб уласнымі рукамі, вораг народа? Забралі на верную пагібель за адную-адзіную прыпевачку, якую нехта нібыта пачуў з вуснаў Апанаса Іванавіча:

Харашо ў калгасе жыць:
Адзін косіць, сем ляжыць,
А як сонца прыпячэ —
І апошні уцячэ...

А ці ж гэта першы такі выпадак у іх бяdotнай, на шэсцьдзят двароў вёсцы? Не было ў Рыжанках ні багаццяў, ні кулакоў, ні іншых крывасмокаў. На не вельмі шчодрай зямлі працавалі сем'ямі, ад старога да малага, ніводнін гаспадар не наймаў работнікаў, упраўляліся самі. А вось жа, як пачалася калектывізацыя, некаму спатрэбілася «неадкладна і ў абавязковым парадку знайсці і абясшкодзіць» кулакаў. Знайшлі! Раскулачылі Пряхора Косцежа, Ісака Пашкевіча, Ермалая Чыкуна. Усяго толькі за тое, што ў іх працавітых шматдзетных сем'ях трымалі не

яго. На прывітанне гаспадара не адгукнуліся, усё роўна як не пачулі.

— Вы Дзяніс Іванавіч Бельскі? — строга запытаў адзін з вайскоўцаў.

Ён толькі кінуў галавой, ад разгубленасці не могуць вымавіць слова.

— Выкладвайце, Бельскі, зброю! І хутчэй!

— Якую зброю, што вы, людцы добрыя, гаворыце? Пабойцеся бога.

— Бог вам, Бельскі, усё роўна не дапаможа. А не хочаце наган — ці што там у вас? — аддаваць добраахвотна — самі знойдзем. З-пад зямлі дастанем.

— Ну, даставайце сабе. Я ж праўду кажу, ні ў чым я не вінаваты.

Тут распачна на ўвесь двор загаласіла гаспадыня, яе падтрымалі дзеці. Толькі самы старэйшы, 17-гадовы Андрэй, стаў ля плота моўчкі. Дзяніс падышоў да жонкі і спакойна, як толькі мог, сказаў:

— Не ўбівайся, Хадора, я к вечару вярнуся, сама пабачыш. Людзі ж там, пэўна, грамадныя, разбярдуца і адпусцяць.

Але не вярнуўся Дзяніс ні назавтра, ні праз месяц. На дзвычайнай тройкае за «контр-

Дзяніса Кузьма Косцеж, Макара Рубан, Кузьма Чыкуна...

У вайну нашы Рыжанкі перажылі тры доўгія гады фашысцкай акупацыі. Вёска згарэла ледзь не да апошняй хаты. Цяжкі, жудасны час. Мужчыны ваявалі — хто на фронце, хто ў партызанах. Многія склалі галовы. І вось жа: ніхто з сем'яў так званых «ворагаў народа» не стаў супрацоўнічаць з акупантамі, не пайшоў у паліцію. Навдворот! Дзеці не пахіснулі добрую памяць пра сваіх бацькоў у землякоў, рашуча ўзяліся за зброю, каб ваяваць супраць чужынцаў. Сыны Апанаса Шурмеля — Хведар і Іван — пайшлі ў партызанскі атрад, потым ваявалі на фронце, займелі баявыя ўзнагароды. Сын Дзяніса Бельскага Андрэй таксама стаў народным мсціўцам, смелым партызанскім разведчыкам. У гэтых жа сем'ях, як і ў іншых ляскоўцаў, партызаны знаходзілі прытулак і падтрымку, тут з імі дзяліліся апошняй бульбай, кавалкам хлеба, драбком солі.

А каб жа і гаспадары гэтых хат былі тут ды сталі побач з сынамі ў баявы строй абаронцаў Радзімы? Ці не лягчэй нам было б ваяваць і перамагаць? Мо і з пекла вайны вярнулася

грэчаскай на беларускую мову «Іліяда» Гамэра прыняты Белдзяржвыдам да друку». Чаму даследчыкі беларускай літаратуры пра гэта не пішучы? Ёй здавалася, што выдаўцы апошняга часу не цікавіцца «Іліядай», бо аб перакладзе Тарашкевіча нічога не ведаюць.

На гэтае пытанне я адказала ёй, што А. Ліс яшчэ ў 1966 годзе ў сваёй кнізе «Браніслаў Тарашкевіч» прысвяціў не адну старонку яго «Іліядзе». З таго часу прайшло чвэрць стагоддзя! Я таксама ў сваёй кнізе пра Тарашкевіча расказала аб перакладзе «Іліяды».

У пісьмах Ніны Аляксандраўны ўсё часцей можна было прычытаць неўразумелае пытанне: што ад яе хаваюць? Да таго часу я прыйшла да высновы: хутчэй за ўсё не хочучы шукаць. Некаторыя вырашылі, што лепш пра Тарашкевіча ўвогуле маўчаць. Іх гэта думка, ці так прымушаюць жыццёвыя абставіны — не ведаю.

Калі б сёння ў Беларусі «Іліяда» зацікавіліся, то маглі б выдаць першыя песьні «Іліяды», якія Тарашкевіч змясціў у вільнюскай беларускай газеце «Беларускі Звон» у сакавіку 1922 года. У 1969 г. была выдадзена брашура Н. Лапідуса, у якой гаворыцца, што Б. Тарашкевіч у 30-х гадах перакладаў фрагменты «Іліяды». Пра гэта я напісала жонцы Тарашкевіча і васьмі аднак: «Я ведаю, што ўВЕСЬ пераклад быў ужо ў гранках... З Мінска прыйшла паштоўка з выдавецтва з просьбай зрабіць аўтарскую карэктурку «Іліяды». Ніякіх сумненняў

на гэты конт не можа быць. Акрамя таго, прыйшоў з выдавецтва перавод-аванс. Так што гэта зусім не адрыццё, не можа быць гаворкі пра нейкія фрагменты».

Калі ў 1988 г. я ўбачыла ў «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі» (том 2, стар. 26) у артыкуле пра Гамэра тое самае, што ў Лапідуса ў брашуры, мяне гэта перананала, што «Іліяда» на беларускай мове некаму не падабаецца. І прытым яшчэ «дробязь» у артыкуле пра Гамэра: кніга А. Ліс 1966 года наогул не прыгадваецца.

Да 90-й гадавіны з дня нараджэння Браніслава Тарашкевіча ў часопісе «Полымя» ў 1982 годзе з'явіўся невялікі артыкул, у якім змяшчалася інфармацыя, што «Іліяда» была спалена ў Радзівілаўшчыне ў пачатку другой сусветнай вайны, пра што нібыта пацвердзіла першая жонка Б. Тарашкевіча Вера Андрэўна. Вывад направаўся адзін: «Іліяды» няма і не шукайце. Гэтая «навіна» шырока распаўсюджвалася. Але ж элементарная логіка паказвае, што новае версія беспадстаўная. Бо яшчэ за 6 гадоў да пачатку другой сусветнай вайны «Іліяда» разам з Б. Тарашкевічам была ўжо ў Маскве, а потым, як ужо ведаем, у Белдзяржвыдзе.

У 1984 годзе Ніна Аляксандраўна мне пісала: «У дасланай паштоўцы (я помню добра, не пісьме, а менавіта паштоўцы) з выдавецтва гаварылася, каб Б. Тарашкевіч прыехаў прагледзець гранні пазмы. Ці калі ён прыехаў не зможа, яму іх дашлюць для прагляду». Гэта ўжо

магло быць у 1936-м ці пачатку 1937 года. Так, вучоны не спышаўся ехаць у Мінск. 5 мая 1937 года яго арыштавалі ў Маскве, а тады даставілі ў Мінск.

Здаровы розум падказвае: калі гранні «Іліяды» былі, то няма сумнення, што «Іліяда» была не ў адным экзэмпляры. Хто крыху знаёмы з тэхналагічным працэсам праходжання рукапісу ў выдавецтва, той цудоўна ведае, што другі экзэмпляр абавязкова паступае ў Галоўліт. Больш таго, ніхто не сумняваецца, што ў сувязі з арыштам Б. Тарашкевіча экзэмпляр «Іліяды» павінен быў легчы і на стол органаў НКУС. Дапусцім, што апошнія пісьмы Белдзяржвыда былі пісьмані НКУС (спосаб прывесці Б. Тарашкевіча ў Мінск). Дык хто можа быць упэўненым, што такі разважлівы і прафесійны пісьменнік, як Б. Тарашкевіч, аддаў у выдавецтва «Іліяду» і не пакінуў сабе ніводнай копіі? Між іншым, не выключана, што пошуку «Іліяды» можа памагчы аўтабіяграфія Б. Тарашкевіча.

Па-мойму, нам проста грэх сёння апусціць рукі і не весці далейшы пошук беларускамоўнай «Іліяды» Гамэра. Версіі вакол гэтага геніяльнага тварэння рук чалавечых прыводзяць да вываду: хоць адзін экзэмпляр пазмы, але неўзгодна не зацягваючы зварнуцца ў МУС СССР з настойлівай просьбай: дапамагчы адшукаць у архівах НКУС, у справе вучонага і пісьменніка Б. Тарашкевіча славетную «Іліяду» на беларускай мове.

Аляксандра БЕРГМАН.

г. Варшава.

ПОШУКІ, ЗНАХОДКІ, ВЕРСІІ

Напісанае застаецца?

У Маскве памерла Ніна Аляксандраўна Тарашкевіч. На працягу доўгіх гадоў нашай пераліснай ў мяне сабралася шмат яе пісьмаў. Ніна Аляксандраўна ўсё жыццё прысвядзіла пошуку «Іліяды» Гамэра, якую Б. Тарашкевіч цалкам пераклаў з грэчаскай на беларускую мову.

У 1957 годзе, як толькі атрымала дакумент аб пасмяротнай рэабілітацыі мужа, яна паехала ў Мінск. Прывезла туды пераклад на беларускую мову «Пана Тадэвуша» А. Міцкевіча, які быў схаваны ў яе сястры і таму захаваўся для выдання, і пачала распытваць пра лёс «Іліяды». У выдавецтве з ёй гаварылі двое. «Адзін з іх быў Татур, — успамінала Ніна Аляксандраўна, — прозвішча другога не ведаю. Іх размова пра лёс «Іліяды» была шчырай і абіяцваючай. Мікола Татур працаваў у той час у рэдакцыі літаратуры і мастацтва Дзяржаўнага выдавецтва БССР. Паміж сабой гаварылі аб Кройсаве (ці Пройсаве), успаміналі іншых людзей, што жыў у Маскве, якія, на іх думку, былі ў курсе справы адносна «Іліяды». Абяцалі іх знайсці і занаціць «Іліяду». Вярнулася ў Маскву поўная ўпэўненасці і задавальнення, што твор Браніслава ўбачыць свет».

Але... Яна яшчэ шмат разоў была ў Мінску. Аднак гэтых людзей больш

не бачыла. Прайшлі дзесяці гадоў, а пра лёс «Іліяды» нічога не было вядома.

Убачыўшы, што «Іліяда» ў Мінску ніхто не займаецца, пачала звяртацца ў розныя інстанцыі. Але адказы атрымлівала толькі з Мінска і заўсёды аднолькавыя, што «Іліяды» ў архівах няма. Адзін раз, у 1985 годзе, яшчэ з дадаткам, што «Іліяда» была спалена ў Радзівілаўшчыне ў пачатку другой сусветнай вайны. Ніна Аляксандраўна тады хварэла, многага не ведала і не магла зразумець аднаго: чаму, акрамя яе, ніхто не цікавіцца «Іліядай»? Бо ў 1957 годзе не хто-небудзь, а адназныя рэдактары сцвярджалі, што «Іліяда» знойдзецца. Дык што здарылася?

Аднойчы Ніна Аляксандраўна прыслала мне выразку з газеты, прысвечаную Мікалаю Іванавічу Гнедзічу. І пыталася: «Чаму Гнедзіча пераклад «Іліяды» на рускую мову лічыцца падзвігам, лічыцца падзеяй у рускай культуры, а пераклад Тарашкевіча на беларускую мову — не падзвіг?» Яна дзівілася, чаму толькі ў Польшчы ёсць нанкрэтная інфармацыя, якая змяшчаецца ў аўтабіяграфіі Браніслава 1936 года, дзе напісана яго рукой: «Поўны пераклад генсаметрам з

НА ДАБРАЧЫННАЙ СЦЭНЕ

На малой сцэне Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы са спектаклем «Дзед і жораў» выступілі артысты Дзяржаўнага тэатра лялек Беларускай ССР. Іх глядачамі былі вучні беларускамоўных класаў Мінска, запрошаныя на прагляд бясплатна.

— Ніколі яшчэ не было ў нас такой зацікаўленай публікі, — гаварылі пасля спектакля артысты. — Дзеці надзвычай жыва рэагавалі на кожную рэпліку. Для такога глядача працаваць адна аслада...

На спектаклі прысутнічаў прадстаўнік тэатральнага мастацтва лялек ЗША Рэг Брэдлі.

Пад час правядзення ў Мінску Усесаюзнага тыдня Дзіцячага фонду імя У. І. Леніна Дзяржаўны тэатр лялек БССР даў шэсць выязных спектакляў у школах аўтазаводскага пасёлка, Серабранкі і Чыжоўкі. Сродкі, атрыманыя за два з паказаных спектакляў, калектыву тэатра пералічыў на рахунак Дзіцячага фонду.

Наш кар.

ГЛЫБОКАПАВАЖА - НЫ! Анатолий Пятрович!
Не адразу вырашыў я звярнуцца да Вас з гэтым пісьмом. Пакутліва думаю — ці варта? Ці не пашкодзіць яно агульнай нашай справе? Прышоў да высновы, што варта, што і Вы, і чытачы «ЛіМа» зразумеюць мяне правільна.

Сюжэт казкі пра «каварнага» «старэйшага брата», які праглынуў «дванадцять языков», зрабіўся да такой ступені модным, што можа смела канкуруваць сваёй распаўсюджанасцю з тым, якім забавлялі нас калісьці ў дзяцінстве, — пра Чырвоную Шапачку і Шэрага Воўка. Вось і Вы не пераадолелі спакусы пачаставаць ім чытачоў «ЛіМа» («ЛіМ», №39, 1989). Прызнаюся, мяне гэта засмуціла. Не ведаю, можа, гэта покліч крыві, можа, прычына больш празічная — любоў да ісціны, але ў адрозненне ад некаторых аўтараў, якія не хочуць «своими счастьем», лічу сябе русічам, таму для мяне вельмі нават неабякава, што пра мяне думае Анатолий Грыцкевіч.

Але — бліжэй да справы. Я цалкам згодзен з Вамі, што гісторыя ўзаемаадносін двух нашых братніх народаў у тым выглядзе, у якім яна паўстае ў пісаных савецкіх герадотаў, вельмі далёкая ад ісціны. Не магу не падзяліць і Вашай заклапочанасці з нагоды такога прыкрага становішча. Мы проста абавязаны ўзнавіць гэту гісторыю ў сапраўдным абліччы, ва ўсёй паўнаце і прагічнай часам супярэчлівасці, зразумела, не з аднаго толькі акадэмічнага інтарэсу. Я не гісторык па адукацыі. Аднак жа і не манкурт. Таму ў меру сваіх сіл і магчымасцяў гатовы ўсяляк садзейнічаць рашэнню гэтай задачы.

Пачну з таго, што Вам здаецца вельмі істотным, а мне — зусім неістотным — са спасылкай на аўтарытэты. Вы выказваеце жаль, што «На працягу дзесяцігоддзяў замоўчваліся большасцю гісторыкаў шэраг твораў К. Маркса і Ф. Энгельса», і бачыце ў гэтым амаль што асноўную прычыну нядабрага становішча, што склалася ў беларускай гістарычнай навуцы. Я ж, наадварот, вельмі далёкі ад думкі, што «мненія чужыне толькі святы», а таму лічу за лепшае глядзець сваімі вачамі і думаць уласнай галавой. Але я гатовы і ў гэтым пункце пайсці Вам насустрач і выкласці некаторыя забытыя старонкі тых аўтарытэтаў, якіх Вы клічаце ў сведкі.

Дык вось: «Никто не станет утверждать, что карта Европы установлена окончательно. Но все изменения, поскольку они рассчитаны на долгий срок, должны исходить из того, чтобы крупным и жизнеспособным европейским нациям во всё большей и большей мере предоставляли их действительно естественные границы, которые определяются языком и общностью симпатий; в то же время обломки народов, которые еще имеются кое-где и которые не способны более к самостоятельному национальному существованию, должны остаться в составе более крупных наций и либо раствориться в них, либо остаться в качестве этнографических памятников, без всякого политического значения» (К. Маркс, Ф. Энгельс, Соч., т. 13, с. 218).

Ганарар за публікацыю аўтар пералічвае на рахунак Таварыства Беларускай мовы імя Ф. Скарыны.

Ці не чуюцца Вам тут матывы той пераможнай песні, якую праспяваў у 1939 годзе В. М. Молатаў над адоленай Польшчай. Ці не здаецца Вам, што каб наш міністр замежных спраў не быў такім неадукаваным, ён бы мог падвесці пад гэтую сталінска-гітлераўскую разбойніцкую здзелку моцны тэарэтычны фундамент, спасылаючыся на «самую перадавую грамадскую навуку»? І ці ёсць неабходнасць спецыяльна даказваць, што нічога нават блізка падобнага на гэтую «тэорыю»

шае пытанне: ці можам мы з Вамі быць упэўненымі, што чалавек, які прытрымліваецца такой гістарычнай тэорыі і гэтак палітычнай дактрыны, дае аб'ектыўны і чепрадузяты аналіз «внешней политики русского царизма»? Нарэшце, ці натхняцца народы, асабліва малалікія, што адчуваюць зараз уздым нацыянальнай самасвядомасці, тым лёсам, які прарочыць ім аўтар цытаванай мною працы? Я вельмі сумняваюся ў гэтым. Калі Вы згодны, што мае сумнен-

еца асуджэнне княжачных міжусобіц і заклік да адзінства? «Почто ви распрю имати между собою, а погани губят землю Рускую?» — гэта пытанне «мужи смысленно» задавалі не адным Святаполку. Значыцца, ідэя цэнтралізацыі нельга разглядаць абстрактна, па-за часам і прасторай. І Сталін, праводзячы сваю палітыку, меў бы столькі ж падстаў спасылацца на аўтарытэт ідэолагаў Кіеўскай Русі, колькі мелі б і мы з Вамі, калі б, чаго добрага, надумалі ганьбаваць нашых продкаў за схільнасць да сталінізму. «Хитрость истории» ў тым, што палітыка цэнтралізацыі, аб'яднанне рускіх зямель у адзіную цэнтралізаваную дзяр-

ним на ту частку Рускія землі, як под державою твоею». Як бачыце, Курбскі зусім не лічыць, што руская зямля — гэта тое ж самае, што і Маскоўскае княства. Маскоўскае княства — гэта толькі частка «Рускія землі», а Літоўскае — таксама Русь. Выходзіць, справа зусім не ў тым, што Беларусь і Маларосія знайшлі абарону ў князя Літоўскага. Справа ў іншым. І тут мы падыходзім да праслаўтай канцэпцыі «старэйшага брата».

Перадусім хацелася б адзначыць, што праблема «старэйшага брата» ў сталінскай яе аркестроўцы наогул не мае ніякага сэнсу. Але яна мае свой гістарычны сэнс і закранае лёс трох народаў, якія маюць агульныя этнічныя каранні — народаў рускага, беларускага і ўкраінскага. Як жа яна ўзнікла і які рэальны змест несла ў сабе?

Вышэй ужо гаварылася аб тым (лічу, тут няма падстаў для спрэчак), што аб'яднанне рускіх зямель — пасля заняпаду Кіеўскай Русі — вакол адзінага цэнтра было аб'ектыўнай неабходнасцю: вырашаўся лёс народа — быць яму ці не быць. Прычым на гэтую ролю аб'ядноўваючага цэнтра («старэйшага брата»), законнага спадчынніка ўсіх рускіх зямель прэтэндавала не толькі Маскоўскае княства, але і яшчэ два: Галіцкае і Літоўскае. Галіцкі князь адкрыта называлі сябе «самодержцами всея Руси», а літоўскі князь Альгерд, напрыклад, гаварыў прускім рыцарам: «Omnis Russia ad Letwinos devet simpliciter pertinere» (Уся Русь павінна належыць выключна літвінам). Праўда, саперніцтва паміж паўднёва-заходняй Руссю і паўночна-заходняй Руссю спынілася пасля ўваходжання Галіцкага княства ў склад польскай дзяржавы. Але з таго яно ўзмацнілася паміж Літоўскім і Маскоўскім княствамі. Абмежаваныя рамкі газеты не даюць магчымасці прасачыць усе падрабязнасці гэтага саперніцтва, ды і асаблівай неабходнасці ў тым няма. Было тут усё і маскіравана «воевала Литву», і літва «воевала Московию». Важна зразумець іншае: спрэчка пра тое, хто быў тут агрэсарам, а хто ахвярай — бессэнсоўная і недарэчная з навуковага пункту гледжання, бо нельга узурпіраваць тое, што лічыць сваёй неад'емнай уласнасцю. Але ж менавіта так ацэньвалі сітуацыю і літоўскія князі, якія прэтэндавалі на землі паўднёва-заходняй і паўночна-ўсходняй Русі, і князі маскоўскія, якія прэтэндавалі на землі той жа Русі паўднёва-заходняй і Русі паўночна-заходняй. Сітуацыя гранічна абстрактна пасля Люблінскай уніі, бо, як лічыла «московская сторона», у гэту чыста сямейную спрэчку ўблыталася Польшча, якая да гэтай спрэчкі дачынення не мела і не павінна была мець. Гістарычны лёс зрабіў так, што перамогу атрымала Масква, а не Літва, хоць цалкам маглі здарыцца і наадварот. Зразумела, гэты факт можна ацэньваць па рознаму, але абвінавачваць на гэтай падставе Маскву, лічыць яе агрэсарам — азначае ігнараваць вытокі спрэчкі, абыходзіць пытанне з нечаканага боку, пераводзіць яго ў зусім іншы аспект. Бясспрэчна, Сталі-

Воггукі, палеміка

Час паразумецца...

Адкрыты ліст Анатолю ГРЫЦКЕВІЧУ

гістарычнага лёсу нацыі Вы не знайдзеце ні ў Герцэна, ні ў каго іншага з выдатных дзеячаў рускай культуры? І ў пытанні аб падзелах Польшчы дагэту не было аніякай неабходнасці ехаць па навуку ў «туманную Германію». Звярнуліся хоць бы да таго ж Герцэна, Бакуніна, ды ці мала да каго са «старэйшых братаў». Спасылалася Вы на Мураўёва-вешальніка. Што ж, як кажуць, што было, тое было Але ж, акрамя «Муравьёвых, которые вешали», былі яшчэ і «Муравьёвы, которых вешали». Хто з іх з'яўляецца сапраўдным выразнікам настрою і нацыянальных інтарэсаў рускага народа — права вырашаць гэта і пакідаю Вам і чытачам паважанага мною «ЛіМа».

Але пойдзем далей — праўда дык праўда. Я працягваю выпіску: «Конечный же вывод из всего этого исследования состоит в том, что мы, немцы, заключили бы замечательную сделку, если бы могли обменять По, Минчо, Эч и всю итальянскую ветошь на единство Германии... Как только мы добьемся этого единства, мы сможем прекратить оборону. Нам тогда не потребуется более никакой Минчо, тогда снова «особенность нашего духа» будет заключаться в том, чтобы «атаковать», а ведь существуют еще такие гнилые места, где это весьма необходимо» (там жа).

Ці не праўда — па-салдацку проста і адкрыта? Але для нас з Вамі вельмі істотна ведаць і іншае: што гэта за «гнилые места», якія наважыўся «атакаваць» наш ваўнічы аўтар? Адаказ ёсць на с. 635 таго ж тома. Цытую: «Неужели реинские земли не имеют никакого иного значения, как служить добычей в войне во имя того, чтобы Россия получила свободу действия на Дунае и Висле? Так стоит вопрос. Мы надеемся, что Германия скоро ответит на него с мечом в руке. Если мы будем держаться вместе, то уж выведем и французских преторианцев и русских «напуганников».

Не буду закранаць тут праблему суадносін выкладзенай вышэй праграмы з той, якую «мы, славяне», добра ведаем post hominum memotiam як Drang nach Osten. Цікавіць мяне ў гэтым выпадку ін-

ні не зусім беспадстаўныя, давайце звернемся да рэальнай гісторыі, адкінуўшы ўбок усё тое, што не мае дачынення да справы: тое, як гісторыя гэта камусьці падаецца або як ён хацеў бы яе падаць.

І тут я мушу перш за ўсё выказаць прынцыповую згоду з Вамі ў тым, што сапраўдная, гэта значыць, навуковая гісторыя можа існаваць толькі пры дакладным уліку «тэорыі гістарычнай навуцы, у тым ліку тэорыі і метады гістарыяграфіі і крыніцазнаўства». Але я зусім не разумею Вашых нападкаў на «прынцыпы». Даруйце, якая ж гэта тэорыя гістарычнай навуцы ды і сама гісторыя без прынцыпаў? Гэта будзе не гісторыя, а тое, што старажытныя грэкі называлі даксаграфіяй, гэта значыць, выкладанне гістарычных фактаў так, як бог на душу пакладзе, без асэнсавання іх неабходнай унутранай сувязі. Іншая справа — якія яны, гэтыя самыя прынцыпы. Адлюстроўваюць яны логіку самой гісторыі або высмактаныя з пальца? У гэтым я не магу з Вамі пагадзіцца. Спасылаючыся на Сталіна, Вы ставіце пад сумненне навуковасць і зурстычнасць плённасць прынцыпу гістарызму. Але прычым тут Сталін? Прынцып гістарызму — гэта адзін з карэнных прынцыпаў дыялектыкі, дыялектычнага метаду, і Сталін тут абсалютна ні пры чым.

Вось мы гаворым сёння і гаворым справядліва, што палітыка жорсткай цэнтралізацыі грамадзянскага і дзяржаўнага жыцця, якую праводзіў Сталін, прывяла да таго, што мы сапраўды маем: да адміністрацыйна-каманднай сістэмы з яе адзінадушным усяго і ўся, з ведамасным дыктатам, бяспраўнасцю рэспублік, манопольнай вытворцы, уніфікацыяй духоўнага жыцця, або дакладней — бездухоўнасцю, «сацыялістычнай па змесце і нацыянальнай па форме». Але ці азначае гэта, што цэнтралізацыя наогул, пры любых і ўсякіх умовах, заўсёды і ўсюды — гэта зло і толькі зло? Вядома ж, не. Зусім не азначае. І гісторыя нашых з Вамі народаў — перананаўчы таму доказ. Чаму, спытаемяся, лейтматывам літаральна ўсіх ідэолагаў Кіеўскай Русі з'яўля-

жыву была гэтак жа аб'ектыўна неабходна і прагрэсіўная і мінулым, як і супрацьлеглая ёй палітыка дэцэнтралізацыі, злomu створанай Сталіным адміністрацыйна-бюракратычнай сістэмы аб'ектыўна неабходна і прагрэсіўная ў цяперашні час. Зразумела, гэта толькі схема. Але тое-сёе, думаю, яна высвятляе.

Гэтак выглядае справа з «прынцыпамі». Звернемся жа «фактаў». Я зноў мушу паўтарыць, што зусім не збіраюся падтрымліваць усю тую лухту, што змешчана ў нашых падручніках (і не толькі падручніках) па гісторыі Беларусі. Але падаецца мне, што, справядліва прырачы той лухце, Вы перагінаеце кій ў другі бок, пераходзіце з адной крайнасці ў другую.

Возьмем, да прыкладу, тое ж пытанне аб «агрэсіўнай Літве, якая захатла Беларусь і працягвала агрэсію супраць Маскоўскага Вялікага княства». Згодзен з Вамі, гэта — лухта. Але Вы дарэмна давяралася кампетэнцыі тых, хто лічыў, што «У той час, калі Вялікаросія трапіла пад мангольскі прыгнёт, Беларусь і Маларосія знайшлі сабе абарону ад азіяцкага нашэсця, далучыўшыся да так звананага Літоўскага княства». Ну, як жа, вядома, усходняя славяне самі па сабе аніяк не маглі абараніцца, ім трэба было шукаць абарону калі не ў немцаў, дык хоць бы ў літоўцаў. І наогул, каб не прыбалтыйскія бароны, ніякай рускай дзяржаўнасці наогул бы не існавала. Ну, а тое, што «так звананае» Вялікае княства Літоўскае ў пераважнай большасці сваёй тэрыторыі і насельніцтва было Руссю, што дзяржаўнай мовай яго была мова беларуская — гэта такія дробязі, на якія і ўвагі звяртаць не варта. Літоўскае княства было Літоўскай Руссю. Менавіта так яно і ўспрымалася сучаснікамі. Адаказваючы на абвінавачанне ў здрадзе, князь Андрэй Курбскі між іншым піша Івану IV: «Царь Перекопский присылал яко кролеви моляся, так и нас просячи, иже бы пошел есть с

сама выдавецкай дзейнасці нефармалаў, натуральна, апынуліся ў цэнтры ўвагі.

Пра тое, як скарыстоўваюць гэтыя ўказы ў барацьбе супраць нефармальных рухаў мясцовыя ўлады, паказалі на канкрэтных прыкладах дэпутат Наваполацкага гарсавета рабочы А. Кулік і выкладчык Магілёўскага педінстытута М. Булавацкі.

Старшыня надыаў створанага Венскага камітэта БНФ філосаф Р. Якаўлеўскі гаварыць аб тым, што згаданыя ўказы не адпавядаюць міжнародным пагадненням, падпісаным Савецкім Саюзам у студзені гэтага года ў Вене.

Прысутныя на прэс-канферэнцыі звярнуліся да запрошаных супрацоўнікаў МУС і пракуратуры з просьбай даць ацэнку прыведзеным фактам. Але яны, на жаль, не ў стане былі адказаць на большасць

«Нефармал» і закон

У друку паведамлялася ўжо аб юрыдычных санкцыях супраць вучоных Г. Грушавога і Ю. Хадзікі за іх удзел у арганізацыі «Чарнобыльскага шляху». На гэтую падзею адгукнуліся і чытачы «ЛіМа». Лісты, у якіх выказвалася маральная падтрымка гэтым людзям, даслалі ў рэдакцыю, у прыватнасці, супрацоўнікі НВА «Інтэграл» (ліст падпісалі 30 чалавек), супрацоўнікі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР (72 подпісы), камсамольцы Інстытута цеплаі масаабмену, СКБ з доследнай

вытворчасцю АН БССР (35 подпісаў) і работнікі цеха №1 Мінскай картаграфічнай фабрыкі. Разам з пісьмом фабрычныя рабочыя прыслалі... паштовы пераход на 70 рублёў, якія просіць перадаць Ю. Хадзіку. Перагледзець рашэнне суда патрабуе ў тэлеграме група жыхароў Нараўлі, выказвае сваё абурэнне хімік з Гомеля У. Слабін.

Пра тое, што здарылася з арганізатарамі мітыngu «Чарнобыльскі шлях», у прыватнасці, ішла размова на прэс-канферэнцыі, якая адбылася 23 каст-

рычніка ў БДУ імя У. І. Леніна. Далёка не ўсе жадаючыя змаглі патрапіць ва ўніверсітэцкую аўдыторыю, яна не прыстасаваную для прэс-канферэнцыі. Але многія гатовы былі стаяць у калідоры і лаўць кожнае слова з аўдыторыі — настолькі вялікая была цікавасць да падзеі. Гаворка часам набывала мітынгавы напал, але вінаваціць за гэта яе арганізатары не варта: надта ж востры і спрэчны пытанні былі ў той вечар прадметам абмеркавання.

Прадстаўнікі БНФ нагадалі прысутным пра вядомы падзеі, у якіх праявіўся канфлікт паміж нефармальным рухам і ўладамі і якія сведчаць пра перакананне апарату і, на жаль, правахоўных органаў, што з нефармаламі можна і трэба гаварыць толькі мовай загадаў, забарон, штрафаў і прыводаў у міліцыю.

Ці ёсць сёння прававыя гарантыі для нармальнага існавання самадзейных арганізацый, членамі якіх з'яўляюцца паўнапраўныя савецкія грамадзяне?

Прыведзеныя факты, сказаў на прэс-канферэнцыі дктар фізіка-матэматычных навук Ю. Хадзіка, сведчаць аб прававым нігілізме дзяржаўных і партыйных улад. У падмацаванне сваёй думкі ён спаслаўся на шматлікія выпадкі парушэння вынакомамі тэрмінаў разгляду заяў на правядзенне мітынгаў, на спробы дзейнічаць у абход законаў і нават падтасоўку фактаў у самых высокіх заканадаўчых органах.

На прэс-канферэнцыі ўказ Праэдыума Вярхоўнага Савета БССР ад 08.04.88 г. аб правядзенні мітынгаў ў адміністрацыйнай і ўказ ад 31.03.89 г., палажэнні сімога тычацца, у прыватнасці, яквога і сцягоў, а так-

ну было карысна рэаніміраваць ідэю «старэйшага брата», да таго ж перакруціўшы яе сапраўдны сэнс, каб узваліць на гэтага «старэйшага брата» адказнасць за ўзноўленую ім у XX стагоддзі дзяржаўнасць тыту ўсходніх дэспатый. Але прычым тут рускі народ? Званне «старэйшага брата», якое надаў яму, не пытанчы згоды, «вождь всех времен и народов», прынесла рускаму народу толькі адну адзіную карысць: пустэчу ў самым сэрцы Расіі (якую, па слову кагось з публіцыстаў, ужо і Расія не называюць, а Нечарназем'ем).

Нарэшце, апошняе. Вы лічыце, што «справдечная цяга і нават барацьба працоўнага насельніцтва Беларусі за ўз'яднанне з Маскоўскім Вялікім княствам, а потым і з Рускім царствам» — не больш чым выдумка і міф. Я са свайго боку лічу, што тут не ўсё так проста. Ва ўсякім выпадку адносіны паміж літоўскай арыстакратыяй і арыстакратыяй беларускай і малароскай былі не такімі ідэальнымі, як яны Вам, відаць, падаюцца. Асабліва — пасля ўніі Літвы і Польшчы. І тут, мне думаецца, ісціна болей за М. Каяловічам, чым за Вамі. Такая «звечная цяга» — не выдумка, не міф, а рэальнасць. Інакш чым Вы растлумачыце, напрыклад, сапраўды надзвычайны поспехі Івана III у барацьбе з вялікімі князямі літоўскімі Казімірам і Аляксандрам? Вы можаце запярэчыць, што самае знішчальнае паражэнне Маскве нанесла літоўскае войска на чале з праваслаўным захадне-рускім, (беларускім) князем Каястанцінам. Можаце спасылкацца і на той факт, што матэрыяльна знішчылі маскоўскі гарнізон. І гэта будзе таксама чыстая праўда.

Дык у чым жа тут справа? Лічу, што на гэтае пытанне даў вычарпальны адказ ужо М. Доўнар-Запольскі, аналізуючы ход вайны паміж Масквой і Польшчай у XVII стагоддзі за валоданне Маларосіяй. Ён, у прыватнасці, піша: «...Беларусы самі прызывалі вялікарусаў, наладжвалі сувязь з імі, зраджвалі палікам, але як толькі яны адчулі на сабе цяжар маскоўскага кіравання, яны апынуліся ў безвыходным становішчы і пачалі памалу ізноў цягнуць да Польшчы». Вось у гэтым уся справа. Натуральная цяга беларусаў (як, зрэшты, і маларосаў) да аднапляменнікаў і аднаверцаў знікала адразу, калі яны сутыкнуліся з маскоўскімі парадкамі. Інакш і быць не магло. Характар эканамічных адносін у Маскоўскім княстве істотна адрозніваўся ад тых жа эканамічных адносін у княстве Літоўскім, а потым і ў Рэчы Паспалітай. Прычым — ні ў якім разе не на карысць Масквы. Як калі, скажам, Іван Грозны ў XVI стагоддзі канчаткова пераўтварыў служылых людзей у царскіх халопу, то ў Літве, наадварот, Берасцейскі сейм у 1566 годзе даў шляхце права безумоўнага распараджэння сваёй маёмасцю, зрабіў іх суверэннымі ўласнікамі сваёй зямлі. Прычыны гэтага я тут не буду аналізаваць. Аднак указаныя абставіны, на мой погляд, добра тлумачаць найўстойлівасць беларускіх і маларосійскіх сімпатый.

Дарэчы, нешта падобнае адбылося ўжо ў наш час. Я, напрыклад, добра памятаю той энтузіязм, з якім сустракалі «рускіх» у Бесарабіі ў 1940 годзе, прычым не толькі балгары, украінцы, гагаўзы, але і малдаване. Але энтузіязм гэты вельмі значна зменшыўся адразу пасля вайны, калі Сталін, падобна да таго, як гэта зрабіла Каярына II у Маларосіі, пачаў усталяваць там свае

парадкі. Каячатковы вынік? Пачытайце нядаўняе інтэрв'ю малдаўскага кампазітара Я. Догі карэспандэнту часопіса «Огонек».

Прашу мяне зразумець: я зусім не збіраюся быць адвакатам знешняй палітыкі царскай Расіі. Але навошта заводзіць падвойную бухгалтэрыю — адну для Расіі, другую — для ўсіх іншых? Расія была «турмой народаў», як быццам тая ж Англія ці Францыя, скажам, была пансіянатам для народаў сваіх калоній. Расія вяла агрэсіўную палітыку на Каўказе, як быццам да таго ж Каўказа не цягнуліся рукі Англіі і Турцыі. У «варварскай» Расіі быў «Мураўёў-вашальнік», як быццам у «цывілізаванай» Францыі не было «Сент-Арно-вядляра». Расія праводзіла палітыку асіміляцыі, як быццам не тую ж палітыку праводзіла Польшча. Аўтар «Знешняй палітыкі рускага царызму» бачыць гістарычную місію Германіі (чытайце: Прусіі) у аб'яднанні ўсіх немцаў (вам не прыпамінаецца аншлюс Аўстрыі ў 1938 годзе?), але рашуча адмаўляе такое ж права на аб'яднанне вялікарусаў, беларусаў і маларосаў.

Цяпер вось і за «казарменны сацыялізм», пабудаваны па праекце «вялікага дойдіда», казалом адлучэння той-сёй хацеў бы зрабіць усё тую ж Расію, хаця Сталін быў, як вядома, грузінам, а не рускім, а Смольны ахоўвалі ў свой час не рускія грэнадзёры, а латышскія стралкі. Ды й Установы сход, наколькі мне помніцца, быў разгінаны атрадам, якім кіраваў не рускі гардэмарын, а украінскі матрос. І ніхто не хоча зразумець, што справа зусім не ў грузінах, не ў латышах, а, тым больш, не ў рускіх. Спыталіся хоць бы ў маіх адзінакроўцаў з «Памяці». Яны вам адразу ж давалі, як двойчы два чатыры, што сапраўдная прычына нашай трагедыі — «жыды і масоны».

«Скушно жить на этом свете, господа».

Вялікі галаандскі мысліцель Бенядыкт Спіноза калісьці сказаў, фармулюючы хрэда навукоўца: не плакаць, не смяяцца, а разумець. Я прытрымліваюся гэтага прынцыпу. І не таму, што з'яўляюся аб'якавым па натуре ці, будучы «варварам», змацінальна не цывілізаваны. Проста я добра ведаю: размахваць кулакамі ўслед гісторыі і, як пушкінскі Яўгеній, крычаць «Ужо тебе!» — не самая вялікая мудрасць на свеце. Над гісторыяй не рвуць у роспачы валасы і не пасыпаюць попелам галаву. У гісторыі вучацца. А каб вучыцца ў гісторыі, яе трэба ведаць.

На заканчэнне нашай з Вамі размовы мне б хацелася нагадаць мудрыя словы агульнага продка нашлага: «Рекоста бо брат брату: «се мое, а то мое же». І нагаша князи про малое «се великое» молвяти, а сами на себя крамолу ковати; а поганін с всех стран приходжаху с победами на землю Рускую».

Няважна, што «поганін» знаходзіцца цяпер не ў стэпах палавецкіх, а ў... Зрэшты, Вы ведаеце, дзе яны сядзяць.

В. АКУЛАУ,
доктар філасофскіх навук,
прафесар.

Але можна зразумець імяненне арганізатараў даць максімум інфармацыі, паколькі такая магчымасць ім была прадстаўлена, па сутнасці, упершыню.

НАШ КАР.
Р. С. Гэты матэрыял быў падрыхтаваны да друку, калі ў рэдакцыю прыйшоў яшчэ адзін ліст — ад жыхароў пасёлка Лясны Мінскага раёна. Яны, у прыватнасці, пішуць: «Марш пратэсту «Чарнобыльскіх шлах» — гэта высокая і адказная грамадзянская акцыя. І не судзіць трэба яе арганізатараў, а ганарыцца, што ў нашым грамадстве ёсць такія мужныя і неабывалыя да лёсу Бацькаўшчыны людзі, як Юрый Віктаравіч Хадька. Судовае рашэнне, нам думаецца, не мае пад сабой ніякіх прававых падстаў. Патрабуем ссававання рашэння суда над Ю. В. Хадькам».

Пад гэтым лістом — 52 подпісы.

ЦЯПЕР, як ніколі раней, стала відавочнай неабходнасць сумленнага вывяснення тых прычын і механізмаў дзеяння, якія прывялі да катастрофічнага стану родную мову і нацыянальную культуру.

Няма падставы згаджацца са свядаржэннямі аб тым, што беларускі народ быццам сам адмаўляецца ад роднай мовы. Моўная сітуацыя, якая склалася ў нас, мае свае прычыны, але яны не могуць быць звязаны да спасылка на блізкасць беларускай мовы да рускай альбо на ўзмацненне ў пасляваенны час міграцыі і урба-

для абвінавачання ў нацыяналізме. Сіндром страху перад рэпрэсіямі стаў масавым і ўстойлівым.

Напомянім, што нават у 1951 годзе адной з прычын расправы над міністрам народнай асветы рэспублікі П. В. Савічам з'явілася абвінавачанне ў нацыяналізме, паколькі ім была выказана думка аб аднаўленні правоў беларускай мовы ў ВНУ БССР.

Дзеянні другога, адміністрацыйна-валонтарэскага механізма не толькі ўскосна, а ў некаторых важных напрамках прама вялі да звужэння сферы выкарыстання беларускай мо-

прынцыпам для цывілізаванага чалавецтва.

Дзейнасць усіх трох вышэй-разгледжаных механізмаў прывяла ў Беларусі да глыбокай дэфармацыі нацыянальных адносін. У сваю чаргу функцыянаванне гэтых структур цяпер само ўзнаўляе сітуацыю, якая характарызуецца ў Беларусі 80-х гадоў наступным. Беларуская моладзь амаль паўвека як пазбаўлена магчымасці атрымаць адукацыю на роднай мове ў ВНУ і тэхнікумах. Спынілася выданне на беларускай мове кніг, слоўнікаў як па прыродазнаўчых і тэхнічных навуках, так і па філасофіі, палітэканоміі.

Вось тут і з'яўляюцца «дабрадзее», якія «дэмакратычна» прапануюць бацькам самім вырашаць пытанне, у якой школе — беларускай ці рускай — вучыцца іх дзецям. Вядома, што ад сэрца бацькоў-беларусаў ідуць імпульсы нацыянальнай годнасці і прыхільнасці да роднай мовы, але іх мысленне турбуе, і не без падставы, думка аб тым, дзе пасля заканчэння беларускай школы іх сын, дачка знойдуць прафесійнае прымяненне на роднай зямлі роднай мове?

Добрыя надзеі парадзілі ранейні Х пленум ЦК КПБ, ініцыятывы Міністэрства народнай асветы і Міністэрства культуры, творчых саюзаў, стварэнне ТБМ, і нарэшце — Пленум ЦК КПСС па міжнацыянальных адносінах...

Без стварэння неабходных умоў для выкарыстання беларускай мовы ў прафесійнай дзейнасці ўсё іншыя меры застануцца паўмерамі і самі па сабе жаданага эфекта не дадуць.

Першымі крокамі тут можа стаць прымяненне беларускай мовы як рабочай у дзейнасці апарату Вярхоўнага Савета БССР, міністэрстваў народнай адукацыі, культуры, сельскай гаспадаркі, а ўслед за імі і ў адпаведных органах выканкомаў мясцовых Саветаў народных дэпутатаў. Такі крок, напэўна, з'явіўся б добрым прыкладам для другіх органаў Саветскай улады, а за імі і для грамадскіх арганізацый рэспублікі. Першапачатковай мерай павінна стаць «беларусізацыя» педагагічных інстытутаў і вучылішчаў, уяўленне паралельных патакоў (з беларускай і рускай мовай навучання) на ўсіх факультэтах універсітэтаў.

Адраджэнне беларускай мовы і нацыянальнай культуры народа патрабуюць дзяржаўнай абароны і дапамогі. 8 саюзных рэспублік (Азербайджан, Армения, Грузія, Латвія, Літва, Малдавія, Узбекістан, Эстонія) ужо аб'явілі мову карэннай нацыі дзяржаўнай мовай. Прэзідыум Вярхоўнага Савета УССР унёс адпаведную прапанову на разгляд сесіі Вярхоўнага Савета УССР. У РСФСР руская мова даўно з'яўляецца дзяржаўнай дэ-факто, гэта значыць на справе. Патрабна і беларускай мове надаць статус дзяржаўнай.

Калі не прыняць актыўныя дзяржаўныя меры, то сучасная сітуацыя непазбежна прывядзе да страты беларусамі роднай мовы, заняпаду нацыянальнай культуры, паступоваму знікненню беларускага народа.

Думаецца, што такі працэс не ў інтарэсах як для беларусаў, так і для рускіх і іншых народаў СССР. Не адпавядае такі лёс аднаго са славянскіх народаў ні прынцыпам сацыялізму, ні развіццю агульначалавечай культуры.

Анатоль ЯЦКЕВІЧ,
доктар філасофскіх навук,
прафесар.

Гісторыя вучыць

Так мы дэфармаваліся

ізацыі. Гэтыя фактары, безумоўна, садзейнічалі павышэнню ролі рускай мовы як сродку міжнацыянальных зносін, але самі па сабе яны не маглі прывесці да выпяцнення з дзяржаўнага і грамадскага жыцця мовы, культуры, традыцый карэннай нацыі, якая дала імя суверэнай рэспубліцы і састаўляе абсалютную большасць яе насельніцтва.

Галоўная прычына заключаецца ў ігнараванні прынцыпаў раўнапраўя нацый і іх моў, якія фарміруюцца з жыццядзейнасці цывілізаванага чалавецтва і атрымалі ў свой час найбольш паслядоўнае і поўнае ўвасабленне ў ленынскай канцэпцыі нацыянальнай палітыкі. Але з канца 20-х гадоў пачалі дзейнічаць механізмы, накіраваныя на ліквідацыю правоў і магчымасцей рэспублік, на адмову ад рэалізацыі ленынскай нацыянальнай палітыкі.

Што канкрэтна ўяўлялі сабой адначасна вышэй механізмы? Гэта тэрарыстычна-рэпрэсіўны механізм адміністрацыйна-валонтарэскага ўздзеяння і механізм ідэалагічных маніпуляцый па нацыянальным пытанні. Па сваім характары і выніках функцыянавання яны з'яўляліся наднацыянальнымі і антынацыянальнымі, паколькі супярэчылі дэмакратычным і сацыялістычным інтарэсам усіх нацый СССР і кожнай з іх пасобку. Таксама гэта механізм надкласавы і антысацыялістычны, паколькі яны супярэчалі карэнным інтарэсам рабочых, сялян і інтэлігенцыі.

Дзеянне гэтых механізмаў у нашай рэспубліцы ў 30-я — пачатку 80-х гадоў і прывяло да ўсебаковага выпяцнення беларускай мовы і разбурэння нацыянальнай культуры.

Першы з механізмаў, тэрарыстычна-рэпрэсіўны, даў аб сабе ведаць ужо ў 1930 г. і жылы абвінавачанні ў нацыяналізме і ў прыналежнасці да антысавецкай арганізацыі «Саюз вызвалення Беларусі» (на справе такой арганізацыі не існавала). Пасля гэтага рэпрэсіўная машына задзейнічала безумоўна па знішчэнні беларускай інтэлігенцыі, усё новых і новых ратацый кіруючых кадраў рэспублікі. У яе крываваую пашчу трапілі многія з Заходняй Беларусі — камуністы, вучоныя, удзельнікі дэмакратычнага нацыянальнага руху. А ў 1935—37 гадах была рэпрэсіравана палова складу партыйнай арганізацыі рэспублікі.

Менавіта пасля масавых рэпрэсій і тэрору яшчэ ў перадавае гады беларуская мова перастае быць мовай функцыянавання дзяржаўных і партыйных органаў, ВНУ і акадэмічных інстытутаў. Чаму? Перш за ўсё таму, што тыя, хто ў канцы 30-х гадоў заняў месца рэпрэсіраваных, не маглі не ўсвадоміць для сябе пачварную сітуацыю: родная мова і іншыя праяўленне нацыянальнай свядомасці могуць стаць прычынай

вы.

Так, з 30-х гадоў і ў пасляваенны час прымаўся пастановы, накіроўваліся інструкцыі і тэлеграмы, даваліся вусныя «кіруючыя ўказанні» адносна спынення выдання газет, часопісаў, вучэбнай, навуковай і мастацкай літаратуры на беларускай мове, рэзкага змяншэння тыражаў беларускамоўных выданняў. У вучэбныя планы школ уносілі змены па адцягненні беларускай мовы на пазіцыі пасля рускай і ўсіх замежных моў. Мізэрныя магчымасці адводзіліся тэлебачанню і радыё рэспублікі для перадач на мове беларускага народа. Няма нацыянальнага кіно, падрэзаны карані нацыянальнага тэатра. Да апошняга часу не спынялася (ці спынілася канчаткова і сёння?) кампанія па ліквідацыі школ з беларускай мовай навучання.

Трэці механізм — гэта ідэалагічны маніпуляцыйны нацыянальным пытанні. Фарсіраванае дэбеларусізацыі народнай асветы ў значнай меры абумоўлена суб'ектыўскім нецярпеннем і паспешнасцю: каб не «спазніцца» са збліжэннем і зліццём нацый да пачатку 80-х гадоў, калі ў адпаведнасці з праграмнымі дакументамі павінен быў наступіць камунізм. У гэтым выпадку тэарэтычнае палажэнне марксізму-лэнінізму аб зліцці нацый у аддаленай гістарычнай перспектыве, на вышэйшай ступені камунізму (Ленін У. І. Полн. собр. соч. Т. 38, с. 181) было валонтарысцка трансфармавана ў сучасную практычную задачу. Пры гэтым ёй прыдавалася аднабаковае і прамалінейнае трактаванне ў выглядзе замены беларускай мовы на рускую.

Нацыянальная самасвядомасць не можа мірыцца ні з нацыяналізмам, ні з любымі спробамі прынізіць годнасць нацыі, яе мову і культуру. Прыкладам такой спробы можа быць артыкул Ю. Афоніна ў «Чырвонай змензе» ад 7 чэрвеня г. г. На думку аўтара, беларуская моладзь, абітурыенты і студэнты ВНУ і тэхнікумаў БССР «разлічваюць павысіць сваю канкурэнтаздольнасць у выпадку ўзаконення здачы ўступных экзаменаў на іх роднай мове». Спытаем аўтара: ці прытрымліваецца ён такой жа думкі ў адносінах здачы рускай моладдзі ўступных экзаменаў на іх роднай мове ў ВНУ і тэхнікумах Масквы, Разані, Омска і іншых гарадоў РСФСР? Напэўна, не. Бо вучоба на роднай мове ў сваёй рэспубліцы (дзяржаве) з'яўляецца для моладзі карэннай нацыянальнасці законным правам, агульным

Міністэрства культуры БССР смуткуе з нагоды смерці былога намесніка начальніка планова-фінансавага аддзела міністэрства БУНІМОВІЧА Веняміна Ільіча і выказвае глыбокае спачуванне яго родным і блізкім.

Супрацоўнікі Літаратурнага музея Якуба Коласа выказваюць глыбокае спачуванне галоўнаму бухгалтару Цэнтралізаванай бухгалтэрыі пры Міністэрстве культуры БССР Мідзюру Хрысціне Уладзіміраўне з прычыны вялікага гора — смерці МАЦІ.

ТБМ у Віцебску

У 1935 годзе ў Віцебску было 49 школ, з іх 25 беларускіх, 10 рускіх, 11 латышскіх, а тансама польская, латышская, цыганская. Гэтыя звесткі прывёў, выступаючы на ўстаноўчым сходзе гарадской арганізацыі Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, вядомы віцебскі краязнавец рабочы Мікалай Плавінскі.

Сёння ў абласным цэнтры, як і ў іншых гарадах і гарадскіх пасёлках Віцебшчыны, не засталася ніводнай беларускай школы. Родная мова выйшла з ужытку і ў афіцыйнай, і ў бытавой сферы. Пра ўсё гэта заклапочана гаварылі на сходзе пісьменнік Уладзімір Папковіч, выкладчык тэхналагічнага інстытута лёгкай прамысловасці Валянцін Арлоў, кандыдат мастацтвазнаўства Юрый Якімовіч, журналіст Сяргей Рублеўскі, настаўнікі Людміла Данутовіч і Ірына Саматой, кіраўнік

аб'яднання «Узгор'е» Ігар Цішкін і іншыя.

Адзначалася таксама, што новая арганізацыя пачынае сваю дзейнасць не на пустым месцы. XIV абласная партыйная канферэнцыя прыняла праграму адраджэння беларускай мовы і культуры на Віцебшчыне. Пра шляхі яе рэалізацыі гаварылі на сходзе член рэспубліканскай рады ТБМ, сакратар абкома КПБ Іосіф Навумчык.

Роднае слова пачынае гучаць на сесіях абласных і раённых Саветаў народных дэпутатаў, пленумах партыйных камітэтаў. Пачаліся заняткі на курсах беларускай мовы пры абкоме КПБ, аблвыканкоме, педінстытуце. У горадзе створана пяць беларускамоўных класаў.

Удзельнікі сходу выбралі гарадскую раду ТБМ на чале з У. Папковічам.

У. ГАНЧАРОУ.

г. Віцебск.

Мінск — Плоцк

Супрацоўніцтва Рэспубліканскага тэатра юнага глядача і Плоцкага тэатра імя Ежы Шаняўскага з Польшчы пачалася ў рамках супрацоўніцтва двух рэгіёнаў — Мінскай вобласці і Плоцкага ваяводства. На аснове дэкларацыі аб савета-польскім супрацоўніцтве ў галіне ідэалогіі і культуры ў кастрычніку 1987 года быў падпісаны дагавор аб дружбе двух тэатраў. У тым самым годзе галоўны рэжысёр тэатра імя Ежы Шаняўскага Томаш Грахачынскі ажыццявіў у Мінску пастаноўку казкі С. Фрыедмана «Прыгоды падарожніка Піса». У пастаноўцы спектакля ўзялі ўдзел мастак Малгажата Валаслік, кампазітары Богдан Шчыгел і Яцэк Мікула. Спектакль атрымаўся яркі, сакавіты і быў цёпла прыняты маленькімі глядачамі. У 1988 годзе пастановачная група ТЮГа пад кіраўніцтвам галоўнага рэжысёра У. Караткевіча ажыццявіла ў тэатры Плоцка пастаноўку спектакля «Лаўка» А. Гельмана. Тэатры абмяняліся творчымі групамі па прафесійна-творчай падрыхтоўцы. Па запрашэнні Плоцкага тэатра група беларускіх артыстаў удзельнічала ў фестывалі дзіцячай песні і засталася гэтай адметнай імпрэзаю вельмі задаволеная. У маі гэтага года ад-

быліся гастролі тэатра імя Шаняўскага ў Мінску. Госці з Польшчы паказалі казку У. Тэкерэя «Пірсцёнак і ружа», а таксама спэнтаніль для старэйшых «Вячэра ў чатыры рукі» П. Барца—фантазію аб сустрэчы Гайдна і Баха. Спэнтаніль цёпла і з цікавасцю былі прыняты навушчанцамі школ сталіцы.

Неўзабаве адбудуцца гастролі ТЮГа ў Польшчы. Новы галоўны рэжысёр ТЮГа В. Глубокава выбрала «Казку пра папа і работніка яго Балду» А. Пушкіна ў перакладзе А. Якімовіча, паводле якой яна зрабіла інсцэніроўку. Задума патрабавала тэатравага дапаўнення, у выніку чаго да інсцэніроўкі дадалася сёе-тое з фальклорнага матэрыялу. Пераклад дадатна зрабіў артыст Л. Улашчанка, які, на мой погляд, вельмі ўдала знайшоў аналагі рускага фальклору ў беларускай мове. Балетмайстры — А. Мазур і І. Церахаў, музычнае афармленне — М. Бурлакова, мастацка-пастаноўшчык — Л. Рулёва.

— Самае галоўнае, — гаворыць дырэктар тэатра І. Андрэю, — што ў нас з Плоцкім тэатрам не фармальнае сяброўства. Сустрэчы ператвараюцца ў святы, у дружбу артыстаў між сабою, дружбу кіраўніцтва тэатра; дружба шмат дае для пашырэння светапогляду, павышэння культурнага ўзроўню.

Аліна НЯДЗВЕЦКАЯ.

ТАВАРЫСТВА ТЭАТРАЛЬНЫХ КРЫТЫКАЎ

Па ініцыятыве СТД БССР і часопіса «Мастацтва Беларусі» адбылася сустрэча маладых тэатральных крытыкаў горада. Крытыкі абмеркавалі сучасны тэатральны працэс на Беларусі, вынікі мінулага сезона, сваю ролю ў асвятленні тэатраль-

ных падзей, сучасныя праблемы і задачы беларускага тэатра. У спрэчках узялі ўдзел Т. Ратабыльскія, У. Мальцаў, А. Савіцкая, Л. Грамыка, Ж. Лашкевіч, Г. Алісейчык, Л. Чарнышоў. Для прафесійнага ўдасканалення і гарту было вырашана аб'яднацца ў таварыства падтрымліваць якое пагадзіўся СТД БССР. Таварыства мае на ўвазе таксама і дапамогу пачаткоўцам.

Зместам першай сустрэчы мае быць абмеркаванне вынікаў другога агляду тэатраў-студый Мінска.

НАШ КАР.

«МУЗЫКА Ў МУЗЕІ»

Спявае Галіна Пісарэнка.

Цыкл вечароў пад такою назвай наладжвае для жыхароў Брэста абласное аддзяленне Музычнага таварыства. Ва ўтульным холе музея «Уратаваны мастацкія каштоўнасці», у асяроддзі твораў мастацтва—

спрыяльная атмасфера для слухання музычнай класікі, таму такія вечары набываюць усё большую папулярнасць. Брэсцкія меламены ўжо мелі магчымасць сустрэцца з многімі вядомымі выканаўцамі. Цудоўныя ўражанні падараваў ім, напры-

клад, вечар рускага раманса з удзелам салісткі Маскоўскага тэатра імя Станіслаўскага і Няміровіча-Данчані народнай артысткі РСФСР Галіны Пісарэнка.

Фота Э. КАБЯКА (БЕЛТА).

ПАЧАЛАСЯ РЭСТАЎРАЦЫЯ

Нягледзячы на грознае папярэджанне «помнік даўніны... ахоўваецца дзяржавай», на гэта мала хто звяртаў увагу. Слаўгарадскі комплекс царквы Растава Багародзіцы эпохі ранняга класіцызму разбураўся.

І вось у студзені гэтага года раённая газета «Ленінскае слова» апублікавала зварот Слаўгарадскага праваслаўнага царкоўнага савета да насельніцтва раёна, у якім гаварылася аб тым, што 14 снежня 1988 г. Савет па справах рэлігіі пры СМ БССР разгледзеў заяву, зарэгістраваную аб'яднаннем рускай праваслаўнай царквы ў Слаўгарадзе і вярнуў веруючым гэты выдатны архітэктурна-мастацкі помнік Беларусі. Для рэстаўрацыі помніка даўніны быў адкрыты рахунак № 701401 у Слаўгарадскім аддзяленні Аграпрамбанка.

А неўзабаве пачаліся рэстаўрацыйныя работы. Ужо ўпарадкавана тэрыторыя комплексу, аднаўляецца малы храм. Цалкам закончыць усе рэстаўрацыйныя работы плануецца ў 1993 г.

Помнік будзе выкарыстоўвацца не толькі веруючымі, але і будзе адкрыты для турысцкіх наведванняў.

В. БАСЬКО.

Творы з Патсдама

Задумана нямецка. У адной зале Палаца мастацтваў выстаўна ніжнесаксонскіх мастакоў з ФРГ, у другой — творцы з Патсдама, з ГДР. Жывапіс, графіка, акварэль, трохі скульптуры і дэкаратыўна-ужытковы мастацтва — складаецца невялікая, але даволі поўная нацыянальна творчасці аднаго з цікавых рэгіёнаў нямецкай культуры. Хто бываў у Патсдаме, пагодзіцца са мной, што працаваць мастаку там можна. Крыніца для натхнення ў гарадку са слаўтай гісторыяй, вядомымі на ўвесь

свет паркамі, палацамі і помнікамі хопіць юнітаму. Як кітайцы любяць паўтараць, што гэта яны вынаходнікі пароху і палеры, так і сучаснае нямецкае мастацтва не можа выйсці з мола экспрэсіянізму і «новай рэчаіснасці». Стыль, акрэслены ішчэ ў пачатку нашага стагоддзя непаўторнай нагортай разбуральнікаў акадэмізму.

Творы Ш. Фельтана, Х. Бема, К. Панцнер, В. Лаўжэ з іх разарванымі выявамі, нервовай дысгармоніяй ліній і колераў катары ўжо раз паўтараюць

страшныя казкі пакалення, якое вылезла з анопіў і-й сусветнай вайны, трапіла ў завярху мацнейшага крызісу і карычывай чумы. Тое, што балела тады, ці не з'яўляецца сёння данінай хвароблівай модзе? Баюся адказаць адназначна, памятаючы жывучасць нашых галерэй перадавікоў у партрэтным жанры, шапінкадальніцтва ў батальонных і г. д. Спыніўшыся перад гэтымі творами патсдамскіх неаэкспрэсіяністаў і думаеш: а можа, лепш спачатку навушчанца маляваць фігуру ў класіцы дадатно-

выя колеры, чым біць усё на аскулкі?

Ды сустрэліся ўсё ж колькі пейзажаў і нацюрмортаў, якія адкрылі самастойнасць пошукаў, не-закамлексанасць імкнення да прыгажосці і пазнання прыроды рэчаў. К. Шульцэ і П. Баўтэ з замілаваннем маюць простыя матывы. Можа, адсутнасць прэзэнціў і ёсць перадумова для талента?

Маляваць акварэллю ў пераважна цёмных тонах — няўдзячная задача для жывапісца. Але мастацка Р. Грунтнер упэўнена настойвае на сваім. Ад адной нацюрмортнай кампазіцыі да другой міноўна гэта набывае новыя і новыя варыяцыі.

Дрэварыты У. Бэнімана, Ф. Байльфуца, Д. Шумана сведчаць пра адну гра-

фічную школу. «Нешмат-слоўныя канструктывісты» — так падумаўся адразу пра аўтараў маленькай анталогіі аркушаў. Як і ў нас, у патсдамцаў графіка вельмі адразніваецца ад жывапісу, ідзе сваім шляхам.

Куток са скульптурнай прыцягвае увагу перш за ўсё малой пластыкай К. Шпета, Р. Бема, В. Яшынскага. Фігуркі і кампазіцыі, што ўмяшчаліся ў адной вітрыне — пэўна, толькі намёк на поспехі камернай пластыкі, якую можна сустрэць на многіх вуліцах і ў парках ГДР. Вось чаму трэба вучыцца нашым планіроўшчыкам і любіцелям гігантызму сярэдніх і вялікіх таварышаў. ГДР — краіна, якая не спазнала шэдэўра «Жанчына з вяслом»!

Самае цікавае ў прыкладным адзеле — кераміка. К. Костліц, М. А. Бара, Д. Нэрліх, Х. Грабавіц, У. Цаннер, як і графікі, любяць стрыманыя таны. Формы прадметаў бываюць нечаканымі, нават абсурднымі (напрыклад, крыва-ламаная чайнік). Але свабодная, не стрыманая формай афарбоўка вырастае мастацкую вобразнасць.

Ледзь не забыўся нагадаць, што Патсдам — пабрацім Мінска. Як заўсёды, супрацоўнікі Палаца мастацтваў не паклапаціліся пра анатацыю да выстаўкі, пра дзяржаўную або гарадскую сімволіку. Дарэчы, у Мастацкім музеі БССР гэта робяць заўсёды. І на вышэйшым узроўні. Валерыя БУЙВАЛ.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і праваўлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 00457 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніку галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анатолий ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатолий БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічытар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.